

Par 89.

~~A 470 I b.~~

A

469

MLUVNICE

JAZYKA ČESKÉHO.

A. 469

DÍL I.

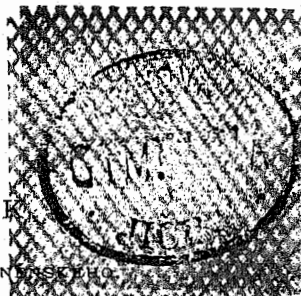
NAUKA O SLOVĚ (TVAROSLOVÍ).

SEPSAL

MATIÁŠ BLAŽEK

PROF. C. K. ČESK. PAEDAGOGIA BRNĚNSKÉHO

V., SE IV. SOUHLASNÉ VYDÁNÍ.

IV. vydání schváleno pro školy střední a ústavy učitelské výnosy-vysokého c. k. ministeria kultu a vyučování, danými dne 11. září 1885., č. 16136. (pro školy střední) a 8. října 1885., č. 18331. (pro ústavy učitelské).

V BRNĚ 1889.

NÁKLADEM KNIHKUPECTVÍ KARLA WINKLERA.

7

**ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PĚDAGOGICKÉ FAKULTY
UNIVERZITY BRNO**

Signat. č. U 5410/1

Inventar. č. 200634

Opravy:

Na str. 109. ř. 17. shora čti místo padouc --
padnouc.	Na str. 127. ř. 10. shora čti m. é -- ž.
Na str. 121. ř. 7. zdola čti m. uměti -- uměti.	" " 133. ř. 133. shora " " břeš, břeb --
břeš, bore;
" " 124. ř. 8. " " místo napáchlý. --
napáchlý,	Na str. 130. ř. 1. shora skrtat: čísla a plu --
chodník.
Na str. 126. ř. 10. " " místo hrdelníci --
hrdelnici.	

Mluvnice je nauka o mluvě rozčleněné neboli o řeči. 1

Mluva rozčleněná čili řeč jest úhrn vět; věty skládají se ze slov, slova ze hlásek. — Podle toho dělíme mluvnici v *nauku o slově a nauku o větě* (většosloví, skladbu).

Nauka o slově rozestupuje se ve dva rozdíly, jež jsou:

1. Nauka o hláskách neboli hláskosloví,
2. nauka o tvarech neboli tvarosloví.

Tvarosloví jedná a) o *ohýbání slov*, b) o *tvorění slov*.

Rozdíl I. Hláskosloví.

A. O hláskách.

Hlava I.

O hláskách vůbec a o jejich znameních.

Nejjednodušší slyšitelné zvuky mluvy lidské zoveme *hláskami*. 2
Jejich viditelná znamení v písmě jsou *písmena (litéry)*; úhrn písmen zoveme *abecedou*.

Abeceda česká má tato písmena:

A, Á, B, C, Č, D, Ď, E, É, Ě, F, G, H, Ch, I, Í, J, K, L, M,
a, á, b, c, č, d, ě, e, é, ě, f, g, h, ch, i, í, j, k, l, m,
N, Ň, O, Ó, P, R, Ř, S, Š, T, Ť, U, Ú, Ů, V, Y, Ý, Z, Ž.
n, ň, o, ó, p, r, ř, s, š, t, ť, u, ú, ů, v, y, ý, z, ž.

V cizích slovech vyskytují se ještě spřežky *qu (Qu)*, *x (X)* a dvojitě *w (W)*. Za první v češtině nyní píšeme *kv*, jako: kvitance, likvidace; za *x* ve středosloví klademe též *ks*, jako: Aleksandr (neb Alezandr); ale v násloví a dosloví je podržujeme, jako: *Xerxes*, *Felix*. — Ve slovech německých rozeznáváme jest *w* od *v*; *w* zní jako české *v*, na př. Wolf (čti Volf); *v* vyslovujeme jako *f*, na př. Volkmann (čti Folkman).

Velikých písmen, jimiž staří obyčejně psali až do 8. století po Kristu, užíváme nyní: 1. na počátku řeči nebo začínáme-li nový odstavec; 2. v násloví jmen vlastních; 3. ve slově Bůh, znamenáme-li jím bytost nejvyšší; 4. v listech uzájmen: Ty, Vy, Tvůj, Váš. — Veskrze velikých písmen užíváme v nápisech na domech, budovách, pomnících, vývěsných tabulích a pod.

3 Všecky tyto hlásky dělíme především v samohlásky a souhlásky.

Samohlásky (vocales) jsou hlásky, které samy o sobě nebo spojeny jsou se souhláskami tvoří slabiky. Jsou pak samohlásky

1. *vlastní*: a, i, u, e, y, o; á, í, ú, é, ý, ů;

2. *nevlastní*: l, r.

Souhlásky (consonantes) jsou hlásky, které jen se samohláskami ve slabiky se poji; jsou to všecky ostatní hlásky k nimž i l a r přináležejí.

Pozn. Hlásky l a r jsou samohláskami, jsou-li mezi dvěma souhláskami nebo po souhláscě v dosloví, jako ve slovech: vlk, krk; vedl, kapr; — jinde jsou souhláskami, jako ve slovech: vláčeti, kráčeti.)

Hlava II.

O samohláskách.

4 Samohlásky dělíme:

1. podle původu v

a) *přvotné*: a, i, u,

b) *lomené**: e, y, o.

2. Podle uchlánkování v

a) *hrdelné* a,

b) *podnebné* i,

c) *retné* u.

3. Podle času, po který znějí, čili podle kvantity (kolicosti) dělíme je ve

a) *krátké*: a, i, u, e, y, o,

b) *dlouhé*: á, í, ú, é, ý, ó, ů. }

4. Podle vlivu jejich ve *předchozí souhlásky* ve

a) *tvrdé (nepodnebné)*: a, á, o, ó, u, ú, ů, y, ý,

b) *měkké (podnebné)*: i, í,

c) *střední (obojetné)*: e, é.

Střední e, é jsou tu tvrdy, jako v: *témě* (= týmě), tu měkky, jako v: *chlév* (= chlév).

Pozn. Před tvrdými samohláskami mohou státi jen tvrdé souhlásky před měkkými samohláskami jen měkké souhlásky. Ve slově *lysý* na př. j-

*) Lámáním vzniklo z ai *hrdelně-podnebné e*, z ui *reto-podnebné y*, a z ai *hrdelně-retné o*.

l tvrdé, v *liši* (= liščí) je *l* měkké. Přírovn. dým a dím, bydlo (= obydlí) a bidlo (= tyč), býti a bítí, mýti a mítí, pýchám (= vedu sobě pyšně) a píchám, vyji a viji a pod.

5. Konečně rozeznáváme samohlásky jednoduché: *a, á, i, í, u, ú, e, é, y, ý, o, ó*, — a složené. Tyto vznikají spojením dvou rozdílných samohlásek v téže slabice, a zoveme je dvojhláskami (diphthongi). Jsou to: *ou, ě, ů*.

Pozn. 1. Dvojhláska *ou* vznikla z *ŏ* dle § 25. 2. — *Ŕ* původem svým je dvojhláskou tam, kde vzniklo z *ai*; *ai* přesmyklo se v *ia*, kteréž přehlasilo se v *ie*, z něhož *ě* tím povstalo, že každá z obou hlásek polovice své váhy pozbyla, čímž dvojhláska *ie* zkrácena v *ě*. Nyní píšeme *ě* jen po: *b, p, v, f, m, n, d, t*.

Dvojhláska *ŏ* vznikla z *ó* dle § 25. 1. a sbíhá se toliko ve středo-sloví a dosloví, jako: *Báň, hochá*.

Pozn. 2. Ve slovech cizích sbíhají se též dvojhlásky: *ai, ae, oi, oe, ei, au, eu, yi*, jako: *Kain, Caesar, Foit, Foebus, Neilos, Emaus, Leuktra, Harpyia*.

Mimo samohlásky posud vytčené pro mluvnicki českou velikou důležitostí mají staroslovenské hlásky: *ъ, ъ, ы, ѣ*. 5

I. Jer tvrdé (ъ) a *jer měkké čili je řík (ъ)* vznikly porušením čili zeslabením plných samohlásek; *ъ* znělo asi za poloviční *o*, *ь* asi za půl *e*. Proto slovou též samohláskami slabými nebo polovičními.

Jery v násloví nikdy se nevyskytují. Ze středosloví a dosloví je čeština buď vypustila, nebo má za ně plné samohlásky.

a) V dosloví, kde ve staré slovenštině i češtině vždy musila být samohláska buď plná nebo slabá, *ъ* pravidelně jest odsuto, jako: *syn, chlap* (m. dvojslabičných: *sy-нъ, chla-пъ*).

Pozn. Následuje-li po předložkách zavřených slovo s touže náslovnou souhláskou, kterou předložka je zavřena, nebo s neoblíbenou skupinou souhláskovou, nastupuje za strsl. *ъ* plné *e*, po *ъ* a před vsuvným *n* tytýž *u*, jako: *se sousem* (m. *съ sousedem*), *ke (ku) dvoru* (m. *къ dvoru*), *beze mne* (m. *безъ mne*), *odundati, sundati*. Zoveme to vokalizováním předložek.

ь v dosloví buď zaniklo, nebo bytně obsaženo je ve předcházející měkké souhláске, s níž splynulo, jako: *mol* (m. *молъ*), *plášť* (m. *плášťъ*).

b) Ve středosloví nastoupila za jery plná samohláska *e, é, ý, í, o* pravidelně jen tam, kde by bez ní nemožno nebo nešadno bylo slovo vysloviti, jako: *sen* (m. *сѣнъ*), *ale sna*; *mest* (m. *мѣстъ*), *tepot* (тѣпѣтъ).

Po *l* a *r* jery buď zanikly, jako: *lháti* (m. *лѣгати*), *lvíce* (лѣвица), *rváti* (m. *рѣвати*), *věrný* (m. *вѣрнѣи*), anebo za ně nastupuje střídnice *u*, jako: *pluk* (m. *плѣкъ*), *dluh* (m. *длѣгъ*), *slunce* (m. *слѣнѣце*), *neb e*, jako: *čern* (m. *чѣрнѣ*), *blesk* (m. *блѣскѣ*).

Pozn. Jery a jejich střídnice ve středosloví v češtině zanikly, kdekoli výslovnost dopouští; ve skupinách nevyslovitelných střídnice zůstaly. To týká se zvláště hlásky *e*, kteráž proto slove *e* pohyblivé nebo pohybné. Tak na př. je v nom. jedn. jména *ves e* střídnicí strsl. *ъ*; v gen. *vesi ъ*

beze stopy vymizelo. Přírov.: den — dne, lev — lva, pes — psa, otec — otee, lež — lži a p. — Ve slově *švec* (šльвѣцъ) má v nom. jedn. druhé *z* střídnicí, v ostatních pádech první *z*: *ševce* (m. šльвца). Podobná jména jsou: jezvec, kozlec, žnec. Toto pohyblivé *e* rozeznáváti jest od *e* vsuvného *o* čili vkladného, kteréž nejsou střídnicí hlásek zeslabených pro snadnější výslovnost do skupeniny souhláskové se vkládá, obzvláště v genit. množ., na př.: okno — oken (m. okn), bitva — bitev (m. bitv).

II. Nosovky *q* a *q̣*, z nichž první vyslovována jako *o* s příhlasem hrdelně-nosového *n*, druhá jako *e* s příhlasem téhož *n*, vznikly smotčením ze samohlásek a nosových souhlásek *m* a *n* tam, kde by tyto buď na konci slov anebo před jinými souhláskami měly státi, a to *q* ze tvrdé samohlásky a *m* nebo *n*, *q̣* z měkké samohlásky a *m* nebo *n*.

Za obě nosovky čeština má *čisté* samohlásky, a to:

1. za *q*: *u*, *ú* (= *ou*) nebo přehlásky jejich *i* a *í*; *a*, *e*, jako: ryba, duši; rybou, duší; *nesu*, *nesou*, *piji*, *pijí*; *nesa*, *vina*, *bera*, *pije*;

2. za *q̣* čeština má střídnicí: *ia*, *ě*, *e*, nebo dlouhé: *á*, *í* (= dlouhé *ě* = *ie*), *é* (= *í*), jako v genitivech: *duše*, *mojí*, *tvojí*, *tě*; v akkusativech: *mě*, *tě*, *se*; v nom., akk. a vok.: *kníže*, *simě*; v nom. a vok. plur.: *duše*, *naše*, *moje*; v akk. pl.: *muže*, *duše*, *moje*, *je*, *naše*; v přechodnících: *uměje*, *hřeje*, *honě*, *volaje*, *házeje*, *maže*, *hřeje*, *miluje*; ve 3. os. plur.: *hoří*, *honí*, *vedí*, *dadí*, *jedí*.

HLAVA III.

O souhláskách.

6 I. Podle mluvidla, jímž se hlavně článkují (čili podle u článkování), souhlásky jsou:

1. nepodnebné*), kteréž jsou:
 - a) *hrdelné* (hrdelnice, gutturales): g, k, h, ch;
 - b) *předopatrové*:
 - α) *zubné* (zubnice, dentales): d, t, n,
 - β) *zubojazyčné* (sykavky, sibilantes): z, s, c,
 - γ) *jazyčné* (jazyčnice, linguales l, (l), r);
 - c) *retozubné*: v, f;
 - d) *retné* (retnice, labiales): b, p, m;
2. podnebné (podnebnice, palatales):
 - a) *podnebnice vlastní*: j,
 - b) *zubné*: ě, ř, ň,
 - c) *sykavé hustší*: ž, š, č,
 - d) *jazyčné*: (l'), ř.

Pozn. Souhlásky téhož mluvidla jsou *soudné*, jako: z, s, c, jinak *různorodé*, jako: h, d, l.

*) t. j. nečlánkují se v podnebí (= podtělí).

II. Dle zvučnosti rozeznávají jest souhlásky:

1. okamžitě (němé, jednoduché, mutae): g, k, d, t, d', t', b, p;
2. trvací (zvučící, hlasné, = polohlásky, semivocales):
 - a) nosové (nosovky): m, n,
 - b) vanulé: h, ch, j, f, v,
 - c) tekuté: l, r,
 - d) sykavky: s, š; z, ž; c, č.

III. Dle stupně zvuku čili dle toho, jakým proudem dechu se článkují, souhlásky jsou:

1. jasné (mediae): b, d, d', g, h, v, z, ž, (dz), (dž);
2. temné (tenues): p, t, t', k, ch, f, s, š, c, č;
3. plynné (liquidae): j, l (l, l'), r, ř, m, n, ň.

IV. Podle jakosti zvuku souhlásky jsou:

1. tvrdé: h, ch, (g), k, r, n, d, t, (l),
2. měkké: c, č, d', t', j, ň, ř, š, ž*,
3. obojetné: b, f, l, m, p, s, v, z.

Pozn. Po měkkých souhláskách mohou státi jen měkké samohlásky (i neb í), po tvrdých souhláskách klademe jen tvrdé samohlásky (y, ý). Obojetné souhlásky jsou tu tvrdý, tu měkký; y (ý) píšeme v těchto kmenech a jejich odvozeninách:

po b: by (býti, od-byt, ná-bytek, do-bytek, bydlo [ale: bidlo = čím se bije = tyč]), býli (ale: býlý), bylina, bystrý, býk, babyka, kobyla, obyčej; — Bydžov, Bystřice, labyrint, Libye, Sibylla;

po l: blýskati se, lýko (lýčí, ale: ličí — ličiti), lysý (ale: lisí = liščí), lyska (ale: liska), lýtko, mlýn (mlynář, mlýnice), plynouti (plyn, vyplývati), polykati, slynouti, slyšeti (slýchat); — Volyň, Lykurg, lýra, Ilyrové;

po m: my, mysl (mysliti, myšlénka, smysl, úmysl, smýšleti, Lito-myšl, myslivec), mýliti se (mýlka, mylný, omyl), mýti (ale: mítí — mám], pomyje, mydlo, mydlář, mydliti), hlemýžď, hmyz, mys, myš, mýtiti, mýto, smýkati (smyčec), zamýkati, průsmyk; — myrta;

po p: pych, pýchati (ale: píchati), pýcha (pyšný), pykati, pýi (pýřiti se), pysk, pytel (ale: pítel od pítí), kopyto, trpytiti se, pyl, zpytuji; — pyramida, Pyreneje;

po s: osyka, syčeti (sykot, sýkora v. sřkora), sychravý, posýlati, syn, sypati (sýpka, sypký), sýr (syrovátka), syrový, sysel, syt (na-sytiti), sýc; — syrup, symbol, synagoga, symfónie, synonymní, Syrie;

po v: vy (vykati), vydra, výheň, výr (ale: vír!), vysoký (výše, vyšší, povýšiti), výskati, výtí (ale: vítí), vyza, vyžle, zvykati, zvýkati;

po z: brzy, jazyk, nazývati.

*) Místo: *de, te, di, ti, ne, ni* píšeme: *dě, tě, di, ti, ně, ni*.

Kdy po obojetných souhláskách v *doslovi* píšeme *y* neb *i*, ukáže tvarosloví.

- 8 V. Konečně jsou souhlásky prosté a smíšené. Smíšené jsou: *c* (= *ts*), *č* (= *tš*), *ř* (= *rs* nebo *rz*), (*dz*, *dž*). Ostatní jsou prosté. — Od smíšených rozeznávají jest souhlásky složené čili skupiny, které vznikají spojením *sourodých* nebo *různorodých* souhlásek, jako: *tt*, *dd*, *dt*, *dn*, *dl*, *st*, *sk*, *šf* (*šč*), *str* a *p*.

Hlava IV.

O proměnách samohlásek.

I. O s p o d o b ě.

- 9 Měníme-li pro hlásky předcházející nebo následující samohlásky tak, abychom hláskám oněm je přispůbili, nazýváme proměnu takovou *spodobou* vůbec. Spodoba samohlásek je *dvojt*:

1. anebo děje se změna samohlásky pro jinou hlásku v jedné a téže slabice, a pak zoveme ji *přehláskou*;

2. anebo děje se změna samohlásky jedné slabiky pro samohlásku slabiky druhé, a pak zoveme ji *spodobou ve smysle užším*.

1. O přehlásce.

- 10 Přehláska jest *dvojt*:
- a) *postupná*, když příčina její, měkká souhláska nebo samohláska, předchází, jako: *duša* — *duše*, *božia* — *božie*;
- b) *zpětná*, když příčina její, měkká souhláska, následuje, jako: *prodaj* — *prodej*.

a) O přehlásce postupné.

- 11 Přehlásce postupné podléhají široké samohlásky: *a, á, o, u, ú*.
1. *a* přehlasilo se v *e*, a to:
- a) *ve sklonění*, jako: *muža* — *muže*, *róža* — *rúže*; genit. jedn. *pol'a* — *pole*, *znamenja* — *znamenje* (= *znamení*); *panja* — *panie* (= *paní*), *božia* — *božie* (= *boží*), *byvšia* — *byvšie* (= *byvší*), *naša* — *naše*, *moja* — *moje*;
- b) *ve slovesech* třídy V. 2., jako: *napájati* — *napájeti*, *vracati* — *vraceti*, *házati* — *házeti*;
- c) *v kořenech a kmenech* asi těchto: *čekati*, *čejka*, *čep*, *jed*, *jeđu*, *jehně*, *jechati*, *jeřáb*, *jeseň*, *jeskyně*, *jesle*, *ještřáb*, *ješitný*, *ještěr*, *jeviti*, *jez*, *jezditi*, *jezvec*, *žel*, *žert*.
- 12 2. *o v e* (již v nejstarší době), a to:
- a) *ve jménech* rodu *středního a ženského*, jako: *pol'o* — *pole*, *l'ico* — *lice*, *znamenijo* — *znamenije* (= *znamenie* = *znamení*); vok. *duše* m: *dušo*;

- b) ve *příponě -est* (m. *-ost*), jako: bolest, svěžest — proti: ctnost, volnost a p.;
- c) ve sklonění *náměstky ji* (= on) proti *ten*: jeho — toho, jemu — tomu atd.;
- d) ve *složených jménech*, jako: dějepis proti časopis.

3. u v i, ú v í

- a) v *celém sklonění* bez výnimky, jako: otci m. otcu, srdci m. srdcu, naší duši m. našu dušu, duši m. dušů, ji m. ju, jí m. jů a p.;
- b) v *časování*, a to v 1. os. jedn. a 3. os. množ., pak ve přechodniku přítomném (vyjmovc jednotný mužský), předchází-li měkká souhláska, jako: piji, pijí; pijte, pijte;
- c) v *kořenech* (a slovech od nich odvozených) asi těchto: blíji — blíti, břich, cítiti, cízí, číji — číti, čšhati, čelíst, číperný, ješitný, Jídáš, Jíří, jích, jícha, jinoch, jítro, již, klč, klidný, klíji — klíti, klšna, lšbiti, lšlec, lid, lšty, litovati, plíji — plíti, plšce, řšti, řšjen, řšditi, řšceti, řšchicha, slšbiti, ššditi, ššška, ššhlý, ššika, Řám, řšmský, žid.

b) O přehlásce zpětné.

Přehlásce zpětné podleho jenom *a*, a to jen před *j* (asi od konce XVI. stol.). Zpětně přehlaseno *a*:

1. v *podstatných jménech na -ej*, jako: prodaj — prodej, obyčaj — obyčej;
 2. v *imperativech na -ej*, jako: dej m. daj, volej, m. volaj;
 3. v *předponě superlativu nej-*, jako: nejlepší — nejlepší;
 4. v některých *kořenech a kmenech*, jako: hajno — hejno, krajčí — krejčí, vajce — vejce, krajcar — krejcar, stajný (v jedno-stajný) — stejný, zajtra — zejtra.
- Jindy *a* se drží jako: kraj, rataj, vozataj; háj, máj, ráj, stája p.

2. O spodobě (v užším smysle).

Spodoba samohlásek ve dvou po sobě následujících slabikách je dvoji:

- a) postupná, když samohláska slabiky následující mění se pro samohlásku slabiky předcházející, již se připodobuje;
- b) zpětná, ve příčině opačné.

a) O spodobě postupné.

Spodobě postupné podléhá pouze *e*, a to ve jménech i slovesech, předchází-li před ním *i*, jako: zbožie = zbožii = zboží; božie = božii = boží, vracieš = vraciš = vracíš.

b) O spodobě zpětné.

Spodobě zpětné podléhá hláska *a*, a to od dob nejstarších: 1. ve *sklonění*, jako: kuřeti (m. kuřati), Jene (m. Jane), Řiménin v. Říman, přítel (m. přítel); světější (m. svatější); deset

(m. *desiats*); pět (m. *piats*), devět (m. *deviats*), kdež za původní *e*: pětš, devětš, desetš, nastupuje střídnice *ia*. jež se mění v *ě*, *e*; podobně: devíti, desíti;

2. v *časování*, jako: vázati: vřízi (m. a v. *vázi*), vřížeš, vříže, hřál — hřáli (= hřáli a hřáli), vříti i vřiti (= *vřeti*) a p.; v *přechod. min.*: slyšav — slyševši a p.;

3. v *kořenech* a *kmenech*, jako: žal — želeti, svatý — světec, světiče; jatý, zajatí — zajetí, Jan — Jenik, vázati — vězení, zapjati — zapětí, hovado — hovězí, úrad — úřednik a j.

II. O dlužení.

18 1. Dloužení samohlásek, které děje se bez účelu mluvnického, pouze pro přízvuk na slabice spočívající, slove dlužení přízvukné (fonetické).

Jím dlužíme samohlásky slov jednoslabičných a dvojslabičných, a to:

a v *á*, jako: hrách, práh; kámen, kráva, svátost a p.;

o v *ó* (= *ó*), jako: kůň, vůl, sůl, půst, kůže a j.;

u v *ou* (= *ú*), jako: doutí, plouti, slouti; trouba, moucha a j.;

ě v *í*, jako: víra, míra, vítr, sníl, smích a j.;

i v *í*, jako: síla, žíla; pítí, bití a j.;

e v *é* a *í*, jako: děšť, chléb, dvěře; plésti, nésti, vězti;

třítí, mlítí a j.

Tvoříce slova dlužíme otevřené jednoslabičné předložky: *do, na, po, pro, pře, při, vy, za*, vzniká-li složením jméno podstatné nebo přídavné, jako: dů-chod, dů-tklivý; ná-pév, ná-chylný; pů-vab, př-vabný; prů-lom, prů-měrný; pří-trž, pří-lišný; při-klad, při-světlý; vý-běr, vý-borný; zá-ruka, zá-živný; — řídceji u sloves, jako: pří-slušetí, při-ležeti, ná-ležeti proti: do-násetí, pře-ložiti, na-zývati a p.

Pozn. Příčiny dlužení přízvukného, jakož i účinek jejich, dlužení samo, jsou nedůsledny a nespolehlivy; přirovn.: zdrav. — zdravý, zdraví a j.

Libovolno jest dlužení samohlásek na konci slov, jako: -desát (šedesát), kořán, vám, nám, vás, nás, hadův, hadům (m. hadův, hadům), ženám, ženách, zemím, zemích, polím, polích, kupován, vidím, slyšán, míšín, ba i navedýn (v národ. písní, m. naveden).

Často dlužíme kmenovou samohlásku slov, jichž ve dvojném významě užíváme, na *odlišení* významu; přirovn.: *baba* — *bába*, *hledám* — *hlédám*, *hrozný* — *hrázný*, *svátost* — *svatost*, *dámysl* — *domysl*, *sídlo* — *sedlo*, *místo* — *město*, *mřiti* — *měřiti*, *dívka* — *děvka*, *svítiti* — *světiti*, *hřífka* — *hračka*, *váci* — *v oči*, *všbec* — *v obec*, *súžovati* — *sužovati*, *bída* — *běda*, *douha* — *duha*, *nahlédati se* — *nahledati se* a p.

19 2. Dloužení samohlásky kmenové, kteréž děje se taktéž bez účelu mluvnického, ale toliko pro vysutí neb odsutí některých

zvučících hlásek aneb i slabik, aby ta ztráta slovu byla nahrazena, slove dlužení náhradně. Jim dlužíme:

- a* v *á*, jako: rádlo (m. oradlo), psáti (m. p̄sati), ptáti (m. p̄tati), Háta (m. Agatha), já (m. jaz) a p., a v číslovkách: dvanáct (m. dva na deset);
- u* v *ou* (= *ú*), jako: nesou (m. nes-u-tě = nesat̄ь), berou a j.;
- o* v *ú* (= *ó*), jako: půjdu (m. po-idu), půjčiti (m. po-žičiti — pójčiti) a j.;
- e* tvrdě v *é* a *ý*, jako: tě, oné (m. tej, onej), jméno (m. imeno); týmě neb témě (od kmene temen) a pod.;
- e* měkké v *í*, jako: mojí, tvojí, svojí, jí (m. mojej, tvojej, svojej, jej), jím od jísti (m. jedm) a pod.;
- ě* v *í*, jako: vím (m. vědmь), víme (m. vědme), míti (m. iměti);
- i* v *í*, jako: ctíti (čestiti), lžíce (m. lžica);
- y* v *ý*, jako: rýže (m. oryza).

Sem náleží též dlužení samohlásek, které vznikají *stahováním* a *směšováním*, viz § 26.

Pozn. I dlužení toto, jako přízvuché, není vždy důsledno.

3. Dlužení samohlásek, kterým za účelem mluvnickým, totiž tvoříce slova, krátkou samohlásku kmenovou měníme ve příbuznou jí prostou dlouhou, slove dlužení tvarné čili etymologické (viz § 27.).

20

III. 0 krácení.

Krácení je dvojí: přízvuché a tvarné.

21

1. Krácení přízvuché týká se slov jednoslabičných a dvojslabičných, kteráž, nejsou-li složena, přízvuk i délku mají na samohláске kmenové; když pak skládáme je s předponami slabiku tvořícími, přechází přízvuk na předpony; ztrátou přízvuku pak samohláska kmenová pozbývá i délky přízvuché. To děje se:

- a) u *jmén*, jako: chvála — pochvala, krása — okrasa, síla — posíla, tráva — otrava, víra — pověra, smích — posměch, rád — nerad, líce — obličej, jméno — zájmeno a j.;
- b) u *infinitivů dvojslabičných*, utvořených od otevřených kmenův infinitivních, jako: píti — vypíti, bíti — nabíti.

V ý n i m k y: α) Infinitivy, jejichž *otevřené* kmeny v *-u* vyzvukují, podržují *-ou* (= *ú*) i ve složení trojslabičném, jako: douti — nadouti, plouti — vyplouti.

β) Infinitivy, jejichž kmenová slabika *stažením dlouha* jest, podržují délku její i ve složení trojslabičném, jako: státi (ze stojati) — postáti (proti: státi [se] — nestati), báti (z bojati) se — nebáti se, hráti (z hřejati) — zahráti.

P o z n. Infinitivy kmene *zavřené* podržují dlouhou kmenovou samohlásku i mimo dvojslabičnost, poněvadž, ač délka přízvuchá

mízi, délka *polohová* (§ 58.) zůstává, jako: nésti — vynésti, péci — napéci (= napékti).

- 22 2. *Krácení tvarné* má místo v ohýbání a ve tvoření slov.
- a) Ve *sklonění* krátíme obyčejně dlouhou samohlásku kmenovou:
- α) *jmen jednoslabičných*, když skloněním stávají se dvojslabičnými, jako: hrách — hrachu, déšť — deště, chléb — chleba;
- β) *dvojslabičných*, když skloněním stávají se jednoslabičnými nebo trojslabičnými, nebo když přibírají dlouhou koncovku pádovou, jako: míra — měř, měrami, měřách (viz § 100. 1.)

Pozn. Krácení toto není důsledně provedeno, a proto, kde potřeba kázala, ve tvarosloví zvlášť o něm pojednáno.

- γ) *Dvojslabičné komparativy* jmen přídavných, utvořené příponou *-ší*, kráčí dlouhou kmenovou samohlásku, jako: krátký — kratší, úzký — užší, blízký — bližší a p. (viz § 160. 3. b.);
- b) v *časování* z pravidla krátíme dlouhou samohlásku kmenovou:
- α) v *imperativě jednoslabičném*, jako: souditi — sud, hájiti — haj, svítiti — svěť. — Krátká samohláska kmenová podržuje se pak, i když imperativ sesilujeme příklonným *-š*, jako: sudiš, hajš, světiš, jakož i v plurálu: sudme, sudte, hajme, hajte a p. (viz § 222. III.);
- β) v *supině* těch sloves, která mají kmen infinitivní jednoslabičný, jako: nes-t, bi-t, da-t, a p., neboť supinum tvoříme od nezměněného kmene infinitivního, proto: soudi-t, slouži-t, hlása-t, ká-t se m. kajat se a p.;
- c) ve *tvoření slov*, a to:

α) Tvoříme-li ode jmen s dlouhou samohláskou kmenovou jména *zdrobnělá*, krátíme z pravidla kmenovou samohlásku, jako: kráva — kravička, tráva — travička, bouda — budka, houba — hubka, boule — bulka; krátký — kratičký, kraťounký; blízký — blízounký, řídký — říďounký. — Mnohá substantiva podržují dlouhou samohlásku, jako: mírka, dírka, kůrka, šňůrka a j.

β) Podstatná, odvozená příponami: *-eč*, *-ič*, *ec*, *-ba* kráčí vždy, jako: sázeti — sazeč, dlážditi — dlaždič, mlátiti — mlátec, sázeti — sazba.

γ) *Podstatná jména, utvořená příponami -tel u -dlo*, *podržují kvantitu kmene infinitivního*, od něhož jsou utvořena, tedy: vítězi-tel, báda-tel, křísti-tel, působí-tel; dýcha-dlo, lží-dlo, dráždi-dlo, jíma-dlo: ale: budi-tel, odměni-tel, nosí-tel, ruší-tel; večera-dlo, ry-dlo, bi-dlo a p.

Výnimky. Zvykem ustálila se zkrácená samohláska kmenová u těchto podstatných jmen

- a) na *-tel*:

1. hlasatel, kaza-tel od káza-ti, hlása-ti;

2. u podstatných, odvozených od sloves: tru, řku, pru, přenesených do tř. V., tedy: po-tíra-ti, po-říka-ti, od-píra-ti, jako: potěra-tel, pořeka-tel, odpěra-tel; potom od sloves řídi-ti a (od)bíra-ti- řidi-tel, (od)běratel, (s)běratel;

3. kde kmen infinitivní má -ou-, podstatné jméno od něho utvořené má -u-, jako: vykupi-tel, ponuka-tel, pokuši-tel od: vykoupí-ti, ponouka-ti, pokouše-ti.

b) na -dlo:

1. u běli-dlo a měsí-dlo od běli-ti a měsí-ti;

2. vaza-dlo (a složená) a napaje-dlo od váza-ti a napáje-ti;

3. o-pěra-dlo (a pod.), utěra-dlo, prostěra-dlo, svěradlo, pořeka-dlo, utvořených od sloves: pru, tru, stru, vru, řku, přenesených do tř. V., tedy: o-píra-ti se, u-tíra-ti, pro-stíra-ti, s-víra-ti, po-říka-ti; potom: požera-dlo, po-směva-dlo, s-běra-dlo od: požíra-ti, posmíva-ti se, sbíra-ti;

4. -ou- kmene infinitivního se krátí v -u-, jako: fouka-ti — fuka-dlo, krouha-ti — krzha-dlo a p., vyjmouc kňoura-dlo.

δ) Podstatná jména, končící se v -ač a -áč, utvořena jsou ode jmen i od sloves.

Odslovesná, příponou -č od kmenův infinitivních utvořená, mají koncovku -áč, jsou-li jednoslabičná, jako: bráč, dráč, práč a p. Viceslabičná však mají -ač, před kteroužto koncovkou buď podržují kvantitu kmenové samohlásky, jako: dříma-č, léka-č, napomína-č a pod., anebo ji krátí, jako: prostěrač (stru-prostrám), podpěrač (pru-podpírám), natěrač (tru-natírám), posměvač (posmívám se), vazač. Kmenové -ou tu se podržuje, tu se krátí, jako: pomlou-vač, rouha-č; ponuka-č.

Jinde vyskytá se -ač i -áč u podstatných jmen od sloves téhož kmene odvozených, ale s různým významem: hrabač (kdo hrabe), hrabáč (čím se hrabe); chřápa-č (kdo chřápe), chřapáč (= ořech); tak i: kopač a kopáč, struhač — struháč. Jména: oráč, řezáč, sekáč, ač znamenají osoby (a ne věci nebo nástroje), mají -áč.

Podstatná jména ode jmen utvořená mají veskrze dlouhé -áč, jako: boháč (= bohatý), hlaváč (= hlavatý) atd. Přírovn. § 253. 1.

ε) Přípona -ář vyskytuje se ve dvoji podobě: -ař i -ář. Dlouhé -ář mají podstatná jména jednoslabičná, pak troj- i viceslabičná, jako: lhář, lnář, suář, tmář; hodinář, holubář; tak i cizí: kalamář, kancelář a p.

Krátké -ař mají dvojslabičná, předchází-li před touto koncovkou jen jedna souhláska. Kmenová samohláska před -ař ni před -ář z pravidla se nemění. Přírovn.: hrobař, chlebař, bludař, zvonař, lékař, mlékař, mýtař; čthař, klamař, pšař, tesař.

Výnimka. Dlouhé -ář mají: kovář, kolář, rybář, mlynář, čtenář, sklenář a cizí: farář, šafář, žalář, primář, vikář, notář.

Předcházejí-li však před tou příponou dvě souhlásky, jest dlouhá, t. j. -ár. Přírovn.: řezbář, hvězdář, statkář, mydlář; dýmkář, slůvkář, stávkář a pod.

Vyjmají se: máslač, tiskař.

Pozn. Pozorujte, že ve jménech podstatných na -ač, -áč, -ař a -ář čeština mimo etymologii řídí se i rytmem. Přírovn.: lnář — lenář, hubař — hubkář, lžícař — lžičkář, pilář — pilkář, vodař — vodnář.

ζ) Obyčejně (ač ne vždy) krátíme též před příponami -ák, -átko, -ík, -ník, -í, -trna, -ina, -ice, -stvo, (-ství), -isko, jako: kříž — křížák, dítě — děťátko, kůl — kolík, mísa — misník, péro — peří, spíže — spížirna, býlí — bylina, sáně — sanice, pták — ptactvo, pán — panství, bílý — bělisko a j.

η) Podstatná slovesná, utvořená příponou -l (= ijo) od minul. přičestí trpn. příponou t, mají vždy krátkou kmenovou samohlásku, jako: bit-í, (živo)byt-í, sejít-í. Podstatná slovesná, touže příponou utvořená od přič. min. trpn. v -án, mají podržeti á, tedy: volání a p.

θ) Přídavná, odvozená příponami: -í, -itý, -atý, -ivý, -ný, (-ní), -slý, krátí, jako: pták — ptačí, bane — banitý, houě — huňatý, plíseň — plesnivý, spása — spasný, dřive — dřevný (dřevní), pán — pauský. Niemeně i: kūr — kūrni a kūrový (= sborný, sborový), trn — trnní, vlada — vládní a vládný, krása — krásný, bázeň (= bojazeň) — bázlivý, část — částný, častečný, lék — léčivý, mléko — mléčný, mouka — moučný a p. Řeka má řěný a řění.

ι) Přídavná účelná v -ci, kterýmiž označujeme, k čemu, nač co jest, podržují kvantitu kmene infinitivního, od něhož je tvoříme; tedy: bicí, secí, mlecí, třecí, budící, hojící (masť), hasící (náčiní), modlicí (knížky), mořící, jednací, trvací atd.; tak i: hájící, kráslicí, propouštěcí, kousací, šoupací, srovnávací, obsylací, nazírací, jfmací, vyslávací, nalévací atd.

Pozn. Od těchto přídavných rozeznávají jest určité přechodníky, jako: bijící, budící, hojící (lékař), hasící (mužstvo), jednací, hájící, nazírací atd.

κ) Odvozující slovesa třídy VI. ode jmen, krátíme dlouhou samohlásku jmen jednoslabičných mužských a dvojslabičných ženských nezdobnělých, jako: král — kráľuji, kříž — křížuji se, klín — klínuji; křída — křídúji, práce — pracuji, záře — ozařuji. Tak i slovesa třídy VI., odvozená ode jmen přídavných v mužsk. r. jednoslabičných, jako: rád — raduji

se. Všecka ostatní jména podržují dlouhou kmenovou samohlásku, utvoříme-li z nich slovesa třídy VI., tedy: účet — účtuji, úřad — úřaduji, kartáč — kartáčuji, vápno — povápnuji, hláska — hláskuji, křížek — křížkují, prášek — práškují, stárek, — stárkují, záplata — záplatují atd. Vyjímají se: čurují, kaceřují, kamenují, jmenují, zablacují a dlatují.

Pozn. Odvozujeme slovesa tř. VI. od sloves tříd předcházejících, z pravidla krátíme dlouhou kmenovou samohlásku: rozšířím — rozšiřuji, skráčím — skrácuji, vytrubuji, připuštují, smucují, zasnubují atd. Avšak *ü, ou, ú, á, í* někdy nekrátíme, jako: spůsobím — spůsobuji, zůstavím — zůstavuji, zdákladním — zdákladňuji, odůvodním — odůvodňuji, zdástojním — zdástojněji, pájčím — pájčuji, okouzlim — okouzluji, zúrodním — zúrodněji, zásobím — zásobuji, násobím — znásobňuji, pováp(e)ním — pováp(e)ňuji, zpříjemním — zpříjemňuji a p. — proti: smoutím — smucují, troubím — vytrubuji, soužím — sužuji, připouštím — připuštují atd.

λ) ve *jménech složených*, jako: král — kralovrah, chvála — chvalozpěv, krása — krasopis, líce — licoměrník, licousy, pták — ptakopravec, málo — malomocný, tráva — travohojný, lípa — lipolistý a j. Ale též *růžoprstý* a p.

IV. O úzení a ztenčování (seslabování).

Úzením zoveme měnění hlásek měkkých: *é, ie* a *ě v í, e v i*, **23**
a tvrdého *é v ý*. Úzíme pak:

é měkké, *ie* a *ě v í*, jako: umdlévám — umdlívám, duším (z dušám) — duším, dřeve — dřive sudie — sudí, panie — paní, božie — boží; v darěch — v dařích, v rocích — v rociích, přeliš — příliš;

e měkké v *i*: mileje (= akk. neutr. ve platnosti adverbia) — milěji — mileji;
é tvrdé v *ý*, jako: vzdělí — vzdýlí, (vojevoda) — vévoda — vývoda, okénko — okýnko.

Pozn. Úzení měkkých samohlásek *e, ie* a *ě* vyložit lze *spodobou*, a to při *e* *spodobou* ku předcházejícímu podnebnému žvlvu v *ie* = *ii*, při *ě* pak nejprve dloužením v *ie*, z čehož *ii* a konečně stažením *í*. Přírovn. § 16.

Od úzení samohlásek rozeznávati jest jich *z tenčování*, **24**
které v tom záleží, že samohlásky seslabujeme, měnice širší v užší, plně v polohlásky čili slabé samohlásky, které pak rády zúplna zanikají. Tak ztenčujeme:

u v o a e, jako ve vokát. jedn.: rybo, hade (kmenův ryba, hada); parob — poroba, paseka — posekati, pranárod — pronárod; přírovn. též § 33.;

o v *e*, jako v instrum. jedn. : vlkem (m. vlkom) v adverbích jako, tako, toliko, koliko, kamo, semo, tamo, protivo a p., kdež *o* nejprve v *e* se ztenčilo, toto pak úplně zaniklo; strč. tobú — tebou, sobú — sebou;

y v *e*, jako: nesemy — neseme, opěty — opěte — opět, paky — pake — pak;

ě a *e* v *i* v dat. a lok. žensk. a střed. : duši (proti rybě), poli (proti slově); v imperat. jedn. jdi, bdi proti množn. : jděte, bděte; v náměstce *ji* (proti *ten*): jich (— těch), jim (— těm) atd.;

i v *ě*, jako: v imperativě: buď m. budi, nes (= nes. m. nesi); v infin. : dáť m. a v. dáti, míť m. a v. míti; v *i*-kmenech: host — host' m. hosti; kost' — m. kosti; ve příklonném *t* m. ti (= tobě).

Pozn. 1. Jinak též širší samohlásky rády ztenčují se v užší, se kterými pak se střídají; přirovn. § 33. pozn.

Pozn. 2. Jiné ztenčování zastihuje samohlásky *i*, *u* a *y* tím, že je přestrojujeme ve příbuzné souhlásky *ja* v k odklizení průzevu středoslovného, jako: bo-*i* = boj, kru-*e* = krve, bay-*iti* = baviti. Tak i náslovné *i* ztenčováno v *j*, jako: ihráti — jhráti, iměti — jměti — jmiti, čehož následek jest úplné sesutí; přirovn. § 29.

V. O rozkládání čili roztahování.

25 Opak ztenčování jest rozkládání čili roztahování samohlásek, které v tom záleží, že dlouhé samohlásky *ó*, *ú*, *ý* rozpouštěny jsou ve dvojhlásky *uo* (= *ú*), *ou* (= *ú*), *ej*.

1. *ó* počátkem XIV. stol. rozpouštěno v *uo*, jež ve stol. XVI. úženo v *ú*, kteréž od té doby se udrželo, jako: böh — buch — bñh; chlapóv — chlapuov — chlapův; chlapóm — chlapuom — chlapům a j.;

2. *ú* počátkem stol. XV. rozpuštěno v *au*, kteréž od počátku XVII. stol. vyslovováno jako *ou*, jakož se od roku 1848. též píše, jako: berú — berau — berou; súdece — saudece — soudece; úrad — auřad — ouřad (v. úřad).

3. *ý* ku konci století XIV. rozpuštěno v *ay*, které znělo jako *aj*; od první polovice XVI. stol. přehlaseno v *ey* (vyslov *ej*), a od té doby trvá ve mluvě obecné dosud, kdežto mluva spisovná navrátila se k původnímu *-ý*, jako: mýto — mayto — meyto (mejto) — mýto; černý — černay — černey (černej) — černý.

VI. O stahování a směšování.

26 Spojování nebo splývání dvou v jednom slově se stýkajících samohlásek v jednu dlouhou k odklizení průzevu středoslovného slove s t a h o v á n í, hláska pak tak vzniklá i její slabika je staženou.

Pozn. Stahovati z pravidla nutno u příd. jmen určitých, kde mezi dvěma samohláskama téhož slova nalézáme *j*, kteréž obyčejně zuenáhla mizí, jako: svata-*j*-a — svat-a-a — svatá.

Základní pravidla stahování jsou:

1. Kde po vymizení hlásky *j* stýkají se dvě samohlásky stejné (zněním), stahují se *v touž hlásku dlouhou*. Tak vznikají:

z *aa* (= *aja*) — *á*, jako: svataa — svatá;

z *uu* a *úú* (= *uju* a *újú*) *ú*, jako: svatuu — svatú (= svatou), svatúú — svatú (= svatou);

z *ii* (*iji*) — *í*, jako: černii — černí.

2. Jsou-li samohlásky, podnebným *j* oddělené, nestejny (zněním), rozeznávají je *dvojitě*:

a) Mezi samohláskami nestejnými (zněním), z nichž první jiná jest než *i* a měkké *e*, *j* mizí, a samohlásky zbylé mísí čili směšují se v jednu *dlouhou*, jejíž zvuk řídí se zněním samohlásky druhé, barví se však zároveň zněním samohlásky první, jako: dobr*z*-*i* = dobr*z*-*i* = dobrý.

Tak vznikají *smíšené hlásky dlouhé*, a to:

z *o(j)a* — *á*, jako: bojati se — báti se; stojati — státi; moja — má; tvoja — tvá;

z *o(j)u* a *o(j)ú* — *ú* (= *ou*), jako: ryboju (z ryboj*u*) — rybú (= rybou), svoju — svú (= svou), tvojú — tvú (tvou), tojú — tú (= tou);

z <i>a(j)e</i>	}	tvrdé <i>é</i> .	}	dobrajeho — dobrého (obecně: dobrýho), dobroje — dobré (obecně: dobrý), dobrujemu — dobrému (obecně: dobrýmu), dobryje — dobré (obecně: dobrý); dobrojim — dobrým, dobryjimi — dobrými, dobr <i>z</i> ji — dobrý.
z <i>o(j)e</i>				
z <i>u(j)e</i>				
z <i>y(j)e</i>				
z <i>o(j)i</i>				
z <i>y(j)i</i>	}	<i>y</i> , jako:	}	
z <i>z(j)i</i>				

b) Ze samohlásek *nestejných*, hláskou *j* oddělených, jest první *i* neb *e* měkké.

a) *První jest i*; i tu *j* mizí, *i* s následující samohláskou splývá ve dvojhlásku, z níž přehláskou a úžením vzniká *í*, jako: panija — pania — panie — (panii) — paní.

Tak vzniká:

z <i>i(j)a</i>	}	<i>i</i> , jako:	}	božija — boží, sudija — sudí; panijú — paní; paniju — paní; zbožijem — zbožím, znamenije — znamení.
z <i>i(j)ú</i>				
z <i>i(j)u</i>				
z <i>i(j)e</i>				

β) První jest měkké *e* (neb *ě*, když *e* s ním střídá); z tohoto *e* (*ě*) vzniká spodobou k *j* hlásky *i*, *j* se vysouvá, a ze zbývající dvojhlásky vzniká *í* způsobem pod α) vytknutým.

Tím způsobem vzniká: z *božejeho* (přehlas. z *božajeho* — *božijeho* — *božieho* — *božíiho*) — *božlho*; *božeja* (přehlas. z *božaja*) — *božia* — *bozie* — (*božii*) — *boží*.

Spůsoby stahování tuto naznačené nalézáme již v nejstarších dobách, ač nejsou vždy důsledně provedeny.

Stále protivují se pravidlům těmto a nestahují:

1. Slovesa, v nichž před *j* nalézáme samohlásku *kořenovou*, jako: *liji*, *biji*, *krájím*, *vlají* a p. — Nicméně *i*: *lajati* — *láti*, *hřejati* — *hráti*, *přejati* — *přáti*, *okřejati* — *okráti* a p.

2. Slovesa VI. třídy, jako: *miluji*, *miluješ* atd.

3. Slovesa III. třídy dle umění a třídy V. 1., 2., 5. ve 3. osobě množ. a přechodníku přítomném, jako: *umějí*, *uměje*; *házejí*, *házeje*; *volají*, *volaje* a p.

4. Komparativy adverbii na *-eji* a *-ěji*, jako: *dbaleji*, *rychleji*, *volněji* a p.

Pozn. Komparativy na *-e* (*-ě*), jako: *prve*, *snáze*, *lépe*, *více*, *blíže*, *draže*, *méně*, *brže* (v *ný-brž*) jsou akk. středního rodu jedn. adjektiv neurčitých, jichž užíváme ve platnosti adverbii, jako v pozitivě: *mnoho*, *snadno*, *blízko* a p.

VII. 0 stupňování.

27

Tvoříce z téhož kořene více slov nestejného významu, měníme samohlásku kořenovou v závažnější. Váhu samohlásek určujeme jejich kvantitou čili kolikostí aneb jejich kvalitou čili jakostí. Kvantitativně větší váhu mají dlouhé samohlásky (nebo dvojhlásky) než krátké; kvalitativně nejzávažnější jest *a*, váha pak ostatních řídí se tímto pořádkem (stupnicí): *a, u, y, o, e, ě, í, ů, ě*.

Tvoříme-li tedy z kořene *vez* (vézti): *voziti*, *vozka*, *vůz*, *svázím*, anebo z kořene *pi* (píti): *nápoj*, *napájím* a p., klademe na místo hlásek méně závažných hlásky závažnější, což zoveme *stupňováním*.*)

Samohlásky stupňujeme trojím způsobem:

1. *dloužice* samohlásky krátké, a to:

a v *á*, jako: *kladu* — *skládám*, *kradu* — *okrádám*;

e v *é* a *í* (strč. *ie*), jako: *hledím* — *přehlédám*, *metu* — *místo* (strč. *miesto*), *řek* — *nařikám*, *ležím* — *naléhám*;

o v *ó* (= *ó*), jako: *rostu* — *vzrůstám*, *chodím* — *chuze*;

y v *ý*, jako: *kryji* — *pokrývám*, *myji* — *smývám*;

ě v *í* (strč. *ie*), jako: *pěji* — *zpívám*, *běžím* — *ubíhám*;

í v *í*, jako: *biji* — *zabíjím*, *píji* — *popíjím*.

2. *Měnice* samohlásky (kvalitativně) slabší v závažnější podle stupnice svrchu položené. Tak vzniká z:

*) Spodobou měníme jen znění hlásky, nikoli význam slova: *stupňováním* měníme i znění hlásky i význam slova.

- o* — *a* a *á*, jako: mořím — mařím, kloním — klaním, krojím — krájím;
- y* — *u*, jako: tyji — tuk, slyším — sluch, hynu — hubím;
- ě* — *á*, *a*, *o*, jako: střehu (= střehu) — výstraha, stráž; sedím (= sedím) — vsadím, sázím; ř(e)ku — rok (určený čas, lhůta), — ot-rok (přv. = kdo mluvit neumí);
- e* — *ě* *o*, *ů*, *á*, jako: teku — útěk, útok, tůčka — otáčím, šel — chodím, chůze, obcházím;
- i* — *o*, jako: řinouti — roniti, vniknouti — vnočiti;
- ъ* — *e*, *o*, *y*, *ý*, *u*, jako: sěl — posel, posýlám, zъvu — název, zovu, nazývám; tьknouti — tyč, vytýkám; бѣдím — budím, bodrý;
- і* — *i*, *e*, *і*, (strč. *ie*), *o*, jako: počьnu — počínek, počínám; žьnu, žen, požínám; зьвнѣти — zvon.

3. Předrážejice před kořenové *i*, *u*, *y* hlásky *a* neb *o*, čímž vznikají dvojhásky *au*, *ay*, *oi*, *ou*, *oy*. Dvojhásek těch čeština zbavuje se již od nejdávnějších dob, a to:

a) v kořenech *otevřených* ztenčuje se druhý živel dvojhásky v souhlásku (přirovn. § 24. Pozn. 1), čímž mění se *i* v *j*, *u* a *y* ve *v*, čili *oi* v *oj*, *au* a *ay* v *av*, *oy* a *ou* v *ov*, jako: *ki* (v počítí) — pokoj, *ri* — roj, *stri* — stroj; *zni* — znoj; *hi* (žiji) — hojím; *chvi* — chvoj; *slu* — sláva, slovo; *zdru* (= býti silným) — zdráv; *plu* — průplav, splav; *by* — baviti; *ny* — nový, *ny* — unaviti; *stru* (= teci) ostrov; *smu* — osnova; *ry* — rov, *kry* — krov; *ku* — kov, *sy* — ssov (= haufe, Kat. 1652);

b) v kořenech *zavřených* *ai* mění se v *ě* (dle § 4. Pozn. 1.), *au* a *ay* v *av*, *ou* a *oy* v *ov*, přesmyknutím ve *va*, *vo*, jako: vid — věděti, chyt — chvat, ud (= prameniti se) — voda, kyp — kvap, kys — kvas, čtyr — čtvoro (ztenčením: čtvoro).

Poznámka o tak řečeném stupňování hlásek *l* a *r*.

Hlásky *l* a *r* měly tam, kde nyní jsou samohláskami, původně slabé samohlásky *ъ* neb *і* při sobě; kde za změnou významu třeba, *ъ* a *і* stupňují se ve hlásky plné, jež nezřídka za *l* a *r* se přesmykují. Tím *l* a *r* pozbývají své povahy samohláskové (*zádníivě* tedy stupňují se předrážkou). Některé kořeny sem náležející a jejich stupňování:

a) *hl*: hlalol; *kl*: kol (kůl), rozkol, prokláti; *ml*: melu, mělím, mělký, milý, vy-milám, mol, výmol, modliti se, malý, mlat; *pl*: plápol, páliiti, poleno, pláti, plamen, popel; *vllh*: vlaším, vláha; *vlk*: vleku, vlak (oblak), vláčím.

b) *br* (= legere): bern, sbírám výběr, výbor, sbor, bráti; *br* (= pugnare): bořím, brojím, zbroj, obrana, zbraň, brána, bráním; *dr*: deru, díra, vydírám, záležera, nádor, dráti; *hrm*: hřmítí, hrom (m. horm); *krs* (excitari): křesám, křísím; *krt* (v črtati): krátký, (dva)krát (= dva zářezy, vruby); *mr*: umřel, umírám, mor, zmar; *mrk*: mrať, mračiti, mraťkota; *mrz*: mrazím, mrať; *prch*: prach; *str*: zástěra, prostírám, prostor, strana; *tr*: třel, tříti, natírám, natěradlo, nátěr; *vr* (= scaturire): vyvěratí, vír, vřítí, vřídlo, var, vařím; *vrt*: vřeteno, obrat, vratký, vrata, vrátiti; *vrvz*: povříšlo, provaz; *zr*: zřítí, nazí-

rati, zora, názor, vzor, zrak; žr (sacrificare): žertva, žrec, požár; žr (= deglutire): žeru, požívám, žravý, žráti.

VIII. O odsouvání.

- 28 Ustálené vymizení hlásek k podstatě slov náležejících zoveme vůbec odsouváním. Vymizela-li hláska na počátku slova (čili v *násloví*), jmenujeme vymizení to *sesutím* (*sesuvkou*), z prostřed slova (ze *středosloví*) — *vysutím* (*výsuvkou*), na konci slova (v *dosloví*) — *odsutím* (*odsuvkou* ve smysle užším).

A. O sesuvce.

- 29 *a* sesuto v: nobrž (m. anobrž), Háta (m. Agatha), Lexa (m. Alexius), marhule (m. amarella), merunka (m. amarina), brotan (m. abrotanum);
o v: rýže (m. oryza), rádlo, rataj, role, rolník (m. oradlo, orataj atd.);
e v: biskup (m. episcopos), Lenora (m. Eleonora);
i v: z (m. iz) a prostředkem *j* (viz § 24. Pozn. 1.) z: míti (= jmiti = iměti), hráti (= jhráti = ihrati), hued (= ihned = ihned).

B. O výsuvece.

- 30 *u* vysuto v: mšice (m. mušica), cihla (m. tegla z lat. tegula), kmín (z lat. cuminum), zejtra (= za jutra);
y vysuto v: dosti (m. do syti), ptáti (m. pytati), paprsek (m. paprysk), násyp (v násep, genit.) náspu;
o v: obědvati (m. obědovati), Lenora (m. Eleonora), zabaliti (m. zaobvaliti);
e (ě) v: jsi, jsme, jste, jsa (m. jesi, jsme atd.), co (m. česo), ctí (m. čestí), Ctímír (m. Čestmír), zblo (m. steblo), počkej (m. počekej), nesme, neste (m. nesěme, nesěte); j'ho (m. jeho), odkudž *ho*. — Mimo to vysouvá se pohyblivé *e* ve sklonění, o čemž na svém místě
i vysouváme: *a*) v imperativě množ.: volte (m. volíte, a toto m. voláte); *b*) ve kmenech: velký (m. a v. veliký), půjčiti (m. požičiti), lnouti (m. lipnouti), psáti (m. písati), komnata (z lat. caminata), Maxmilian (m. Maximilian).

C. O odsuvce (ve smysle užším).

- 31 Nejčastěji vypouštíme hlásky na konci slov.
 Tím způsobem mizí:
u v: odkud, odtud, odsud, dotud (m. od-kađu, -sadu atd.);
y se slabivši se v *e* vymizelo ve slovech v § 24. jmenovaných úplně. Někdy mizí týmž způsobem v 1. os. množ., jako: nesem m. neseme (a toto m. nesemy); naposled (m. naposledy) dvakrát (m. dvakráty = dvakráte);

a zeslabivši se v *e*, vymizelo v: sem, tam a p. Tak i v: neb v. nebo;

e a ě: *a*) ve jménech žensk. r.: postel (m. postele), houšť (m. houště), hráz (m. hráze) a p.; *a*) v adverbiiích: snáz, dřív, míň, hloub, blíží a p. (m. snáze, dříve, méně atd.); *e* zeslabené z *o*: seme, tame, kame atd.; jedno = jedne = jen; přec = před se, zas = zase; zvlášť = (zvláště = z vlasti); *c*) v 1. os. množ. (přírovn. svrchu *y*): budem, můžem, budeme, můžeme a p.; ve 3. os. jedn. jen při: můž (m. může) a nemůž; ve přech. přít.: vyjmouc (m. vyjmource); *d*) v če: nic, nač, proč, zač, oč, v níveč (m. na če, pro če atd.); jej (m. jeje), z čehož jí (= já, viz § 23.); *e* ve příklonném ž (= že): když, jenž, týž, kterýž, tolikéž, tehdáž a p.:

i a ě *a*) v podstatných pňv. na *i* vyznivajících, jako host, kost a p., kdež ve mluvě obecné *i* a *ě* ztvrdnutím koncového *ť* úplně vymizelo; *b*) v akk. jedn. jmen některých dle *duše*: hráz, tvrz a p.; *c*) v imper. jedn. a v infin.: seber (m. seberi), sebrat (m. sebrati); podobně i ve přechodníku ženského rodu: jsouc (m. jsoucí); *d*) ve slovech: as (m. a v. asi), cos (m. cosi), jakýs (m. jakýsi) a p.; též v at (m. a ti); *e*) v komparativech: snadněj, raděj, (m. a v. snadněji, raději, viz §. 24.).

IX. 0 přísouvání.

Ustálené vkládání hlásek k podstatě slov nenáležících 32
jmenujeme vůbec *přísouváním*. Hlásku v násloví připojenou zoveme *předsuvkou*, ve středosloví *vsuvkou* a v dosloví *zásuvkou*.

Přísouvání samo jest dvojí: dynamické a fonetické.

Přísouvání *dynamické* = stupňování, viz § 27. 3.

Přísouvání *fonetické*, kterým měníme pouze zvuk, ale nikoli význam slova, objevuje se při samohláskách velmi zřídka, jelikož je spíše ze slov vysouváme.

Nicméně o *předsuto* v: obrvy (v. brvy), o-voce.

Vsouváme: *e* (vsuvně), někdy též *u* tam, kde by jinak skupina souhlásek byla nevyslovitelná nebo neoblíbená, jako: sed-u-m, os-u-m (v obecné mluvě). O vsouvání *e* v genitivě bude řeč později.

X. 0 střídání (a ztenčování).

Vyměňování hlásek jedné s druhou v jednom a téžže kmeni, 33
které jeví se přirovnáváním rozličných českých slov k českým nebo ke slovům jazyků příbuzných, jmenujeme *střídáním*. Střídá se pak:

- a s u a y*: odkud, dotud, odsud — odkad, dotad, odsad, kdy, tehdy, tedy, kehdy, když, nikdy, jindy — kda, tehda, teda atd.; kobyla — lat. caballa;
- s o*: ve předponách *pa — po*, jako: pavlač — povléci, pažit — požatí, paběrek — pobíratí, pahrobek — pohrobek, padol — podolí a j.; (*pra-* rovná se nyní *před-* a označuje věci prvotně nebo stupně pokrevnosti, odkazujíc k minulosti; *pro-* odkazuje k budoucnosti, jako): prabůh, pračas, prabába, pravruk, — probuditi se a p.
- Cizí nepřívzvučné *a* v češt. ztenčeno v *o*, jako: acetum — ocet, Andreas — Ondřej, castellum — kostel, camera — komora, caminus — komín a j.
- s e*: baran — beran, Morana — Mořena, paprika — pepřika;
- s ě*: hořal — hořel (= hořel), osiřalý — osiřelý a j.;
- s i*: žahadlo — žihadlo;
- u s o a y*, jako: junák — jonák, ostruha — ostroha, surový — syrový, nabudu — nabydu;
- y s e, i, o*, jako: sekyra — sekera, ryčeti — říčeti, tovaryš — tovariš, pryč — přič (z přeč), nýbrž — nébrž (z ne-brž), budemy — budeme;
- o s e a i*: tlukot — tluket, opravdový — opravdivý, potvořiti se — pitvořiti se;
- ě s e*: sěknu — seknu, na střešě — na střeše, držěti — držeti, kdě — kde, obvěc — obec a p.;
- i s e, a*: myslil — myslel, skončil — skončal, signare — želnati, christianus — křesťan, liji — leji, prior — převor — paeonia — pivoňka.

HLAVA V.

O proměnách souhlásek.

I. O s p o d o b ě.

- 34** Proměna, kterou stýkající se dvě souhlásky, útvarem od sebe příliš vzdálené a proto neshodné, sblízkujeme a ve shodu uvádíme, slove *spodoba*.

Spodoba souhlásek je *zpětná*.*)

Spodobou měníme:

- 35** 1. Souhlásky jasné před *temnými* v obdobné temné. Vy-slovujemeť

*) Zřídka přilházi se spodoba postupná; příklad její máme v *doufati* = doupvati = doupfati = doufati.

jasné: *g, d', d, b; h, ž, dž, z, dz, v* před temnými
jako temné: *k, l', t, p; ch, š, č, s, c, f.*

Dle toho zní: lehký, včera, sladký, zchludlý, blízký, útržka
— jako: lechký, fčera, slatký, schudlý, blíský, útrška.

2. Souhlásky temné měníme před *jasnými* v obdobné jasné; dle toho zní: kdo, kde, s dítkami, sbor, svatba — jako: gdo, gde, z dítkami, zbor, svadba.

3. Souhlásky jasné měníme na konci slov v obdobné temné; proto zní: led, dub, Bůh, ostříž, jez, lev — téměř jako: let, dup, Bůch, ostříš, jes, lef.

4. Zubné *n* měníme před hrdelnicemi a před předopatrovými v nosové *n*, před retnicemi v retně *m*; dle toho zní *n* v: ten, vítán, výkon — jinak než v: tenhle, tenký, tancovati, končítí, tento; hanba, honba, pámbůh — zněji jako: hamba, homba, pámbůh.

5. O spodobě *sk* v *šl*, *ck* v *čl*, *st* v *šl*, *sl* v *šl* a *zd* v *žd* viz §§ 40. Pozn. a 42. 2. Pozn.

Poznámka. Řídí-li se jazyk zákonem spodoby souhlásek nejen u vyslovování, nýbrž i ve psání slov, jmenujeme pravopis jeho *zvukovým* čili *fonetickým*. Opak toho jest pravopis *slovozpytný* čili *etymologický* (ἔτυμον, etymon = kořen, a λόγος, logos = zpytování, odkudž ἔτυμολογία = odvozování slova od kořene), který velí psáti, jak toho původ slova čili etymologie žádá. Mimo tyto jest ještě pravopis *historický*, který psáti velí tak, jak se psávalo a poněvadž se tak psávalo. — Pravopis český jest většinou fonetický, ale namnoze též etymologický a historický.

Foneticky píšeme na př.: dbáti, zde, pozdě, zdráv, vždy, zboží, masť, máslo, mázdra, nozdry, povřísl, džbáu, ješto, zblo, chřtán, český, vlašský, řecký a j. — místo: tbáti, sdě, posdě, sdráv, v(e)sdy, sboží, mazě, mázlo, másdra, nosdry, povřísl (vřrz = vázati), čbán, ježto, s(t)blo, hrtán, češský, vlašský, řečský.

Etymologicky píšeme na př.: božský, mořský, mnišský, městský, pražský, který, dcera, podšev, sbor, zkaziti, ztěžka — vyslovujeme: bozský, mořský, mnišský, městský, praský, kerý, cera, počev, sbor, skaziti, stěžka.

Historicky píšeme na př. větší m. věči nebo věčši (od věk).

II. O rozliše.

Proměna, kterou dvě stýkající se samohlásky původem sobě příliš blízké a tím neshodně méně podobnými činíme, slove *rozličou*. Ta jest dvoji: 36

- a) *neúplná*, když měníme toliko jednu, a to první, ve hlásku rozličnou, ač příbuznou,
- b) *úplná*, když obě hlásky měníme čili *směžďujeme* ve hlásku jinou.

A. O rozliše (neúplné).

- 37 1. Zubní *d*, *t* měníme před *t* v *s*, jako: vlast, slast, strast, klásti, housti — m. vladť, sladť, stradť, padť, kládti, houdti¹⁾; — čest, most, místo, městi, plěsti, — m. čett, mott, mětto, métti, plětti.
2. Zubní *d* a *t* měníme někdy před *l* v *s*, jako: housle, jesle, přeslice, číslo m. — houdle, jedle (od jed = jísti), předlice, čítlo²⁾. Ale i: sedlo, jedle, metla, světlo a p.

B. O směžďování.

- 38 1. Hrdelnice *h*, *h* (*g*) mění se, následuje-li za nimi hláska *t*, *s* tímto *t* v *c*, jako: péci, moci, moc, noc, vléci, tlouci, vrci, dci, — m. pékti, molti, molť, nokt, vlěkti, tloukti, vrhti, dhti (= drhti)³⁾.
- 39 2. Hrdelné *h* a *k* měníme před podnebným *t*, *i*, *ě* (*ie*), *e* (*ě*), *l* s podnebným živlem těchto hlásek v sykavky, a to:
- a) *k* v *c* a *h* v *z* ve skloňování, a to: v dat. jedn., jako: ruce m. ruk-ě (= ruk-j-e), noze m. noh-ě (= noh-j-e); — v lok. jedn. a množ., jako: roce, m. rok-ě, ptáčích, m. pták-ích (a toto m. pták-iech), váha: váze m. vá-hě; mnoho: na mnoze m. mnoh-ě, koželuzích (= koželuhiech); — v nom. a vok. množ., jako: ptáci m. pták-i (= pták-j-i), druzi m. druh-i.
- Dále v imperativěch, jako: pec, pecte; tluc, tlucte; pomoz, pomozte, střež, střezte, a p., kdež po *c* a *z* otřelo se *ě* (*i*); viz § 30.
- Kde není *e* měkké (= *ě*), tam hrdelnice mění se před ním v *č* a *ž*, jako *α*) ve sklonění vok. jedn. jmen mužských: člověče, služebníče, vraže; tak i ve dvojn.: oči, očí atd.
- b) *k* v *č*, *h* v *ž*, a to:
- β) v časování, jako: plači (m. plak-j-u), pečeš (m. pek-j-eš), křičeti; strouži (m. strouh-j-u), mžžeš, družiti a p.
- γ) Ve tvoření kmenův, jako: pták: ptáček, ptačí, ptačinec; matka: matčin; znak: značný m. znak-ňný; roh: růžek; druh: družba m. druh-ьba; snaha: snažný a p.
- Vyjímají se: tato podstatná na *z*: kněz, peněz, robotěz, řetěz, vítěz; — pak slovesa: léceti, ponouceti, mizeti (od mh-nouti). —
- 40 3. Hrdelnice *ch* s měkkým živlem následující podnebné samohlásky směžďujeme v *š*, jako: jinoch: jinoši, jinoších; kožich: v kožiše; střecha: na střeše; ticho: tiše; páchat: páši; duch — duše; vrch — vršek; slych — slyšeti; ruch — rušiti; čech — česky — češsky.

1) Změnu tu vyložiti lze vsutím *s* a vysutím *d* nebo *t*: védti — věd-s-ti = věsti (přirovej obecně: vedst = vect).

2) Zde je *t* a *d* vysuto ze kmene *i* ze přípony *tlo*, *tle*: čít-s-tlo = čis-tlo, číslo; houd-s-tle = housle = housle.

3) Změnu tuto vysvětlují vsuvkou *s*: pék-s-ti, vysutím: pésti, přemýknutím: pétsi = péci.

Pozn. Skupeniny *sk* a *ck* měuime před měkkými samohláskami v *šl* a *čl*, jako: slovanský — slovanští; katolický — katoličtí. Viz § 42. 2. Pozn.*)

4. Zubné *d* a *t* s podnebným živlem následujících podnebných souhlásek směřují se v *z* a *c*, jako: hráze, mláz, tvrz, hlozi, rozen, vycházeti, házeti, hovězi — m. hrad-ja, mlad-ja, tvrd-ja, hlod-j-u, rod-j-en atd.; — svíce, píce, meci, knížecí, hra-
běci — m. svět-ja, pit-ja, met-ji (= metati), knížet-j-i atd.

Pozn. Směřování v poslední příčině není důsledně provedeno; přirovn. sedění a sezení, čaděn a čazen; některá slova naprosto směřování se nepodrobila, jako: kaděn, zděn (zdíti), cíděn, cítěn, prováděn, zděděn, voděn, pečetěn; dále slovesa, která před kmenovým *d* nebo *t* mají souhlásku *z*, *ž*, *c*, *č* ř, jako: hyzděn, drážděn, ctěn, přečten, křtěn.

5. Skupiny *ds*, *ts*, *čs* směřujeme v *c*, jako: jedenáct, dvacet a p., m. jedenádst (= jeden na deset), dvadset (= dvadeset), bohactví m. a v. bohatství, ctíti m. čtíti (= čestiti), gen. ctí od nom. čest (m. čet-ť) a p.**)

6. Skupina *rs* přechází v *ř* ve: třtina (m. trst-ina, od trest), křtíti (m. krstíti), křest — křtu.

III. O obměkčování.

Obměkčováním zoveme měnění souhlásek tvrdých v měkké a řidších sykavek v hustší pro následující podnebnou samohlásku. Tak měníme:

1. *d*, *t*, *n* v *đ*, *ť*, *ň* tam, kde za nimi stojí prostě samohlásky podnebné; kde naproti tomu za *d* a *t* by měly státi dvě samohlásky, z nichž první *i* (tedy dvojhásky *ie*, *ia*, *iu*) aneb *u* (tedy *ua*, *ua*, *uu*), směřdily se dle § 41. v *z* a *c*. Obměkčujeme tedy: had — hadi, hadí, hádě; prut — na prutě, prutí; kot — kotě, kořata; stín — ve stíně, stíniti;

2. *s* a *z* obměkčujeme v *š* a *ž* i tam, kde dle § 42. 1. *d* a *t* jsou směřdény, jako: nesu — suším, nošen; vezu — svážím, vožen; vysoký — vyšší, výšina, zvýšiti; nízký — nižší, nížina, nížiti; blízký — bližší, bližni, bližiti. — Jména *kněz* a *penz* obměkčují *z* tam, kde dle § 42. 3. *c* v *č* měníme, vyjmouc vok. *penzi!* a zdrobnělé *penzels*; tedy: kněže, kněží, kniže; peněžítý, peněžný a p.

Pozn. Odděluje-li sykavky *s* a *z* od následující podnebné samohlásky plynné *l* anebo zubní *d* a *t*, obměkčujeme ve tvoření kmenův a v časování nejprve *l*, *t* a *d* v *l'*, *ť* a *đ*, *k* nimž pak předcházející sykavky spodobujeme; měkké *l'* nyní zaniklo, a píšeme za ně střední *l*; na př.: poslati — pošlu, my-

*) Proměny zmíněné lze takto vyložit: katolick-i = katolic-ěi = katolic-tši = kato-lič-tši = katoličtí.

**) Změnu tu vyložit lze takto: jeden na deset = jedenádst = jedenáct = jedenáct (ts = c); čstíti = čstíti = čstíti = čtíti.

eliti — smýšletí; jistiti — ujišťovati, hustý — houšť, pustiti — puštěn; hvízdati — hvížděti, jezdití — vyjížděti, hromaditi (— hromazditi) — shromazďovati. Proto pravíme:

Skupeniny *st, sl a zd* před podnebnými samohláskami obměkčujeme v *šť, šl a žď*.

3. Sykavku *b* obměkčujeme v *č*: ve vokativě jedn., na př.: chlapče, strýče, otče, ujče a p.; pak v odvozování slov před příponami: *i, in, ný, ní, itý, ek, nk, ka, ina, isko*, na př.: ovce — ovčí, zlatnice — zlatničín, měsíc — měsíčný (měsíční), vejce — vejčitý, chlapec — chlapeček, měsíc — náměsíčník, lžice — lžička, otec — otčina, chlapec — chlapčisko. Někdy zůstává *c*, jako: věc — věčný, obec — obecný, moc — mocný, nemocný a p.

4. Konečně obměkčujeme *r* v *ř* před *l, i, ě* a před *a* a *e*, jsou-li střídnicemi nosového *e*, jako: bratr — bratři, bratřích, hora — hoře (= horě), předu (m. předu), kuře (= kureť), kuřata (= kureťa).

Před *e* původním obměkčujeme *r* v *ř*:

a) ve vokativě podstatných jmen životných, je-li před *r* ještě souhláska, jako: bratr — bratře, kmotr — kmotře. Jinde ve vokativě zůstává *r*, tedy: sbore, professore, doktore, větre, kocoure!

b) v časování, jako: mru, mřeš, mře; ořu, ořeš, oře; páru, pářeš, páře atd. Slovesa dle vzoru беру — bráti neobměkčují, tedy: deru — dereš, dere, der, derte; peru, pereš, pere atd. Jediné беру má vedle bereš, bere atd. též běřeš, běře, beř, beře.

Kde jest *e* tvrdé, zůstává před ním *r*, jako v instr. jedn.: bratrem, kmotrem atd.

IV. O přesmykování.

43 Přestavování souhlásek k odklizení skupin méně libých zoveme *přesmykováním* (μετάθεσις = metathesis).

1. Plyně *l, r (ř)* mění svá místa v následujících slovech: mlha a mhlá (strslov. męgla), provaz — povraz, hrab — habr, kopřiva — strč. kropiva, dveři — strč. dřvi, trut (od tru, truji) — rtuť, Kroměžír — Kroměříž, řecké ελω — vleku; lat. carpio kapr, Albis — Labe, marmor — mramor, arca — rakev, ordo — řada, vulgus — pluk, dormire — dřimati, curtus — krátký, tertius — třetí; litev. galva — hlava, strslov. alžkati — lákati, lakomý, lačněti; alždija — lodí; německé Bart — brada, Garten — hrad, Arm — rámě, Arbeit — robota, Art — rod, Furt — brod, kalt — chladný, Gold — zlato, walten (litev. = valdyti) = vlásti.

2. *L* a *r* ráda svá místa zaměňují, jsou-li v témže slově, jako: letorost — ratolesť; obecně: Tylory m. Tyroly, toral m. tolar, kolárky m. korálky; přirovn. též: manžel — malžen, falář m. farář, almara (armara) z lat. armarium, alkýř — arkýř.

3. I jiné hlásky se přesmykují, jako: *hned* — *ihned* m. strč. *inhd*, *znobiti* m. *zombiti* (= *zabití*), *bednář* z *Binder*; *vosk* — *Wachs*, litev. *akmā* — *kāmen*, *státi* m. strsl. *stētēti*, *kvetu* a strč. *ktou*; *kvásiti* m. *kvasiti* a pod. Viz § 27. 3. b.

Pozn. *L* a *r* nepřesmykují se v cizích slovech, jako: *oltář* z lat. *altare*, *ortel* z něm. *Urtheil*; v českých slovech nemění hlásky jmenované svého místa tam, kde po nich kdysi stávali *z* a *r*, na př. v gen. *stolce*, *orla* m. *stolcea*, *orla*, pak ve slovech s náslovným *č* a *ž*, po kterých (od XV. stol.) *e* se ustálilo, jako: *černý*, *čert*, *červ*, *čerpátí*, *žertva*, *žernov* a p.

V. O odsouvání.

Žádné slovo kdysi ve slovanštině nekončilo se souhláskou; 44 proto všechny souhlásky, kterými by slova končiti se měla, odsouvají se (vyjmeouc *m* a *n*, kteréž dle § 5. měněny v *ŋ* a *ŋ*). Pravidlo toto dotýká se hlavně souhlásek *s* a *t* na konci slov.

1. Odsouváme:

a) *s* v nominativě jmen střed. rodu, jejichž kmeny končí se 45 v *s*, jako: *kolo* (— *koles*), *tělo* (— *těles*); v časování: v imper. 2. os. jedn, jako: *bdi* = *bdě-s* (= *bdě-si*), a ve příponě přechodníku minulého ([*v*] *ts*), jako: *chváliv* m. *chváli-v-ts*, *ved* = *ved-ts*;

b) *t* ů jmen střed. rodu, jejichž kmeny končí se v *t*, jako: *dítě* m. *ditět*, *holoubě* m. *holoubět*; v časování: v 3. os jedn. a množ., jako: *vede* m. *vedet*, *vedou* m. *vedat*; pak ve příponě přechodníku přítomného *-nt*, jako: *nesat* (= *nesant*), *pišet* (= *pišent*).

Z ostatních souhlásek odsuto jest:

- r*: v *dub* (m. *dabr*; srovn. *doubrava*), *brat* (v. *bratr*);
- v*: v genit. množ., následuje-li slovo, které má v násloví souhlásku, jako; mnoho *psů* *zajícova* *smrt*;
- č*: v *hle* (m. *hled*).

2. Sesouváme

v násloví nejčastěji a) *j*, jako: *hráti*, *míti*, *ho*, *mu*, m. *jhráti*, 46 *jmíti*, *j'ho*, *j'mu*; ve spojce *že* m. *je-že* (= *eže* = *ež* = *že*);

b) *v* od předložky *vz* ve spojení s jinými slovy, jako: *zpět*, *ztíží*, *zdvihnouti*, *zvolati*, m. *vzpět* atd.;

c) *n* sesuto v: *imě* (= *imeno*, *jméno*), přirovn. lat. *nomen*, něm. *Name*; *žádný* z *ižádný*;

d) některé jiné souhlásky, jako: *b* v *dno* m. *brdno*, *jáhen* m. *diakonus* (proti *žák*, z téhož slova *vziaklēm*), *Jetřich* m. *Dětřich* (= *Dietrich*); *h* (*g*) v: *orloj* (z lat. *horologium*), *rafle* (z *graphium*, srovn. *Griffel*), *Řek* a *řecký* (z *Graecus*), *Řehoř* (z *Gregorius*); *p* v: *žalm* a *žaltář* (z *psalmus*, *psalterium*); *v* v: *Olbram* (z *Wolfram*); *k* v: *lopotiti* (m. *klopotiti*).

3. Vysouváme

47 hlásky ve středoslavi. Vysouvání toto nastupuje:

a) z položení souhlásky jedné mezi dvěma samohláskama, a má příčinu v povaze souhlásky samé;

b) ze styku některých souhlásek, a má příčinu v rušení ne-
libých skupin souhláskových.

A. Vysouvání z položení souhlásky mezi samohláskama.

Vysouvání mezi dvěma samohláskama dotýká se hlásky *j*, o čemž viz § 26.

B. Vysouvání ze styku souhlásek.

48 1. Ve skupinách dvojčlenných i vícečlenných vysuto:

a) *j* (jotovaný příhlas) při měkkých: *b, p, v, m*, ač je v ná-
řečích dosud slyšeti, jako: bíl (= bjíl), píj (= pjíl), víj (= vjíl),
mílý (= mjilý), hříbata (= hříbjata), doupata (= doupjata) a *p*.

b) *d* a *t*, jako: dām (m. daďmь), viš (m. vědsi), jím (m.
jedmь), ruměnc (m. rudměnc), kynouti (m. kydnouti = vrci),
jen a jenom (m. jedno a jednom), šel (m. šedl), jel (od jedu, m.
jedl), ostýchati se (m. ostydechati se), prázný (m. prázdny); sklo
(m. stklo), sláma (m. stláma), sloup (m. stloup), zblo (m. stblo,
v. steblo), Cmír (m. a v. Ctír), lhnouti (m. lhtnouti), řinouti
(m. řitnouti), ulranouti (m. uhladnouti).

c) *k, h, ch*: trestati (m. trestkati), šest (m. šekst proti lat.
sex, řeck. ἕξ, něm. sechs), os (m. oks, proti axis ἄξων, achse), íz
(m. ikz, proti ξ, ex), kříž (proti cruz), luna (m. lukna), seno (m.
sěkno), netopýr (m. nektopýr — v noci lítající), míza (m. mízha),
tedy (m. a v. tehdy), bodejž (m. boh dejž).

d) Retné *b, p, v* před *n* a *t*, jako: klenn (m. klepnu), tonu
(m. topnu), kanu (m. kapnu), usnu (m. uspnu), trnu (m. trpnu),
lnu (m. lpnu); kynu (m. kypnu a kyvnu), neti (m. nepti), sen
(m. sepn), klec (m. kleptь), šinu (m. šipnu), botnati (m. bobtnati).

e) Retné *v* vysouvá se po předložce *ob*, jako: obětovati, oběť,
obec, obaliti, oblak, obojek, obrátiti, obruba, obora, obilí, obyčej,
oběsiti (a obvěsiti v různém významě), oblast, oblý (m. obvlý od
vl = valiti). Nicméně zůstává *v*: obvěsti, obvěniti, obveseliti a *p*.

Někdy *v* zůstává, předcházející pak *b* se vysouvá, jako:
ovládati (m. obvládati), ovinouti (m. obvinouti), ovetšeti (m. ob-
vetšeti), ovázati (v. obvázati) a *p*.

f) Retné *b* vysouváme *v*: náhlý (m. náhlý), osidlo (m. ob-
sidlo, od koř. *si* = vázati) a ve příčině pod e) vytčené.

g) Sykavé *ž* a *z* vysuto *v*: týden (m. týžden), téměř (m.
těžměř); v číslovkách: jeden mecitma atd. (m. jedenmezcitma
= jeden mezi desitma).

h) *r* vysuto *v*: sestí (m. sestri), dci (m. dcí), netí (m. nepri), máti (m. matří).

ch) *m* *v*: ochrnouti (m. ochrnouti).

VI. O vsouvání.

Vsouvání jest opak vysouvání, ač děje se z pravidla za týmž účelem, totiž k rušení nelibých skupin.

1. O přesouvání.

1. Nemilujíc v násloví samohlásek čeština předsouvá jim **49** hlásky *i*, *v*, *h*, jako: já (m. az), jehně (přehl. z jahně, proti strsl. agne, lat. agnus, odtud i bahnice, kdež m. *j* předsuto *b*), jablko (proti něm. Apfel), jehněd (= jahněd, proti strsl. agnēd = palma), javor (něm. Ahorn), vejce (= vajce m. ajce, přirovn. něm. Ei), jsem (m. jesm, proti sanskr. asmi), jehla (= jahla, proti sanskr. agra, lat. acus), jiskra m. (iskra), jizba (m. izba), voj (m. oj), vos (m. os), vosa (m. osa), vyknouti (m. yknouti); koř. uk, učiti se), jircha (m. irch), jim, jich atd. (m. im, ich), jiva (m. íva), vápno (též jápno m. apno), varhany (z řeck. ὄργανον, organon), vozda (a hvozda m. ozda, od ozditi = sušiti, obzvl. slad).

Pozn. Jindy zbavujeme se náslovných samohlásek:

- rozvádějíce i v je*, jako: jež (m. i + n (= příklonná částice sesilující) + ž), množ. jež (m. iž);
- přesmykujícíce*; příklady viz v § 43. 1.;
- stenčujícíce* samohlásku *i* v *j*, jež se pak sesouvá; viz § 24. Pozn. 1. a § 46.

2. Před náslovnou samohláskou předsouváme *h* *ve*: hnizdo (proti lat. nidus, něm. Nest), hvozda *v*. vozda, hmožditi (od koř. mozg), lnětiti (m. nětiti), hřešiti (v. roz-h-řešiti) m. řešiti;

b *v*: blízati (v. a m. lízati), breptati (m. reptati), botka (v. votka, m. otka);

s před skupinou *ř*, jako: střeňcha, střešně *v*. třešně (m. třemcha = čemcha, třešně = čerešně z lat. cerasus), střeň, střeňka, střevo, střeňsko *v*. třeňsko, střeňový (m. a *v*. třeňový);

n *v*: ěadro (m. jádro);

r a *s*: rmoutiti — smutek, rdousiti;

v *ve*: vlastovka.

2. Vsouvání,

a to: a) k odklizení průzevu středoslovného, b) ze styku některých souhlásek aneb i souhlásek a samohlásek k rušení nelibých skupin.

A. Vsouvání mezi dvě samohlásky.

Mezi dvě samohlásky vsouváme k odklizení průzevu středoslovného: *j*, *v*, *h*, jako: bi-j-i, pi-j-i, volá-v-ám, bý-v-ám, pa-v-outk, **50**

pa-v-učina (koř. uk), pa-v-uza (koř. az); ve při-b-uzný nastoupilo *b* za *v*; špani-l-elský v. španělský, izra-l-elský; Mari-j-e, Galile-j-e; pře-v-or (z lat. prior), pi-v-oňka (z lat. paeonia), chváli-v (m. chváli-*as*).

d vsouvá se v: budu, jdu (= i-d-u).

B. Vsouvání ze styku hlásek.

51 1. *t* a *d* vsouváme do skupin *sr*, *zr*, *nr*, *lr*, jako: pestrý, pstruh, strach, jestřáb (koř. jad + rebr = koroptev), ostrov a struha (koř. sru), stříbro, vstříc. středa, střed. strakatý, straka, střebati, mázdra (m. masdra), nozdry (m. nosdry), zdroj (m. zroj); Jindřich, Izrahel, pondrava (m. pourava), Kundrát (m. Konrad), Oldra (z Ulrich).

2. Za *ž*, následuje-li za ním podnebná samohláska, vsouváme *d*, jako: ždmu (m. žlmu), ždímám (m. žímám), páždí (m. páží), dlážditi (m. dlážiti), drážditi (m. drážiti), ježdík (m. ježik od jež).

3. Mezi *bt* a *pt* vkládáno s v infinitivech: zábsti, dlúbsti, lépsti, hřebsti, skúbsti.

4. Před *d*, *n* a *ň* vsouváme *z* (někdy *s*), jako: uzda (m. uda, udidlo), jezdti (od jedu), brouzdti a brouzdati se (od brodim), pazdeří (m. pa deří), pazderna, hyzdti, ohyzda.

5. Po předložkách vkládáme *n* před náměstku osobní *on* (= *ji*, *ja*, *je*) a vztažné *jenž*, které s náslovným *i* splývá v *ň*, náleží-li předložka k náměstce jako: od něho, k němu; s něj, v něm, s ním; od něhož, k němuž atd. Nenáleží-li předložka k náměstce, zůstává *i*, jako: od jeho bratra, s jeho synem. — Vsouvání *n* děje se někdy i u sloves *jati*, *jíti* a *jísti*, jsou-li s předložkami sloučena, a u jejich odvozenin, jako: odňati, výnímka, snátek, sněm, ponětí, vyňati, snědl, snísti; — avšak: dojati, najiti, pojísti, zajetí, přijetí, pojem, dojem a p. Totéž *n* vsouváme i před *je* (= *jest*) po záporném *ne*: ne-n-je, z čehož není = není.

Konečně vsouváme *n* před násloví slovesa dáti, sloučeno-li s otevřenými předložkami, jako: zandati, vyndati, nandati, suudati, odundati, přendati.

VIII. 0 měnění a střídání souhlásek.

52 Střídáním zoveme zaměňování souhlásek sourodých. Tak střídají se:

1. *retné* (b, p, m) s *retnými* a *retozubnými* (v, f), jako: příbuzný a přívuzný, poboněk a boboněk, máry a páry, břeštěti a vřeštěti, obrať (neuživ.) a oprat, záblatník a záplatník, pavouk a babouk, kleveta a klebeta, čermák — červ, vňuk a mňuk, prvý — lat. primus, osobně a osovně, modlitba a modlitva, písemný a písebný, barva a barba, Venetiae — Benátky, navnaditi a na-

mnaditi (= namladiti), Wolfram a Olbram, Stefanus — Štěpán, Graf — hrabě, Farbe — barva a p.;

2 *zubné* (d, t, n) se *zubnými*, jako: ot a od, brodití a brotiti, dřiezhy a trisky, nutiti — strč. nuditi, trkati a drkati, otevřiti — obecné odevřiti, kdo — strč. kto, tchoř — dchoř, dbáti — tbbáti, roždi — rošti;

3. *jazyčné* (l, r, ř) s *jazyčnými*, jako: močár m. močál, hliva a hřib, robiti, robota — lat. laborare, peřestý — strč. pelestý, blesk v. břesk;

4. *hrdelné* (g, k, h, ch) s *hrdelnými*, jako: hřbet m. chřbet, hrtán — chřtán, korouhev m. chorúhev, chatřé v. katřé, mozk m. mozg, varhany z organon, řehole z lat. regula, pohan z lat. paganus, Havel z Gallus, chor a kůr, Kristus, křestan m. Christus, christianus, spukřelý a spuchřelý.

Pozn. Hrdelné *g* zaměněno v písmě ve XII. stol. v *h*, ač lze souditi, že již dříve za *h* znělo.

5. *Sylkavek* v *sylkavky*: apoštol m. řeck. apostolos, šavle m. Saebel, almužna z Almosen, činže z lat. census, Ježíš — Jesus, žalm z (p)salmus, žaltář z (p)salterium, kříž z lat. crux, růže — rosa, žehnatí — lat. signare, — něm. segnen, chýže a chýše, povřízlo m. povřízlo, máslo m. mázlo, nozdry m. nosdry, děšť m. děžď, zdraví m. sdraví, zde m. sdě, zboží m. sboží, vždy m. v(e)sdy: přirovn. § 35. a 35. Pozn.

VIII. O přestrojování.

Přestrojováním zoveme zaměňování hlásek různorodých. 53
Tak přestrojují se:

1. *retnice* v *hrdelnice* a naopak, jako: uštknouti a uštíknouti m. a v. uštípnouti, křepelice m. prepelice, kaprať (kapraď) m. paprať, kluzký a plzký;

2. *hrdelnice* ve *předopatrové* a naopak, jako: ocknouti — octnouti, kluzký a slizký, kloniti — sloniti a cloniti;

3. *hrdelnice* v *podnebnice* a naopak: krahulec a krahujec, japatí a chápati (odkudž nejasný m. nechapný), hedváb a jedváb, krtati a črtati (též škrkati), kmýří (chmýří) a čmýří, kápě — čepice, kaditi a čaditi, kbel a čber (= džber);

4. *podnebnice* v *sylkavky* a *jazyčnice* a naopak: jeřáb — žeřáb, pojiti (m. polití) — pažiti, půjčiti m. požičiti;

5. *retnice* v *zubné*: prysk — trysk, pitvořiti — titvořiti, pipec — tipec;

6 *jazyčné l* v *j* a *zubné n*, a naopak, jako: ledva — jedva, zasnoubiti m. zaslúbiti, namladiti m. navnaditi (= namnaditi), podlebí — podnebí, zle-užívati — zne-užívati.

IX. O průzevu čili hiatu.

54 Průzevem jmenujeme přímý styk dvou samohlásek, náležejících dvěma slabikám. Průzev jest

a) *středoslovný*, náležejí-li obě slabiky jednomu a témuž slovu, jako: na-uka, modro-oký, po-učiti;

b) *mezislovný*, náležejí-li obě slabiky dvěma slovům, jako: jednoho otce, matka a otec.

Průzev středoslovný čeština snáší jen ve slovech složených, jako: na-uka, samo-uk, vyorati a p. Jinde odklízí jej:

1. *vsouvajíc* souhlásky (*hiatové*): j, v, h, jako: bi-j-i, bý-v-ám, izra-h-elský; viz § 50.;

2. *měníc* styčné samohlásky ve *dvojhlásku*, jako: doufati, (m. do-u-fati);

3. *ztenčujíc* samohlásku *i* v *j*, *y* a *u* ve *v*, jako: bo-i = boj, kru-e = krve, bay-iti = baviti, Eduard — Edvard; viz §§ 24. Pozn. 1.; 27. 3;

4. *stahujíc* samohlásky stejné, jako: svataa = svatá; viz § 26. 1.;

5. *vypouštějíc* slabší samohlásku, jako: a on = an, Joan = Jan. Pozn. Průzev mezislovný nyníjší češ. s náší; stará češ. rušila jej:

1. *slučováním*, a on = au;

2. *sesouváním* náslovných samohlásek, viz § 29.;

3. *odsouváním* doslovných samohlásek, viz § 31.;

4. *ztenčováním* náslovných samohlásek v souhlásky, viz §§ 24. Pozn. 1., 29.;

5. *přesmykováním* viz § 43.;

6. *předsováním* souhlásek hiatových před náslovné samohlásky, viz § 49.

B. O slabikách.

HLAVA VI.

O slabikách vůbec.

55 Hlásky samy o sobě nebo s jinými hláskami pojednou vyslovené činí *slabiku*. Při slabikách hleděti jest

1. k tomu, kterak jsou *složeny* a kterak se *dělí*,

2. k jejich *míře* (čili *kvantitě*),

3. k jejich *přítzvuku*.

O slabikách zvláště.

A. O skladbě a dělení slabik.

56 ¹ Dle počtu slabik rozeznáváme slova jednoslabičná a více-slabičná, jako: bod, syn; o-tec, dí-tě; vel-moc-ný; ne-u-nav-ný atd.

2. Každá slabika jest aneb *otevřena*, končí-li se samohláskou, jako: bi-ji, hra-ji, milu-ji; anebo *zavřena*, končí-li se souhláskou, jako: bez, váž-nost, rozum,

3. V písmě třeba slabiky *dělití*. Pravidla, kterými se při tom řídíme, jsou:

- a) *ve slovech prostých*, v nichž mezi dvěma samohláskama jediná je souhláska, slabiky dělí se tak, aby se zavíraly samohláskou, jako: ry-ba, vr-ka-ti, vl-ci, du-bec.

Je-li však mezi dvěma samohláskama více souhlásek, z nichž

α) první *jest j*, táhne se *j* ke slabice předcházející, ostatní pak souhlásky k následující, jako: nej-mi-lej-ší, mi-luj-te;

β) první *není j*, skupina souhlásková je původní; tu táhne se celá skupina ke slabice následující, jako: ce-li-stv-ý, se-stra, ve-zdejší, zá-ští.

Není-li však skupina původní, t. j., je-li z ní vysuta samohláska, jako: vel-ký (m. ve-li-ký), pon-dě-lí (m. po-ne-dě-lí), aneb obsahuje-li v sobě souhlásky původem dvojí, kmenové a příponové, dělí se dle své povahy, jako: ot-cov-ský, prv-ní, pas-tva, pas-týř, sed-lo, kost-mi, ved-te a p.

Následuje-li za samohláskou, jež by slabiku zavírala měla, skupina, počínající s *l*, *m*, *n*, *r*, hlásky tyto přibírají se ke slabice předchozí; podobně děje se při dvou sourodých souhláskách; na př.: sil-ný, kon-vi-ce, bar-va, jem-ný, tem-ný, pan-na, měk-ký.

Pozn. Je-li první souhláska skupiny *smíšená* (viz § 8.) tak, že první její živel náleží kmeni, druhý příponě, smíšená hláska táhne se ke slabice následující, jako: dě-cký (=dět-ský), boha-ctví (=bohat-ství), dě-cko (=dět-sko), vše-cko (=všeč-sko), zámecký (zámečský) a p.

- b) *Ve slovech složených*, nalézá-li se skupenina souhlásková mezi dvěma samohláskama, dělíme dle toho, jak složení vyžaduje, jako: ob-saditi, pod-loubí, roz-ličný, bez-božný, rozum atd.; dělení skupiny *br* a *bl* raději se vyhlýbejme, nebo táhneme ji ke slabice následující, jako ve slovech: obraz, obleknouti a p.

Není-li způsob složení znám, anebo je-li proměnami hláskovými zastřen, táhneme *jedinou* souhlásku (smíšenou i nesmíšenou) ke slabice následující, jako: pře-ce (=před-se), ro-sol, o-běd (m. ob-jed), o-byčej, o-běť, o-bec atd. (přírovn. 48. b); ale: roz-um!

B. O míře (kvantitě) slabik.

Dle *měry* čili dle *trvání* slabiky českých slov jsou buď *krátkky* 57 buď *dlouhy*. Délku nebo krátkost slabiky zoveme *měrou* čili *kvantitou*. Míra krátké slabiky slove *dobou* (mora); slabika dlouhá má dvě doby, čili rovná se dvěma krátkým.

Míra slabik záleží buď ve přirozené *povaze* nebo v *poloze* jejich samohlásek, je tedy buď *přirozená* (= povahová) nebo *polohová* (kladná).

A. *Povahou* (*natura*) slabika je (grammaticky)

- a) *krátká a též krátce se vyslovuje*, je-li samohláska její krátká, jako *ne-be, ro-vi-na*;
- b) *dlouhá a též dlouze se vyslovuje*, obsahuje-li dlouhou samohlásku nebo dvojhásku, jako: *chvá-lím, chlou-bou*.

58

B. *Polohou* (kladem) slabika povahou krátká bere se ve verších časoměrných za (metricky) *dlouhou*, následuje-li v zápětí za její samohláskou více než jedna souhláska, jako: *do-st, blesk, ne-ctn-osť, otc-ovsk-ý*; jinak je slabika polohou krátká, jako: *ma-te-ři, za-ved-u, po-ho-da*.

Pozn. Některé slabiky jsou (metricky) *obojetny*, t. j. dle potřeby tu dlouhy, tu krátký.

C. O přízvuku slabik.

59

Přízvukem (*accentus*) zoveme mocnější hlas, kterým jedna slabika slova nad ostatní slabiky vyniká.

Přízvuk a míra slabik jsou tedy věci od sebe zcela rozdílné.

Přízvuk slov (*slovný*) je dvojit:

- a) hlavní čili *silnější*, který bývá z pravidla na slabice první, jako: *vo-lám; za-volám*;
- b) vedlejší čili *slabší*, který bývá ve slovech čtyřslabičných vždy na slabice předposlední, jako: *ve-le-be-ný, sá-ho — dlou-hý*; ve slovech pětislabičných přízvuk vedlejší bývá někdy na slabice předposlední, jindy na třetí od konce; tu buď s délkou se stýká, buď, jako ve slovech složených, na první slabice druhého slova složeniny spočívá, na př.: *ne-po-vo-lá-me, da-le-ko-sá-lilý, ve-le-vě-hlas-ný*.

Jednoslabičné předložky (vyjmouc *dle* a *krom*) táhnou k sobě přízvuk slova následujícího, s nímž takřka v jedno slovo splývají, jako: *ne-besích — na nebesích; po-le — na pole*.

Po předložkách dvojslabičných, pak po *dle* a *krom* (=kromě) první slabika následujícího slova podržuje svůj přízvuk, jako: *mí-mo ot-ce, po-dle mě-sta, krom du-še, dle li bosti*.

Bez přízvuké jsou:

- a) *Jednoslabičné částice* (vyjmouc předložky), jako: *a, i, či, li, že, až, pak, kde, zda*; na př.: *a on; kde jste? až tam!* — Jsou-li však částice ty složené, nabývají přízvuku, jako: *či-li, pak-li, že-by, a-by, ač-koli* a p.;

- b) *jednoslabičné náměstky* (mi, mě, ti, tě, si, se, mu, ho atd.), jež na počátku řeči státi nemohou, kloníce se vždy ke slovu předcházejícímu; jsou-li však s obzvláštním důrazem projádřeny, nabývají přízvuku: na př.: *kdo zra-dil krále? ale: Tys krále zradil!*

Rozdíl II. Tvarosloví.

Hlava VII.

O třídách slov čili o částech řeči.

Slova rozestupují se v devět tříd. Máme tedy *deavtero částí* 60 řeči, jež jsou:

1. *Jméno podstatné* (nomen substantivum, Hauptwort).
2. " *přídavné* (nomen adjectivum, Beiwort).
3. " *číselné čili číslovka* (nomen numerale, Zahlwort).
4. *Náměstka čili zájmeno* (pronomen, Fürwort).
5. *Sloveso* (verbum, Zeitwort).
6. *Příslovce* (adverbium, Nebenwort).
7. *Předložka* (praepositio, Vorwort).
8. *Spojka* (conjunctio, Bindewort).
9. *Cítoslovce čili mezislovce* (interjectio, Empfindungswort).

Jinak dělíme též všechny části řeči dle toho, co jimi vyjadřujeme, ve dvě třídy, a to

1. ve slova *pojmová čili významová*,
2. " " *tvarová " formálná*.

Slova pojmová, jimiž vyjadřujeme látku čili obsah myšlének, podržuj i mimo souvislou řeč svůj význam, jako: *dům, květina, žlutý, kvéstí*
K nim náležejí:

- a) *jména podstatná*,
- b) *jména přídavná*,
- c) *slovesa*, vyjímajíc pomocná,
- d) většina *příslovcí*, hlavně pak ta, která jsou odvozena ode jmen přídavných a podstatných, jako: *moudře, z rána*.

Slova tvarová slouží pouze tvaru čili formě myšlenky (jako koncovky pádové a přípony osobní), t. j. vyjadřují *vztahnosti* pojmu ke mluvícímu, jako na př., pokládá-li mluvící osoba děj nějaký za skutečný nebo jen za možný,

za skonalý nebo neskonalý, za minulý, přítomný nebo budoucí, má-li věc nějakou dle počtu a čísla za jedinou nebo myslí-li si jí v jistém počtu atd. Sem náleží:

- a) *náměstky*,
- b) *číslovky*,
- c) *slovesa pomocná*,
- d) *příslovce*, kterými vyjadřuje se pouze vztahnost pojmu nějakého k osobě mluvící, jako: nyní, tu, sem, tam, snad, sotva atd., tedy obzvláště *příslovce zájmení*;
- e) *předložky*,
- f) *spojky*.

Citoslovce, jimiž pocit přímého výrazu dochází, nenáleží ani ke slovům pojmovým ani ke tvarovým.

- 61 První čtyři části řeči, totiž: jména podstatná, přídavná, číselná a náměstky (zájmena) nazýváme vůbec *jmény (nomina)*; poslední čtyři, totiž: příslovce, předložky, spojky a mezislovce slovou *částicemi (particulae)*.

Jména a slovesa ohýbají se, jsou *ohelna*; ostatní části řeči jsou *neohelny*. — Ohýbání jmen sluje skloňováním (*declinatio*), ohýbání sloves sluje časováním (*conjugatio*).

- 62 Některé části řeči jsou *přechylny*, t. j. měníme je dle rodu, jako: dobrý — dobrá — dobré; otcův — otcova — otcovo; jeden — jedna — jedno; on — ona — ono; nesl — nesla — neslo; nesen — nesena — neseno. Jsou to: jména přídavná, náměstky, číslovky a některé tvary slovesné.

Jména přídavná a příslovce od přídavných odvozená *srovnáváme* čili *stupňujeme*, jako: dobrý — lepší — nejlepší; dobře — lépe — nejlépe.

A. Ohýbání slov čili skloňování.

Hlava VIII.

Průprava ke skloňování.

- 63 Tvary jmeně skládají se ze dvou částí: ze *kmenův a přípon ohýbacích*. — Kmeny jsou významné části jmen; příponami ohýbacími jsou živly tvarové, kterýmiž označujeme pouze *vztahnosti* jména, jež jsou: pád, číslo a rod. Tak na př. ku kmeni „kuřat“ připojujeme na označení nominativu množ. příponu -a, čímž vzniká teprve skutečný pád jmenův: kuřata.

Pozn. Hlávky, kterými kmen se končí, slují znaky kmenové čili prostě znaky.

I. O vztažnostech jmen zvláště.

A. O pádech a číslech.

1. Pádů (*casus*) čeština má *sedm*.

Pád 1. *nominativ*, na otázku *kdo? co?*

„ 2. *genitiv*, „ „ *čl? koho? čeho?*

„ 3. *dativ*, „ „ *komu? čemu?*

„ 4. *akkusativ*, „ „ *koho? co?*

„ 5. *vokativ*, když někoho voláme, jako: o matko!

„ 6. *lokál* čili *lokativ*, na otázku *v kom? v čem? kde?*

„ 7. *instrumentál*, na otázku *kým? čím? kudy?*

Nominativem *přímto* jmenujeme ve větě podmět hledíce k výroku, který o něm činíme; vokativem *přímto* jmenujeme osobu, kterou voláme. Proto zoveme nominativ a vokativ pády *přímými* (*casus recti*); všechny ostatní slovou pády *nepřímými* čili *kosými* (*c. obliqui*). Těmito vytýkáme vztahy věci ku podmětu a výroku.

Pádů *přímých* užíváme vždy *bez předložek, nepřímých i bez předložek i s předložkami*, vyjmouc lokál, který nyní vždy jen s předložkami se sbíhá.

Pád *sedmý*, jímž obyčejně označujeme *nástroj*, kterým něco konáme, slove *instrumentálem* (*nástrojným pádem*), na př.: *krájím chléb nožem*; *oráme pluhem*. Označuje-li však týž pád *společnost*, jejíž pomocí nebo za jejíž přítomnosti něco se koná nebo děje, zoveme jej *sociativem* (*pádem spolčovacím*); sociativ vždy má předložku *s (se)*, a klademe jej po otázkách: *s kým? s čím?*

II. Číslo (*numerus*), kterým počet osob nebo věci označujeme, je *troje*: 65

1. *jednotné* (*singulár*), když o *jedné* osobě nebo věci

mluvíme, jako: *oko, ucho, sto*;

2. *dvojné* (*duál*), když o *dvou* osobách nebo věcech mluvíme, jako: *oči, uši, ruce, stě*;

3. *množné* (*plurál*), když o *více* osobách nebo věcech mluvíme, jako: *oka, ucha, ruky, sta*.

Dvojného čísla užívalo se *druhdy* vždy, když o *dvou* osobách nebo věcech se mluvilo. — Tak udržel se *duál* až do XVI. stol. — Nyní užíváme ho *toliko* při několika málo jménech, která *podvojnost* znamenají, jako: *oči, uši, ruce, dvě—dva, obě—oba, dvě stě, dva česká* (t. groše), *obadva*. Jinde zase jen některé pády *duálu* jsou v užívání, jako: N. A. V.: *rodiče*; G. L.: *nohou*; I.: *nohama*; G. L.: *ramenou*; I.: *koňma*. — Nejčastěji naskytuje se ještě *instrumentál* dvojného čísla.

B. O rodě jmen.

66 Rod jmen (*genus*) jest trojí: mužský (*masculinum*), ženský (*femininum*) a střední (*neutrum*).

1. Jména podstatná mají z pravidla každé jen jeden rod určitý.

2. Jména přídavná, pak všecka jména rázu přídavných připouštějí trojí rod, a to tak, že mají buď pro každý rod tvary zvláštní (jsou *zakončeni trojím*), nebo mají pro všechny tři rody jeden tvar společný (jsou *jednoho zakončeni*).

3. Též většina náměstek připouští trojí rod, a mají buď pro každý rod tvary zvláštní, nebo pro dva neb i pro všechny tři jeden tvar společný.

II. O částech tvarů jmenných.

67 Každý tvar jmenný skládá se dle § 63. ze kmene a přípony.

1. Kmen z pravidla bývá jeden.

2. Přípony většinou rozdílny jsou dle rozdílných vztažností, kteréž označují, hlavně dle pádův; proto nazýváme je obyčejně příponami *pádovými*.

Některé pády již nemají žádných přípon (jako: *nomin.* a *vok. jedn.*, někdy i *genit. množ.*), bývajíce obyčejně zastupovány kmenem v podobě jeho nynější, anebo mají přípony s jinými pády stejné, to jest, bývají zastupovány jinými pády (jako *akk. jedn.*, který bývá často zastupován *genitivem*, — *vok. množ. tvarem nominativu množ.*). Na tom zakládají se tato pravidla:

1. Všecka *neutra* mají ve všech číslech též tvar za *nominativ, akkusativ a vokativ*.

2. Všecka jména mají v plurálu též tvar za *nom. a vok.*

3. Jména, která druhdy duál vytvořovala, jakož i, která jej posud vytvářejí, měla a mají v tomto čísle jen tři rozdílné tvary: jeden za *nomin.*, *akk.* a *vok.*, druhý za *genit.* a *lok.*, třetí za *dat.* a *instr.*

Pozn. Od přípon pádových třeba rozeznávati zakončení čili koncovky, t. j. jednu nebo více hlásek, jimiž slovo se končí; tak v „ryba“ jest a koncovkou, nikoli příponou, ježto již kmen zní „ryba“; ale v „rybami“ jest *-mi* koncovkou i příponou.

III. O způsobech skloňování.

68 Jména skloňovati jest měniti je dle pádů, rodův a čísel. Skloňování je *trojí*, totiž:

1. *jmenné* (v užším slova smyslu) čili *substantivní*, které vládne jmény podstatnými, neurčitými přídavnými, některými číslovkami, a náměstky: já, ty, se, on, sám;

2. zájmenné čili pronominalní, kterým řídí se všechny náměstky mimo: já, ty, se, on, sám;

3. složené čili smíšené, jemuž podléhají obzvláště přídavná jména určitá, řadové číslovky a j.

Hlava IX.

O jméně podstatném.

I. O významě a původě jmen podstatných.

Podstatná jména jsou jména předmětův anebo představ v 69
mysli za předměty pokládaných.

Dle významu dělíme je ve jména srostitá a odtažitá.

1. Podstatné jméno je srostité (*concretum*), jmenujeme-li jím předmět paterem smyslův, obzvláště zrakem a hmatem, postizitelný čili skutečně jsoucí, na př. nějakou osobu, zvíře, věc.

2. Podstatné jméno jest odtažené (*abstractum*), jmenujeme-li jím předmět jen na mysli představovaný čili takový, kterého nikde není samého o sobě, než jen v mysli naší, jako: smích, radost, svoboda, běh, bití a j.

Podstatná jména srostitá jsou:

1. Jména vlastní (nomina *propria*), kterými jednotlivou osobu nebo věc ode všech ostatních rozeznáváme. Taková jsou jména jednotlivých osob, národů, zemí, krajin, řek, míst, hor, vrchů, zvířat, jako: Jan, Přemysl, Svantovít, Čech, Polák, Anglicko, Porýní, Pětříčín, Labe, Praha, Šumava, Říp, Plavka, Lešan, Čichal atd.

Jména vlastní rozestupují se zase ve jména: osobná, jako: Lumír, Záboj; rodová (patronymica), jako: Kublajevic, Dvořák; kmenová čili plemenná (gentilia), jako: Domažlice, Důdlebi, Lučané; pomístná (topica), jako: Praha, Brno, Hrdějice.

2. Jména obecná (appellativa), kterými jmenujeme i celý rod (druh) osob nebo věcí, i každou jednotlivou osobu nebo věc, k témuž rodu příslušející, jako: duch, člověk, král, voják, zvíře, kůň, pták, stůl, strom, škola a j.

3. Jména hmotná (materialia), kterými jmenujeme hmoty a látky jednoho a téhož způsobu, při nichž žádných zvláštních částí nelze rozeznati, takže nejmenší jejich díl téhož způsobu jménem celku označujeme, jako: voda, mléko, máslo, víno, olovo, železo, sůl, křída, sukno a j.

4. Jména hromadná (collectiva), kterými jmenujeme soubor jednotlivých osob nebo věcí rodem stejných, ale jménem rozdílných, jako: lid, národ, vojsko, měšťanstvo, dříví, kamení, obilí, listí a j.

71 Odtazžitá jména jsou:

1. Jména vlastností, jako: mladost, krása, udatnost, láska, délka, síla a j.
2. Jména stavu, ve kterém někdo nebo něco jest, jako: spaní, život, smrt, strach, bázeň, pokoj, huňv, nebezpečí, zármutek, nemoc a j.
3. Jména děje nebo činnosti
 - a) *skonalé*, jako: skok, východ, příští, porušení, vzkříšení a j;
 - b) *neskonale*, jako: křik, skákání, volání, cestování, vyhlubování a j.

Pozn. Některá vlastní jména byla prvotně obecná; ale pozbyvše později obecnosti své, stala se jmény jednotlivých osob nebo věcí, jako: Vyšehrad (= vyšší hrad), Lhota (= lháta, pŕv. = ulehčení, svoboda, pak = osada na čas od platu osvobozená). Jiná byla prvotně hromadná, znamenající potomstvo neb obyvatelstvo jistých tělesných anebo duševních vlastností neb i zaměstnání, jako: Prachatíci = potomci Prachatovi, Prachatice = sídlo jejich; Mydlovary, Delтары, Kozojedy, Vinary. — Přírovnej též: Češi (= národ český), Čechy (země); Vlaši — Vlachs a p.

72 Jinak dělíme podstatná jména

1. dle významu

- a) v *osobná* a *věcná*, jako: Jan, muž, žena, voják, čert; — strom, lev, chléb, pták a j.;
- b) v *životná* a *neživotná*.

Životnými označujeme duchy, lidi a zvířata, jako: Bůh, duch, anděl, ďábel, čert, Josef, holub, červ a j. — Neživotná jsou jména bylin, nerostů, hmot, hromad, činností, stavů a vlastností, jako: dub, křemen, meč, blud, loďstvo, hon, nemoc, kráska atd.;

2. dle původu

- a) v *domácí* čili *původní* a *cizí* čili *vypůjčená*.

Tato vzata jsou buď z řečtiny, jako: ďábel (diabolos), apoštol (apostolos), biskup (episcopus); termometr, barometr a p., — nebo z latiny, jako: oltář (altare), opat (abbas), kostel (castellum), konopě (canabis), kříž (crux) a j., — nebo z němčiny, jako: hrabě (Graf), ortel (= Urtheil) a j., — anebo konečně i z jiných jazyků, jako: lermo (troubiti, bítí, uderiti) z vlašského all' arme! (= do zbraně!) a j.;

- b) v *prvotná* a *odvozená*,

jako: dub, sud, ryba, — hrob (od hreb), roz-vod (od ved), východ (od šed) a j.;

- c) v *jednoduchá* a *složená*,

jako: sluch, vazač, učitel, zahradník, — cizo-zemec, země-žluč, vý-chod, živo-čich a j.

II. O čísle jmen podstatných.

Jména podstatná, jako jména vůbec, vytvářejí z pravidla **73** všechna čísla. Nicméně některých pouze v jednotném, jiných pouze ve dvojném anebo ve množném čísle užíváme. Ze se jim toho nebo onoho čísla nedostává, nazýváme je schodnými číslem (*defectiva numero*). Mají-li pouze jednotné číslo, slovou pojednotná, též jednočetná (*singularia tantum*); mají-li jenom číslo množné, slovou pomnožná, též mnohočetná (*pluralia tantum*).

a) Pojednotná jsou:

74

1. Jména vlastní, a to a) některá pomístná, jako: Praha, Řím, Brno, Vídeň a j.;

b) osobná, jako: Budovec, Harant, Žerotín, Lumír; Lada, Morana, Vesna, Živa; Thalie, Herkules a j.

2. Jména hromadná, jako: lid, lidstvo, šlechta, měšťanstvo, dobytek a j.

3. Jména hmotná, jako: zlato, mléko, víno, olovo a j.

4. Jména odtažitá, jako: krása, lahoda, mládí, píle, pilnost, spravedlnost a j.

Pozn. Jenom ve dvojném čísle užíváme podvojného: *rodiče* v nom., akk. a vok. (ostatní pády náležejí tvarem množnému, významem dvojnému číslu). Přírovn. § 65. Pozn.

b) Pomnožná jsou:

1. Jména *svátků*: vánoce, hromnice, velikonoce, letnice.

2. Jména mnohých *zemí, měst, míst* a *pohoří*, jako: Čechy, Šváby; Poděbrady, Rokycany, Budějovice; Mydlovary, Kouty, Bohuslavice; Krkonoše, Karpaty, Alpy a j.

3. Mnohá jiná, jako: *mužská*: čáry, hody, trety, varhany a j.; *ženská*: dívky, hodiny, máry, pletichy, souchotiny; brejle, jesle, housle, kleště, plíce; děti; *střední*: kamna, nádra, povídla, a j. Dvířka, hona, jatka, jiskra, luka a oblaka mají druhotvary v -y (dvířky, hony atd.)

Některá jména nabývají ve množ. čísle významu lišícího se značně od významu čísla jedn.; jiná vedle významu s jedn. číslem shodného mají ve množ. č. do sebe i význam odchylný; zoveme je různovýznamnými. Jsou pak: **75**

a) chlupy, okovy, rty, schody, spodky, šaty, vlasy, vousy a j.;

b) čáry, hody, hodiny, hodinky, hrana (hrany), léta, lidé, neděle, noviny, nože, (= nůžky), okolky, ostatky, otcové, peníze, prsa (prsy), předky (předci), sádka (sádky), spodky, vary, zavazadla, žně a p

Různého významu jsou ve dvojném a množném čísle též jména: *oči* a *oka*, *ruce* a *ruky*, *uši* a *ucha*.

II. O rodě podstatných jmen.

76

Rod jmen podstatných, jako jmen vůbec, je trojí. Od rodu tvarového čili mluvnického, též grammatického (*genus*), rozeznávají jest rod přirozený čili pohlaví (*sexus*), kterým bytosti živé a smyslné, jako lidé, zvířata a rostliny od přírody dělí se ve dvoje pohlaví, totiž mužské a ženské. Přirozený rod čili pohlaví podstatných jmen poznáváme z jejich významu, rod grammatický z jejich zakončení.

Významem jsou

1. pohlaví mužského :

- a) jména bytostí mužských, jako ; duch, anděl ; otec, syn, lev, vlk a j. ;
- b) jména národů, jako : Čech, Němec, Angličan, Arab a j. ;
- c) jména všech měsícův.

2. Pohlaví ženského :

- a) jména bytostí ženských, jako : matka, dcera, kněžna ; Lada, Vesna ; koza, vlčice a j. ;
- b) většina jmen odtažitých, označujících stav a vlastnost, jako : nemoc, nouze, ctnost, statečnost a j.

Pravidlům těmto stále protívují se :

1. Jména mláďat lidských i zvířecích, vyzvukující v nominativě jedn. hláskou *-e* neb *-ě* ; řeč naše nepřikládá jim ni mužského ni ženského pohlaví, dávajíc jim rod střední, na př. : robě, dítě, pachole, děvče ; hříbě, jehně, tele, kuře a j.
2. Některá jiná, jako : hrabě, falckrabě a kníže, jejichž pohlaví jest mužské, ale rod grammaticky střední.
3. Zhrubělá jména na *-ina*, *-isko*, jako : chlapina, chlapisko, ženisko a p.

77

O rodě přirozeném ještě jest pamatovati :

1. Podstatná, která týmž tvarem osobu mužskou i ženskou označují, zoveme obojrodými (*communia*), jako : brach, choť, host, přímluvce, obhájce, soudce, vůdce, rukojmě, nestyda a j.
2. Podstatná, která zvláštními tvary jmenují osoby mužské i ženské, slovou přechylnými čili pohyblivými (*mobilia*), jako : pán — pani, — král — králová a královna, umělec — umělkyně, dědic — dědička, kmotr — kmotra, hospodář — hospodyně a j.

Sem náležejí též jména zvířat : lišák — liška, vlk — vlčice, lev — lvice a p. ; někdy samce, samici i mláďe zvířat zvláštním tvarem jmenujeme, jako ; býk — kráva — tele, kohout — slepice — kuře, jelen — laň — kalouch (kolouch), beran — ovce — jehně, kozel — koza — kůzle a j.

3. některá podstatná, kterými jmenujeme zvířata, mají pro oboje pohlaví jediný tvar, kterému buď výhradně rod mužský nebo výhradně rod ženský přísluší. Rod tento nikdy se nemění, buďže samec, buďže samice se míní. Taková jména slovou p o s p o l n ý m i (*epicoena*), na př.: vrabec, havran, žába, sojka, úzek, pěnkava, straka a j.

Rozdíl pohlaví, kde toho třeba, označujeme přidávající jména *samec* (*sameček*) a *samice* (*samička*), jako: kanárek sameček, kanárek samička.

Zakončením podstatná jména liší se co do rodu tak rázně, že často i slovo, jedno a též svou podstatou, jen proto rozdílného jest rodu, že rozličně se končí jako:

<i>r. muž.</i>	<i>r. stř.</i>	<i>r. m.</i>	<i>r. žensk.</i>	<i>r. ž.</i>	<i>r. stř.</i>
břich	— břicho,	poboněk	— poboňka,	mleziva	— mlezivo,
počas	— počasí,	velryb	— velryba,	snídaně	— snídání,
pondělek	— pondělí;	vos	— vos;	louky	— luka a j.

a) *Zakončením* jsou rodu mužského :

1. jména podstatná, zakončená *tvrdými souhláskami*;
2. většina jmen zakončených *obojetnými souhláskami*;
3. některá na *c, č, j, ř, š*, jako: konec, pláč, boj, pepř, koš a j ;
4. *pomnožná*, vytknutá v § 74. b. 3. — *Varhany* jest obojrodé;
5. ze *jmen zemí, měst, míst a pohoří* asi tato :

a) od vlastních jmen *rodových a plemenných* utvořená, jako: Rakousy, Uhry, Sedmíhrady; Krkonoše, Karpaty a j.;

b) od *povahy, zaměstnání nebo vlastností obyvatelstva* vzatá, jako: Mydlovary, Hrdlořezy, Hrnčíře, Rataje a p.;

c) od *přirozené povahy krajin* vzatá: Chlumčany, Hradčany, Rokycany, Březany a p.;

d) ode *jmen obecných* utvořená: Králíky, Hroby, Klobouky, Kouty, Žleby, Dvorce a p.;

e) *cizí na -i*: Filippi, Delfi, Veji a p.

Pozn. Jména měst a míst na *-ice*, vzatá od přirozené povahy krajin, jsou z pravidla čísla jedn. a rodu ženského, jako: Březnice, Bystrice, Doubravice, Javořice, Kamenice, Lipnice, Skalice, Sušice, Teplice.

b) *Zakončením* jsou rodu ženského :

1. jména v § 78. a) *vyňatá*;
2. většina jmen, zavřených ostatními měkkými souhláskami: *ď, t, ň, ž*, jako: loď, pamět, bázeň, lež a j.;
3. jména y nom. jedn. *zakončená samohláskami*, a to :

na *-a*; tráva, Želetava a j. Vyjímají se ta, která pohlavím jsou mužská, jako: vévoda, sluha, pastucha, starosta, Husita, basista a p.;

na *-á*: jména měst a míst: Bystrá, Dubá, Lipá, Olešná, Polná a j.;

na *-e* neb *-ě* (*přehlásky z -u neb -ia*): růže, duše, vále, jeskyně.

Sem patří též jména měst a míst na -e neb -ě, jako: Cerekve, Budyně, Kdyně a j.:

4. pomnožná v § 134. 3. b) vytknutá;

5. pomnožná místní

a) na -átky, -anky, -ánky, -enky, -inky, -ičky a -ičky, jako: Benátky, Počátky; Branky, Dolánky; Dubenky, Libenky, Rovinky, Hlinky; Bojauovičky, Rosičky, Říčky, a p. Mimo to: Zdounky, Pečky, Strany a j.;

b) cizí na -y: Athény, Théby, Tubinky, Alpy a j.

c) Zakončením jsou rodu středního;

a) všecka na -o, vyjmouc jména osob mužských, jako: Hromádka, Stýblo a j.; b) jména na -e neb -ě, vzniklé z -o neb -e, jako: lože, doupě; c) zdobnělá na -ce, jako: pérece; d) jména na -išť, jako: strniště; e) pomístná na -e, jako: Jablonné, Štitné a j.; f) jména na -í (=íjo), jako: smrčí, kamení, Ústí a j.;

Nemůžejí sem:

a) mužská: Briekí, Jiljí, Jirí, žáří, sudi, purkrabí; ž) ženská: lodí (= loď), bibli, addicí, kvitaneí.

g) Pomnožná v § 74, b) 3. vytknutá h) Pomnožná místní na -a, jako: Novosedla a p. i) Cizí jména na -um, jako: evangelium, gymnasium a p.

d) Dvojrodá jsou zakončením, a to:

1. rodu muž. a žensk.: běl, podběl, čepel, kancelář, leb, mosaz, obruč, obuv, oheč, ozim, pleš, rez, sliz, troubel a j.;

2. rodu žensk. a středn.: role.

79

Některá podstatná mění ve množ. čísle rod; taková slova různorodými (*heterogenea*), jako:

čára — čáry (masc.); dítě a ditko — děti a dívky (fem.)*

Jiná mají v č. množ. nadbytkem dva tvary, z nichž jeden rodem od jedn. č. se různí, jako:

hon — hony a hona, oblak — oblaky a oblaka,

louka — louky a luka, sádek — sádky a sádka.

Jiná zase mají v nominativě množ. dva tvary téhož rodu, avšak různého významu, jako:

Čech — Češi a Čechy,

Sas — Sasi(-ové) a Sasy,

Bavor — Bavoři a Bavorý,

Šváb — Švábi(-ové) a Šváby,

Uher — Uhři a Uhry,

Frank — Frankové a Franky a p.

IV. O skloňování jmen podstatných.

80

Druhdy řídila se jména ve skloňování pouze zakončením kmenů. Kmeny jsou původně buď *otevřené* nebo *zavřené*. Ony končily se na -a, -i, -u, tyto na

* Některá měla ve strč. jiný (mužský) rod, nyní ženský, jako: zvěř, (masc.), povodeň (m.), osob m. nynějšího osoba, loupež, krádež, konpel, pečet, pout.

souhlásky. Ale během času některé kmeny proměněny tak, že původně otevřené nyní namnoze zavřenými se nám jeví a naopak. Tak *kmeny mužské* na *-a* zaměnily ve staré slovenštině *a* hláskou *ɤ*, které po tvrdých souhláskách v češtině zaniklo (jako: *chlapa* — *chlapɤ* — *chlap*), po měkkých *a* v *ɤ* se proměnilo, jež rovněž po souhláscce měkké mizí (jako: *muža* — *mužɤ* — *muž* — *muž*). — *Ženské a-kmeny* své *-a* zachovaly (jako: *ryba*); *střední* zeslabily je v *-o* (slova — slovo. *Mušské kmeny* na *-u* přeskočily do třídy *a-kmenův* (jako: *synu* — *synɤ*, *syn*); zbytkem jejich kmenového *-u* jest *-ov-* v širších koncovkách: *-ovi*, *-ové*, *ovům*, a genitivní koncovka *-ův* čili *ů-* (vzniklá z *ův*), jako: k *pán-ov-i*, v *pán-ov-i*, *pán-ov-é*, *pán-ův*, (*pán-ov-ům*), vok. *synu*. Podobně i *mužské i-kmeny* namnoze přešly do třídy mužských *a-kmenův* (jako: *hosti* — *hostɤ* — *host*); ženské *i-kmeny* zeslabily původní *i* v *ɤ*, jež v měkkých souhláskách koncových bytne jest obsaženo (jako: *kosti* — *koɤtɤ* — *koɤt*). Naopak zase na př. *símě* jeví se nyní otevřeným, ač původně kmen končí se hláskou *-n*; *semen*; podobně *kuře* (přv. *kuřet*). *kníže*. — Příčinou změn těch namnoze je *rod*, který poněkud vždy více působil ve skloňování jmen.

Skloňující jména podstatná dbáme

1. jejich *rodu*, 2. jejich *zakončení*.

Odtud máme:

1. Sklonění jmen mužských, jež končí se souhl. <i>tvrdou</i> ,	} = sklonění <i>a-kmenů mužských</i>	} <i>tvrdých</i> ,	
2. Sklonění jmen mužských, jež končí se souhl. <i>měkkou</i> ,			} <i>měkkých</i> ;
3. Sklonění jmen ženských, jež končí se samohl. <i>-a</i> ,	} = sklonění <i>a-kmenů ženských</i>	} <i>tvrdých</i> ,	
4. Sklonění jmen ženských, jež končí se samohl. <i>-e</i> ,			} <i>měkkých</i> ;
5. Sklonění jmen ženských, jež končí se souhl. <i>měkkou</i> ,	} = sklonění <i>i-kmenů žensk.</i> ;		
6. Sklonění jmen středních, jež končí se samohl. <i>-o</i> ,	} = sklonění <i>a-kmenů středních</i>	} <i>tvrdých</i> ,	
7. Sklonění jmen středních, jež končí se samohl. <i>-e</i> ,			} <i>měkkých</i> ,
8. Sklonění jmen středních, jež končí se samohl. <i>-i</i> ,			
9. Sklonění jmen středních, jež končí se samohl. <i>-ě</i> neb <i>-ž</i> ,	} = sklonění <i>zavřených kmenů středních</i> .		

Pozn. 1. Při podstatných mužských mimo zakončení a rod ještě k tomu přihlížeti jest, jsou-li *životná* nebo *neživotná*.

Pozn. 2. O jménech *různoklonných* podotknuto na svém místě.

Hlava X.

Sklonění jmen mužských.

I. Sklonění.

- 82 Podstatná jména sem náležející řídila se druhdy bez rozdílu jediným vzorem. Nyní máme jeden vzor pro jména životná, druhý pro neživotná.

Vzory:

had (pro živ.),

dub (pro neživ.).

Číslo jednotné.		
Nom.	had,	dub,
Gen.	hada,	dubu,
Dat.	hadu (-ovi)	dubu,
Akk.	= Gen.,	= Nom.
Vok.	hade! (-u!),	dube! (-u!),
Lok. (v)	hadě (-u, -ovi),	(v) dubě (u),
Instr.	hadem.	dubem.
Číslo množné.		
Nom. Vok.	hadi (-ové, -é),	duby (-ové),
Gen.	hadův (-ů),	dubův (-ů),
Dat.	hadům,	dubům,
Akk.	hady,	duby,
Lok.	haděch (ich),	dubech (-ch),
Instr.	hady.	duby.

I.

- 83 Dle těchto vzorů skloňujeme:

1. Jména mužská, zavřená v nominativě jedn. souhláskami tvrdými: *h, ch, k, r, n, d, t*.

Vyjímají se:

- a) na *-t*: loket, test; o „host“ viz § 94.;
 b) na *-n*: den a týden (viz §§ 94., 1. 90.). Jména na *-men*, jako: kámen, kmen, křemen, pramen, plamen, ječmen a p. přibírají v jedn. č. koncovky tohoto nebo následujícího sklonění. (Přírovn. § 95.)

2. Jména mužská, zavřená souhláskami obojetnými: *b, f, l, m, p, s, v, z*.

Vyjímají se:

- a) na *l*: a) všecka od sloves příponou *-tel* odvozená, jako: učitel, ctitel a p. — O *přítel* a *nepřítel* viz § 97. 2.;

β) jména na *-el*, jako: běl, čmel, datel, hřidel, *chmel*, jetel, kachel, korbel, *kužel*, kyčel, *mandel*, *pytel*, *svízel*, šindel, trupel, *uhel* (— uhle = Kohle, carbo), zřetel; pak jména osob: Abel, Samuel, Daniel; Noe má v genit. Noele a Noema, nebo zůstává neskloněno.

Následující na *-el* mají *tvrdé l* a řídí se tedy vzory *had a dub*: *anděl*, *konšel*, *kotel*, křepel, *manžel*, složená s *mysl*, jako: domysl, průmysl a p, *popel*, posel, *účel*, úděl, *úhel*, (úhlu = Winkel), uzel, záděl, (= nástroj koželužský), zástřel, *živel*; k nim druží se i *týl*. — Chybný jsou tedy pád y: genit. *anděle*, *konšele*, *kotle* atd., dat: *účelí*, *manželi*, *popeli* atd.

γ) tato porůzná: *cil*, *hýl*, *chramostýl*, *koukol*, král, *mol*, *motýl*, *topol*, *titul*, *ú*. Chybný je tedy genit.: *koukolu*, *molu*, *topolu*, *titulu*; akk: *hýla*, *mola*, *motýla*. — Ale *úkol a vrchol* skloňujeme dle sklonění prvního: *úkolu*, *vrcholu* atd.;

b) tato na *-z*: kněz, peníz, robotěz, vítěz, zimostráz, Francouz. O *kněz a peníz* viz § 93. a 97.

3. *Pomnožná mužská* v § 78. a. 4. 5. jmenovaná, vyjmouc jména míst a pohoří na *-e*, *-ce* a *ice*.

4. Jména mužská, končící se v nom. jedn. na *-a*, v celém množ. č.; v jedn. č. jen v dat. a lok. (viz § 99. 3.).

Příklady: holub, chlap, vůl, čáp, kos, Adam, Václav; — hrob, krov, chrám, plot, hlad, cit; čáry, rty, vousy, Vodňany.

II. O změnách kmenův.

Skloňující jména I. sklonění mužského měnime některé 84 kmeny, a to:

1. *Vysouváme* pohyblivé *-e* všude tam, kde tím nevznikají skupiny souhlásek neoblíbené (§ 5. I. b. Pozn.), jako: lev — lva, pátek — pátku, pondělek — pondělka; len má lnu i lenu. — *Křest* vysouvá *e* a *-řs* mění se v *-ř*: křtu (§ 41. 6.).

2. *Krátíme* dlouhé kmenové samohlásky slov *jednoslabičných* (dle § 22.): hrách — hrachu, mráz — mrazu, pás — pasu, práh — prahu, chléb — chleba, sníh — sněhu, Bůh — Boha, dvůr — dvoru, půst — postu, kůl — kolu. Též dvojslabičná *kámen* a *větr* mají: kamenu, větru. — V cizích *kůr* a *trůn* drží se *ů*.

Jméno *pán*, stojí-li přídavkem u jmen: *Bůh*, *Ježíš* a *Kristus*, krátí *á* jenom ve vok.: pane Bože! Podobně podržuje své *á*, je-li za jmény *císař*, *kníže* nebo složeno-li se *země*: císaře pána, knžeti pánu, zeměpánem.

Jindy již nominativ vykazuje krátké *a*, jež drží se pak v celém čísle jedn.: pan otec, pana strýce, panu zeti atd.; ale

v čísle množ.: páni bratři atd. Položeno-li dvakráte, druhé je krátké: ctěnému pánu, panu Josefu Bártovi.

3. *Obměkčujeme* souhlásky *d, t, n, r* před *i, í* a *ě*. Ve vok. jedn. obměkčují kmenové *r* před *e* jména *osobná*, mají-li před *r* ještě souhlásku, jako: bratr — bratře, Petr — Petře, kmotr — kmotře. *Vítr* má větře, je-li zosobněn (jako na př. v pohádkách), jinak větre. Jinde drží se *r*, tedy: sbore, professore, doktore, kocoure a p.

4. *Směžďujeme* hrdelnice před *i, í, e, ě*, a to *ch* vždy v *š, h* a *k* ve vok. jedn. v *ž* a *č*, všude jinde v *z* a *c*, jako: hoši, v kožiše, koželuzi, na potociích.

III. O jednotlivých pádech

1. čísla jednotného.

85

Genitiv. Koncovka životných (-a) druhdy i neživotným příslušela. Až dosud podržela ji tato neživotná:

1. *Jména, kterých často užíváme*, jako: bochník, dobytek, duch, hřbitov, chléb, chlív, jazyk, kalich, klášter, kostel, mlýn, oběd, ocet, oves, pecen, popel, potok, rybník, svět, sýr, večer, záhon, zákon, žaludek, život. — Národ má národa i národu.

2. *Jména měsíců* na -en a -r, jako: leden, březen, únor.

Jména dnů na -ek: pondělek, úterek, čtvrtek, zejtřek, večeršek, dnešek; pátek má pátku (ale též: do pátku).

4. *Jména měst a vesnic*, nejsou-li utvořena od obecných, jako: Beroun, Brandýs, Jerusálém, Mnichov, Londýn a p. Ale: do Písku, Brodu, Dubu, Mostu, Novohradu, Petrohradu, Novosadu. Nicméně mají -a: Kámen, Náchod, Tábor, Újezd; tedy: do Tábora, z Újezda.

5. *Některá* mají *u-* i *a-*; *a-* hlavně, jsou-li s předložkou spojena, jako: do sklepa, do kouta, ze dvora, beze sna, od rybníka, do klína, do roka, nedaleko lesa a p.; ale bez předložky také: sklepu, dvoru, koutu atd. *Kus* a *kousek* mají -a po slovesech záporných, jako: nemá kusa rozumu; jinak: kusu.

Dativ. V dat. objevuje se v nejstarší době koncovka -u; -ovi přísluší nyní toliko životným, jako: bratrovi, pánovi. — Jména: Bůh, člověk, duch, Kristus, pan mají jen -u: Bohu, člověku atd. — Jména *rodová* a *vlastní* mají jen -ovi, jako: Dvořákovi, Jandouškoví. — Jména *ležestní*, jsou-li bez přívlastku, mají též -ovi. Jinak -u: Dej to Petrovi! — ale: modli se ke svatému Petru! Podobně též, jsou-li spojena se jmény rodovými: Janu Doležalovi, panu Josefu Holubovi.

U neživotných jeví se širší koncovka -ovi pouze ve příslovcích: *dolův* (dolů) a *domův* (domů) (= dolovi, domovi = dolův domův, odkudž dolův, domův dle § 25. 1.).

Akkusativ rovnal se druhdy i u životných nominativu; zbytek toho máme ve rčeních: pro Bůhl, spojití se (býti) za jeden člověk; o svatý Jan. (Přírovn. též § 90.) -- Nynější akkusativ jmen životných je původem svým genitiv.

Vokativ. Koncovka *-e* náleží původně *a*-kmenům, *-u* pak *u*-kmenům. Nyní připínáme *-u* rádi ku kmenům hrdelnicemi zavřeným, ač jinak též *-e* u nich se naskýtá: pacholku i pacholče, ptáku i ptáče, služebniku i služebniče! Některá připouštějí jen *-u*, jako: kluku, kruhu, pluhu, potoku, raku, vrchu, strážníčku, anděličku a p.

Bůh a *člověk* mají jen *-e*: Bože, člověče! — *Duch* má duše! označuje-li se třetí božská osoba; jinak *duchu*! — *Syn* je pův. *u*-kmen a má jen: synu! — *Jan* má (dle § 17. 1.) *Jene*; *pán* — *pane*!

Lokál. Koncovka *-ě* původně náležela životným i neživotným; později (ve XIII. věku) objevuje se též *-u*, ve které nyní životná častěji se končí, než v *-ě*; toto mají jména *svatých*, označujeme-li *čas*, jako: po sv. Janě, po Jakubě, při Havle, o sv. Duše (= o svatý Duch). Mluvíme-li o svatých, jen pokud *osob* jejich se týká, klademe *-u* (a to častěji než *-ovi*): o sv. Janu atd.

Z neživotných mají *-u*:

1. Jména, končící se v *hrdelnice* a v *-r*, jako: na počátku, na břehu, ve prachu, v mozku, na voru; někdy mají též *-e*, jako: v luze, po roce, ve stoze, v kožiše, v klobouce.

2. Jména měsíců: v lednu, v únoru, v listopadu.

Jiná mají jen *-ě* (*-e*), obzvláště ta, která mají v genit. *-a*, jako: o chlebě, při obědě, na světě atd.; dále jména měst a vesnic s předložkou *v*, jako: v Římě, Krakově atd.; pak rostitá: vůz, hrad, led, úřad a j. po předložkách *na*, *po*, *při*, *v*: na voze, ve hradě, po ledě, v úřadě, při domě.

Některá připouštějí obě koncovky: v bludu a bludě, na divu — na divě, v kabátě (*-u*); na stromě (*-u*). Ale koncovka *-ě* je lepší.

2. O pádech čísla množného.

Nominativ. Koncovka *-i* náležela prvotně životným i neživotným; později vyskytuje se též širší *-ové*, a pro neživotná od XVI. věku *-y*, jež vlastně akkusativu náleží.

Nyní přísluší *-i* jen životným, *-y* jen neživotným; *-ové* jest oběma společno.

Za *-i* a *-y* nastupuje *-ové*, buď že toho *blahozvuk* vyžaduje, jako u některých jmen *jednoslabičných* a těch, jež se končí v *-ek*, jako: duch-ové (nikoliv duši!), tvor-ové (a ne: tvořil!), svědkové, — buď že s *důrazem* jména podstatná pronášíme; posledním

činem neživotná jména *zosubujeme*, jako: sborové, zástupové, národové; stavové, divové, hříchové, slibové a j. — Varujeme se však užívatí koncovky *-ové* při neživotných bez náležité příčiny!

Mimo jmenované již koncovky vyskytuje se též koncovka *-é*, jež se vloudila sem s *i*-kmeny mužskými. Přibírají ji:

1. *Jména národův a obecná na -an a -ěnin*: Slované, Čiňané, Pražané, vesničané, měšťané, dvořané, nebešťané, křesťané, pohané, zemané a p. — Jen i mají *cizí*: Markomani, kaplani, **děkani**: jména národův a obecná na *-án* a jména zvířat na *an*, jako: Indiáni, Mohamedáni, Cikáni, dominikáni, velikáni; berani, havraní, skřivani a p.

2. Tato na *-l*: andělé, apoštolé, konšelé, manželé (= muž a žena manželstvím spojení = Eheleute); ale i manželové (= mužové ženatí = Ehemänner).

3. Tato na *-d* a *-t*: židé, sousedé, lidé (viz § 94. 3.), hosté (viz § 94. 1.), Asiáté (vedle tvarů na *-i*).

4. *Jména národův a obecná na -ita*, pak jména na *-sta*: jako: Husité, Tábortité, Jakobité, Kurejšité, Šiité, Arnauté, **Epiroté**; jezovité, basisté, houslisté, tenoristé, neomysté — vedle tvarů v *-i* a *-ové*.

Pozor na nominativy: berani — berany, lenoši — lenochy, Sasi — Sasy, Prusi — Prusy, Vlaši — Vlachy, Bavoři — Bavyry, Uhlři — Uhry a p. (viz § 91. Pozn.).

Mimo dotčené již koncovky dlužno zmíniti se též o *-í*, vzuiklém z *-ija* (dle § 26. 2.), kterým tvořila se za starodávna *hromadná* jména ženského rodu; ze jmen takových zbylo nám v písemné mluvě: *bratři* náležející sem, a *kněží* k následujícímu sklonění patřící; jsou to nominativy jedn. hromadných jmen, jež ostatní pády (mimo akk. a vok.) od tvarů (množ. č.) vzoru „znamení“ přibírají. Viz § 93.

Dodatek. Z podstatných na *-an* svrchu uvedených mají některá, ač zřídka a jen v jedn. č., druhotvary na *-ěnin*, jako: křesťenín, měšťenín, dvořenín, Slověnín, Říměnín; ve množ. čísle skloňují se zcela pravidelně: křesťané atd. — Od těch jmen dobře rozeznávají jest jména na *-enin*, která druhotvaru na *an* nemají, jako: Mouřenín. — Jména národů na *-in*, jako: Rusín, Srbín, Turčín a p. odmítají ve množ. č. koncovku *-in* a mají: Rusové (ač též Rusíni), Srbové, Turci.

Genitiv. Přípona genitivu se již ve staré době otřela, tak že po ní ani stopy není. Později teprve připínáno *-ův* (= *ov*) ke jménům sem náležejícím; koncovka tato náleží dle § 80. *u*-kmenům. Původnější genitiv bez koncovky pádové zachovala:

1. jména: *čas, kořen, hrozen, oblak* ve rčeních: od (do) těch *čas, dvěře* jsou do kořán (= kořen, § 18. Pozn. 2.), z kořen vyvrátiti, do oblak se divati; přirovn. § 91.;

2. *pomnožná*, kterými *země, města* a *pohoří* značíme, jako: do *Čech, Uher, Vlach, Bavor, Rakous, Šváb* — proti: *Čechů, Uhrův* atd.; — do *Borovan, z Dolan, nedaleko Mydlovar, u Všetat, od Karpat*. — *-ův* mají jména míst a měst od *obecných* utvořená, jako: *Králíků, Hrobů, Hradů, Svinův* atd.; viz § 78. a. 5. — Přirovn. rčení: „do *Židů*“, „do *Jirchářů*“ k označení místa, kde židé, jircháři obývají;

3. některá *obecná* a *vlastní*, obzvláště s *číslovkami* (určitými i neurčitými), jako: *tisíc Pražan, několik měšťan*.

Pozn. Koncovky -ův užíváme na konci věty, před čárkou nebo středníkem anebo, má-li následující slovo v násloví samohlásku, čímž odklízíme průzev; jinak klademe jen *-ů*.

Dativ. Vedle *koncovky -ům* podnes zachovala se ve sklonění jmen rodových *koncovka -ovům*, jako: ke *Dvořákovům, k Vítkovům*; tak i: *ředitelovům, sládkovům* a p.

Lokál. Kmeny na *d, t, n* a neživotná na *r* mají z pravidla *-ech*: *haděch, rtech, mlýnech*; *darech, svárech*. Jiná mají *-ech* a *-ich*: *zubech* i *zubich, časech* i *časích*. Kmeny na *hrdelnice* mají z pravidla jen *-ich*: *vrazích, hoších, dracích*.

Mimo to máme ještě neústrojnou *koncovku -áčh*, kteréž užíváme jen, když toho blahozvuk vyžaduje, hlavně při zdrobňelých na *-áček, -iček* a p., jako: *ptáčkách* (m. *ptáčcích*), *ráčkách* (m. *ráčcích*).

Dbej rozdílu mezi: ve *snách* (= ve snění) a ve *snech* (= in den Träumen)!

Instrumentál. Místo *-y* klásti *-ami* je neústrojno a dovoleno jen v „*Čechami*“, znamená-li *zemí*. Všude jinde smyslem instr. od *akk.* lze rozeznati, a proto *-ami* je zbytečno. Přirovn.: *mlátili snopy cepy, skřípěli zuby, kousal zuby nehty*.

Složené *vesmír* (z *veš* = celý, *všecek*, a *mír* = svět) skloňuje obě své části, tedy: *všehomíra, všemumíru* atd.

O jménech *rok, host, bratr, člověk, den, týden, kámen, ječmen* a j. viz § 92. a násled.

II. Sklonění.

Podstatná jména tímto skloněním se řídící druhdy jako **87**
had a *dub* bývala skloňována. Nyní liší se ode vzorů *had* a *dub* *koncovkami* úzkými (vyjmeouc *genit.* a *dat. množ.* a někdy *dat. jedn.*).

Vzory:

muž (pro živ.),

meč (pro neživ.).

Jednotné číslo.

Nom. muž,	meč,
Gen. muže,	meče,
Dat. muži (-ovi),	meči,
Akk. = Gen.,	= Nom.,
Vok. muži,	meči,
Lok. = Dat.,	= Dat.,
Instr. mužem.	mečem.

Množné číslo.

Nom. muži (-ové), (-é),	meče,
Gen. mužů (ův),	mečů (ův),
Dat. mužům,	mečům,
Akk. muže,	= Nom.,
Vok. = Nom.,	= Nom.,
Lok. mužích,	mečích,
Instr. muži.	meči.

I.

88

Dle těchto vzorů skloňujeme:

1. Jména muž. r., zavřená souhláskami: *j, c, č, d, ě, ň, ř, š, t, ž*.
2. Jména muž. r., zavřená souhláskami: *t, n, l, z* v § 83.
- 1., 2. vyňatá.
3. Jména pomnožná na *-e*, viz § 75. a. 5.
4. Obojrodá na *-ce*, jsou-li rodu muž., jako: soudce, vůdce a *j.*, *v* *akk.* a *v* *instr.* *jednot.* a *v* *celém čísle množ.*
5. Porůzňá mužská na *-e* a *-ě*, jako: panoše, rukojmě (přírovn. § 77. a 97. 4.).

Příklady: zloděj, zajíc, vazač, hlemýžď, vězeň, kolář, tovaryš, zeť, ostříž, učitel, správce; pokoj, hrnec, oheň, koš, plášť; Prachatice, Nemanice, Netolice.

II. O proměnách kmenův.

89 Skloňujice jména II. sklonění mužského měníme některé *řmeny*, a to:

1. *Vysouváme pohyblivé -e* všude tam, kde tím blahozvuk netrpí (přírovn. § 84. 1.), jako: hrnec — hrnce, mudrlec — mudrce, stařec — starce a *p.*

Nevysouváme:

- a) u **jmen** příponou *-tel* od *sloves* odvozených, jako: učitel — učitele;
 b) u **některých** na *-el*, jako: hřídel, chmel, jetel, korbel, kužel, mandel, ocel, plevel, svízel, šindel, zřetel;
 c) **keř má keře** i kře, švec — ševce, žnec — žence (viz § 5. Pozn.).

Pozn. Některá na *-ec*, jako: jezvec, kozlec, pastvec, pestřec, příšlec, vyžlec — jsou druhotvary (a to jen v nom. jedn.) plnějších: jezevec (v. jezovec), kozelec, vyzelec atd.; koncovky pádové připínáme ke tvarům širším (plnějším), jako: jezevce, kozelci, pesterce (viz § 5. Pozn.).

2. **Krátíme** dlouhé samohlásky kmenové ve jménech *jednoslabičných*, a to: *ů* v *o*, *é* v *e*, jako: kůň — koně, nůž — nože, děšť — deště. — Ostatních samohlásek nekrátíme, tedy: háj — háje, rýč — rýče, míč — míče atd.

3. **Mělcíme** ve vok. jedn. *e* v *ě* (viz § 90.).

III. O jednotlivých pádech

1. čísla jednotného.

Dativ. a) V dativě mají jména křestní vedle *-i* též *-ovi*, jsou-li bez přívlastku, jako: Tomášovi, Vavřincovi; jinak jen *i*, jako: ke sv. Vavřinci; ctěnému pánu, panu Tomáši Sojkovi (přirovn. § 85.);

b) **jména rodová** mají raději *-ovi*, jako: Krbcovi, Srncovi a p.

c) **Obojrodá** na *-ce* mají *-i*: vůdci, soudci.

Akkusativ. Původnější akkusativ, nominativu rovný, zachoval se jen ve rčeních: vsednouti na kůň, býti (spojiti se) za jeden muž. Přirovn. § 85.

Vokativ. Ve vokativě mají *-e*:

a) **životná** na *-ec* a *-ic*, jako: chlapec — chlapče, ujec — ujče, otec — otče, panic — paniče, bíric — bíriče, dědic — dědiče. **Jména životná** na *-ic* mají však také *-i*, před nímž *-c* se nemění: bírici!

Vok. dědiči lze vysvětliti jen od neústrojného nominativu: dědič;

b) **porůzná**: strýc — strýče, kněz — kněže (v. knězi!).

Obojrodá na *-ce* mají vok. rovný nominat. (dle vzoru *země*), jako: soudce, vůdce! Proto chybně je psáti: soudče, vůdče!

Instrumentál. Obojrodé *rukojmě* skloňujeme v muž. r. dle muž., tedy instr.: rukojměm; v rodě žen. dle *země*, tedy instr.: rukojmí. Viz § 97. 4.

2. O pádech čísla množného.

91 **Nominativ** má pro životná *-i*, pro neživotná *-e*; mimo to má ještě tyto koncovky:

a) *-é*; toto připínáme ku jménům na *-tel* a k nepravidelným: *host, přítel a nepřítel*, jako: učitelé, hosté, přátelé, nepřátelé;

b) *-í* má: kněz — kněží; přirovn. §§ 86. 5. a 93.;

c) *-e* mají ze životných: *rodíče, koně, krále*; posledního m. králové užíváme jen, mluvíme-li o králích v kartách a o sv. třech králích;

d) *-ové*; koncovku tuto rádi připínáme ku jménům *jednoslabičným*, abychom tvaru blahozvučnějšího nabyli, jako: králové; neživotná jména jí zosobujeme, jako: mečové (přirovn. § 86.).

Pozor na nominativy: Netolici = potomci Netolovi; Netolice = sídlo jejich; Němci — Němce.

92 **Genitiv**. Nominativu jedn. rovný genitiv množ. mají:

a) *porůzná: loket* (značíme-li jim míru, ač též „loktův“ čítáme), *obývatel* (spojeno-li s číslovkou základní), *peníze* (viz § 97. 1.), *přítel a nepřítel* (viz § 97. 2.), *střevíc* (pár střevíc), *kámen* (po číslovce: deset kamen) — a *tisíc* (po číslovce);

b) *pomnožná místní* na *-e* a *-ice*, jako: Rataje, Krkonoše, Němce, Budějovice, Nechanice: do Rataj, z Krkonoš, do Němec, od Budějovic, do Nechanic.

c) Jména rodová na *-ovic* ve spojení, jako: sládkovic syn, Hájkovic Andulka.

Instrumentál. Koncovku *-emi* (dle země) vedle správnějšího *-i* mají jména *pomnožná místní* na *-e* a *-ice*, jako: Krkonošemi, Budějovicemi.

Jméno *loket* má: lokty, lokty: *přítel a nepřítel* též přátely, nepřátely, o čemž viz §§ 94. 2., 97. 2. *Kůň* má též *koňmi* (dle *i-kmenův*), § 94.

0 nepravidelných jménech mužských.

Nepravidelnými (z části též nadbytnými) jmenujeme:

1. Jména hromadná: *bratři, kněží*.
2. Jména, jež původně v *-i* vyznívala: *host, kůň, den* (a složené *týden, loket*. K nim druží se i množné *lidé*).
3. Jména na *-men* a *-en*, v § 83. 1. b. vzpomenutá.
4. Jména: *prs, ret, rodiče*.
5. *Peníz, přítel, nepřítel, rok, rukojmě*.

I. Bratři, kněží.

93 Jména hromadná *bratři* a *kněží* (= bratrija, kněžija, § 86. 5.) pokládána jsou od té doby, co na jednotný jejich tvar zapomenuto, za mnohočetná;

ve sklonění nynějším srovnává se genit., dat., lok. a instr. s týmiž pády množ. č. vzoru „znamení“. Skloňujeme je takto:

N. A. V. (významem množ., tvarem jedn. č.)	bratří,	kněží,
G. (významem i tvarem množ.)	bratří,	kněží,
L. " " "	bratřím,	kněžím,
D. " " "	bratřích,	kněžích,
I. " " "	bratřimi,	kněžimi.

Vedle těchto tvarů máme též pravidelné tvary dle vzorů „had“ a „muž“: bratři — bratrové, knězi, bratřív, kněžív (nikoli kněžův!) atd.]

II. Host, kůň, den, loket, lidé.

Jména tato jsou původem svým *i*-kmeny mužské, kteréž namnoze podržely původní své sklonění. Vedle původního, pravidelného (dle *i*-kmenů) sklonění přibírají jména ta též některé koncovky pádové ode vzorů had a muž (meč)

94

Skloňujeme je takto:

1. Host, kůň.

Jedn. č.			Množ. č.		
N. host,	host,	kůň,	hosté, hosti,	koni, -ě, -ové,	
G. hostě,	hosta,	koně,	hostí, hostův,	koní, koňův,	
D. hosti,	hostu, -ovi,	koni, -ovi,	hostem, hostům,	koním, koňům,	
A. hostě,	hosta,	koně,	hosti, hosty,	koně,	
V. hosti,	hoste,	koni,	= Nom.,	= Nom.	
L. hosti,	hostu, -ovi,	koni,	hostech, hostích,	koních,	
I. hostem.		koněm.	hostmi, hosty.	koňmi, koni.	

Druhdy veskrze skloňovali, nyní ještě částečně dle „host“ skloňujeme: *chot* (=maužel), *kmet* (= kmetě), *test*, *zet*.

2. Den (m. deň) a loket (m. loket).

Jedn. č.		Množ. č.		
N. den,	loket,	dni,	dnové,	lokte,
G. dne,	lokte,	dní,	dnův,	loket, loktův,
D. dni,	lokti,	dním,	dnům,	loktům,
A. den,	loket,	dni,	dney,	lokte,
V. dni (-u),	lokti,	= Nom.,	= Nom.	
L. dni (-u, -e),	lokti,	dnech,	loktech,	
I. dnem.	loktem.	dni.	dney.	loktmi, lokty.

Lokálu „*dne*“ (m. dně) užíváme nyní jen ve příslovci: ve *dne*.

Dle „*den*“ skloňujeme „*týden*“ (m. týž den), a to způsobem dvojím, ohýbajíce buď obě části, nebo pouze druhou. Spůsob druhý je nyní běžnější:

Jedn. č.		Množ. č.
<i>N.</i> týden,		(tí-dnové, té-dni), tý-dny,
<i>G.</i> tého-dne,	tý-dne,	(tých-dní, -ňv), tý-dnův,
<i>D.</i> tému-dni,	tý-dni,	(tým-dněm), tý-dněm,
<i>A.</i> = Nom.,		(té-dni, -y), tý-dny,
<i>V.</i> tý-dni,		= Nom.,
<i>L.</i> tém-dni (-u),	tý-dni (u),	(tých-dnech), tý-dnech,
<i>I.</i> tým-dnem.	tý-dnem.	(tými-dni, -y). tý-dny.

Místo množ. č. týdny nebo tídnové atd. raději užíváme veskrze „*neděle*, *neděl*“ atd.: někdy i místo č. jedn.

Pozn. *Chybný* byl by tedy: nom. téhoděn, lok. téhodni, gen. množ. téhodněv a p.

Dle „*loket*“ skloňujeme též: *drobet*, *kopet*, *krapet*.

3. *Lidé*. Jméno *člověk* tvoří množ. č. ode kmene *lid*; skloňující jej řídíme se vzorem *host*, tedy:

N. V. lidé, lidi, *G.* lidí, *D.* lidem, *A.* lidi, *L.* lidech, *I.* lidmi.

III. Jména na -men a -en.

95 Jména sem spadající jsou pět. kmene zavřeného; čeština nová je skloňuje v č. jedn. dle *a*-kmenův i *i*-kmenů muž., ve množ. č. jen dle *a*-kmenův.

Jsou to původně: ječmen, kámen, kmen, křemen, plamen, pramen, řemen, střemen; hřeben, kořen, lupen, prsten.

Skloňujeme je takto:

<i>Jedn. č. N. A.</i> kámen,		<i>V.</i> kameni, kamene,
<i>G.</i> kamene, kamenu (-a),		<i>L.</i> kameni, kameně (-u),
<i>D.</i> kameni, kamenu,		<i>I.</i> kamenem.

Ve množ. č. skloňujeme je pravidelně dle „*dub*“ (přirovn. § 83. 1. b). *Kořen* má i pět. genit. množ.: kořen (kořán § 86.).

IV. Ret, prs, rodiče.

96 1. *Ret* zachovalo ještě genit. a lokál dvoj. č.: rtou, instr. rtoma; vedle toho skloňuje se nyní pravidelně ve množ. č.: rty, rtů, rtům atd. Chybně užívá se „*rtoum*.“

2. *Prs* má druhotvary: prsy a prsa (= hrud); prsy (dvojně) skloňujeme takto: *N. A. V.*: prsy, *G. L.* prsou, *I.* prsoma. Prsa

skloňujeme: *N. A. V.* prsa, *G.* prs, prsou, *D.* prsům (nikoli prsoum!), *L.* prsech, *I.* prsy.

3. *Rodiče* má v nom., akk. a vok. tvar duální; jinde jen pluralní tvary se vyskytují. Rodiči = otcové, rodičové — více otcův a matek. V č. jedn. nalézáme *rodič* jen ve spojení: rodič odněkud, ač lépe užívati tu: *rodilý, rozený* nebo *rodem* odněkud.

V. Peníz, přítel (nepřítel), rok, rukojmě.

1. Peníz.

97

Peníz skloňujeme v jedn. č. pravidelně dle „meč“; ve množ. č. dle dvojího významu dvojako:

<i>N. A. V.</i>	peníze,	
<i>G.</i> penězův, (=jednotl. mincí,		peněz (vůbec = Geld),
<i>D.</i> penězům = Geldstücke),		penězům,
<i>L.</i> penězích,		penězích,
<i>I.</i> penězi.		penězi.

2. Přítel a nepřítel.

Jména tato řídí se v čísle jedn. úplně vzorem „muž“; ve množ. č. (beze spodoby samohlásky kmenové, viz § 17. 3. Pozn.) takto je skloňujeme:

<i>N. V.</i> přátelé,		nepřátelé,
<i>G.</i> přátel,		nepřátel,
<i>D.</i> přátelům,		nepřátelům,
<i>A.</i> přátele, -y,		nepřátele, -y,
<i>L.</i> přátelích,		nepřátelích,
<i>I.</i> přáteli, -y.		nepřáteli, -y.

3. Rok.

Toto jméno buď pravidelně tvoří množné č.: roky, rokův, rokům atd., anebo zastupováno bývá ve množ. č. (jakož i v genit., akk. a lok. jedn.) jménem „léto“. Kolik je ti rokův? = kolik je ti let? Bylo to asi v letech padesátých.

4. Rukojmě.

Obojrodé „rukojmě“ skloňujeme buď dle „muž“ (je-li rodu muž.), anebo dle „země“, nejčastěji však dle „znamení“; tedy takto:

<i>Jedn. č.</i>		<i>Množ. č.</i>
N.	<i>V. rukojmě, rukojmí,</i>	<i>rukojmě, rukojmí,</i>
	<i>G. rukojmě, rukojmí,</i>	<i>rukojmí,</i>
	<i>D. rukojmí, rukojmí,</i>	<i>rukojmím,</i>
	<i>A. rukojmě, -i, rukojmí,</i>	<i>rukojmě, rukojmí,</i>
	<i>L. rukojmí, rukojmí,</i>	<i>rukojmích,</i>
	<i>I. rukojměm, -i,</i>	<i>rukojměni, rukojmími.</i>

Dle I. způsobu skloňujeme též obojrodá osobná na *-ce*; bojce (mužebojce), hánce, krádce (svatokrádce), obhlájce, obránce, ochránce, příjemce, popravce, smlouvce, soudce, správce, strážce, škádce, tvůrce, vůdce, zástupce, zhoubce, zlolajce, zrádce; v nom. množ. skloňujeme je též dle „muž“ *soudci* nebo *soudcové, soudcův, soudcům, soudce, soudcůch, soudci* v. *soudcemí*.

Hlava XI.

Sklonění jmen ženských.

I. Sklonění.

Pro všechna jména sem spadající postačuje jediný vzor:

Ryba.

<i>Jedn. č.</i>	<i>Množ. č.</i>
N. <i>ryba,</i>	<i>ryby,</i>
G. <i>ryby,</i>	<i>ryb,</i>
D. <i>rybě,</i>	<i>rybám,</i>
A. <i>rybu,</i>	<i>ryby,</i>
V. <i>rybo,</i>	<i>ryby,</i>
L. <i>rybě,</i>	<i>rybách,</i>
I. <i>rybou.</i>	<i>rybamí.</i>

I.

Dle tohoto vzoru skloňujeme:

1. *Jména žen. r.*, končící se v nom. jedn. v *-a*, před kterým je souhláska tvrdá, jako: *slza, husa, berla, perla*.

2. *Jména pomnožná žen. r. na -y*, vzpomenutá v §§ 74. 3. a 78. 5. a. b.

3. *Jména osob mužských*, vyzvukující v nom. jedn. v -a, jako: družba, hrdina, pastucha, sluha, vévoda, vládkyňa, vozka; cizí: levita, evangelista, patriarcha a p. Vlastní: Hněvsa, Janota a p. bývají nyní v dat. a lok. jedn., pak v celém čísle množ. *častěji* skloňována dle „had“; jiní drží se sklonění starého vesměs.

II. O změnách kmenův.

Před koncovkami pádovými měníme některé kmeny dvoj- **100**
slabičné, a to:

1. *krátlíme* jejich dlouhou samohlásku kmenovou: a) kdykoli se stávají skloněním *jednoslabičnými* nebo *trojslabičnými*, jako: brána — bran, branami:

b) kdykoli přistupují k nim *dlouhé koncovky* pádové, jako: brána — branou, branám, brandch.

Krácení tomuto podléhají:

a) *Jména srostitá*, mají-li před nominativním -a jen jednu souhlásku, jako: brána, díra, dráha, jáma, kráva, lípa, míra, pára, rána, skála, sláma, víla, vrána, žíla, strouha. Tak i pomnožné: máry. — Kniha má: knih (ne kněh!), knihou. — Ale: kláda, páka, spála podržují veskrz -á.

V gen. množ. krátlí: houba, moucha, mouka, strouha, trouba — hub, much, muk, struh, trub.

Pozoruj: Dlouhou kmenovou samohlásku z pravidla podržují jména, ve kterých před nominativním -a předchází *více než jedna samohláska* (délka polohou!), jako: hrázka, lávka, mázdra a j.

b) Ze jmen *odtažitých* jen: síla a víra — silou, věrou, sil, věr a t. d.

2. *Směžďujeme* hrdelnice a *obměkčujeme* r před koncovkou -ě (v dat. a lok. jedn.), jako: noha, ruka, moucha, mázdra — noze (= nohě), ruce, mouše, mázdře.

3. *Vsouváme* vsuvné -e- v genit. množ. do kmenů jmen, ve kterých před nominativním -a jsou skupeniny souhlásek neoblíbené nebo nevyslovitelné, jako: hádka — hádek, služba — služeb; panna — panen, Anna — Anen.

III. O jednotlivých pádech

1. čísla jednotného.

Dativ a lokál. a) Předcházejí-li v nom. jedn. před -a souhlásky l, s, z, střídá se koncovka -ě s -e, jako: síla — síle, husa — huse, slza — slze. **101**

- b) *Dcera* má dceři (od dci, viz § 11.).
 c) *Deska* má desce.

2. O pádech čísla množného.

102

Dativ. a) Jména *pomnožná ženská*, mající druhotvary v *-a* (§ 17. 2.), tvoří pád tento, jakož i lok. a instr., vždy dle „ryba“, jako: lukám, játrám, jikrám, dvírkách, mukami.

b) Jména *mužská* na *-a* podržela v tomto pádě, pak v instr. i původní své sklonění vedle tvarů dle „had“, jako: sluhám v. sluhům, sluhami v. sluhu.

Instrumentál. V obecné mluvě běžné *-ama* m. *ami* jest v č. množ. nesprávně, náležejíc duálu; správně užíváme koncovky *té*, když jména sem hledící omezena jsou číslovkami *dvě* a *obě*, jako: mezi dvěma (oběma) stranama.

Pozn. 1. Jména *slza*, *berla* a *perla* skloňují někteří dřívější i nyníjší spisovatelé v některých pádech č. jedn. i množ. dle vzoru následujícího, obzvláště: *slzí*, *berlí*, *perlí*, m. *slz* atd. Jméno *husa* skloňováno též dle „kost“: *hus*, *husi*; gen. plur. *husí* atd.

Pozn. 2. Sklonění nepravidelné mají: *noha*, *ruka* (viz § 115.); nadbytné tvary mají: a) *mužská* na *-a*; b) *ženská*: *dcera*, *matka* (viz § 116.).

Sklonění II.

103

Podstatná tímto skloněním se řídící druhdy málo různila se skloněním ode vzoru „ryba“; nyní liší se od něho koncovkami veskrz úzkými.

Pro všechna sem náležející jména postačuje jediný vzor:

Země.

Č. jedn.	N.	V.	země,	Č. množ.	N.	V.	země,
		G.	země,			G.	zemí,
		D.	zemí,			D.	zemím,
		A.	zemí,			A.	země,
		L.	zemí,			L.	zemích,
		I.	zemí.			I.	zeměmi.

I.

104

Dle „země“ skloňujeme:

1. Jména *ženská* v nom. jedn. v *-ě* neb *-e* vyzvukující, jako: koupě, krmě, péče, kůže a p.

2. Jména *ponmožná ženská*, uvedená v § 74. 3.
3. Jména *mužská* na *-ce*, jako: soudce, vůdce a p., a to *jen v sing.* (vyjmouc akk. a instr.). Příklad. § 97. 4.
4. Porůzně: *rukojmě* (viz § 97. 4.).

II. O změnách kmenův.

Před koncovkami pádovými

2. *krátíme* dlouhou samohlásku kmenovou jmen *dvojslabičných*

a) ve příčinách v § 100. uvedených u jmen *srostitých* jako: kůže, koule, dvěře, sáně — koží, kulí, dveřích, saněmi;

b) pouze v *genit. množ.* u těchto: chvíle, kštice, lžice, míle, plíce, svíce, — chvíl, kštic, lžic, svíc atd.;

c) *práce* krátí kmenové *-a*: práci, pracím, pracích, pracemi; vedle toho má v dat. a lok. množ. i: *pracem, pracích*.

1. *Vsouváme* pohyblivé *-e-* v *genit. množ.*: ovec (v. ovci).

III. O jednotlivých pádech

1. čísla jednotného.

Nominativ. Jména z latiny (na *-io* a *-ia*) pošlá mají druhotváry, jako: *addice* a *addicti*, *bible* a *bibli*. Tvary na *-l* skloňujeme dle „znamení“, vyjmouc instr. jedn. i množ. 106

Nominativ a akkusativ. Některá jména přebíhají v těchto pádech pode vzor „kotev“, tvoříce buď dle obou vzorů pády jmenované nebo jen dle „kotev“. Jsou to: a) *báně, díže, hráze, chýže, káně, kratochvíle, krůpěje, lázně, mříže, nesnáze, skryše, souše, stráže, tíže, výše, země* a j.;

b) *louč, houšť, peleš, děl, postel, poušť, přítrž, stráž, stříž, tloušť, tvrz, věž, zbroj, koudel, laň, mez, rohož* a j

2. O pádech čísla množného.

Genitiv. V pádě tomto *nyní* nemají tato jména koncového *-ě (-e)*: 107

1. jména *více než dvojslabičná* obecná na *-ice*, jako: *ulice, lavice* — *ulic, lavic*;

2. *ponmožná* na *-ice*, jako: *hranice, kvasnice* — *hranic, kvasnic*;

3. jména *svátků* na *-ce*, jako: *hromnice, letnice, vánoce, velikonoce* — *letnic, hromnic, vánoc, velikonoc*;

4. jména na *-yně*, jako: *bohyně, hokyně, hospodyně* — *bohyň, hokyň, hospodyň* (v. *hospodyně*). *Jeskyně* má *jeskyň* i *jeskyní*;

5. na *-le*: *košile, kratochvíle* — *košil, kratochvil*; *neděle* — *neděl*.

Ze *dvojslabičných* 1. jména v § 105. 1. b. vzpomenutá: chvíle — chvíl; plíce — plíc; svíce má svěc a svíc; 2. *ovce* má ovec (v. ovcí).

Dativ. 1. Po *sykavkách* a po *l* klademe vedle *-ím* též *-em*, jako: ovcem i ovcím, ulicem i ulicím, houslem i houslím, dušem, jeslem; tak i: hráběm.

2. Jména *svátků* na *-ice* a *-ce* mají vedle *-em* a *-ím* též *-ům*, jako: hromnice — hromnicem — hromnicím — hromnicům.

3. *Dvěře* a *hranice* na *-ím* i *-ům* vyzvukují: dveřím i dveřům.

Lokál. Po *sykavkách* a po *l* klademe vedle *-ich* též *-ech*, jako: železnicích, jeslech.

Instrumentál. *Dvěře* má dveřmi, *svíce* — svěcemi, *neděle* — nedělemi i (neústrojně) nedělemi.

Instr. slov: vánoce, velkonoce zní ústrojně jen: *vánocmi*, *velkonocmi*; *vánoci* je neústrojno.

Pozn. *Paní* (vzniklé z: panija) skloňujeme dle znamení (vyjmcou instr. jedn.).

III. Sklonění.

Podstatná sem náležející svým původem ve dvě se dělí:

1. v *i-kmeny ženské*; jejich kmenové *-i* zeslabeno v *l*, kteréž ve předcházející souhláse měkké bytně jest obsaženo, jako: *kostí* — *kostě* — *kostě*. Sklonění jejich rovná se vzoru *host* (§ 94. 1.) až na akk. a instr. jedn. a nom. a vok. množ.: *hostě*, *hostem*, *hosté* proti: *kostě*, *kostí*, *kostí*.

2. v *ženské u-kmeny*. Jména sem příslušející záhy přenesena jsou podle vzor „*kost*“. Kmenové *-u* před příponami pádovými ztenčeno k odklizení hiatus ve hlásku *v*, jako: *kru-e* = *krve*. Sem náležejí: *bukev*, *boužev*, *jatrev*, *krokev*, *moutev*, *mrkev*, *obrv*, *rakev*, *štoudev*, *tykev*, *vikev* a *j*. — Některá z nich přenesena jsou i podle vzor „*ryba*“, jako: *kotva*, *krokva*, *vika*.

Sklonění jmen sem náležejících ode vzoru „*kost*“ jen nepatrně se liší v č. jedn.; v č. množ. pak veskrze skloňují se dle „*země*“.

Podstatná jména tohoto sklonění řídí se vzory:

kost,

kotev.

Jedn. č.		Množ. č.	
N. <i>A. kost</i> ,	<i>kotev</i> ,	N. <i>A. kosti</i> ,	<i>kotve</i> ,
G. <i>kostí</i> ,	<i>kotve</i> ,	G. <i>kostí</i> ,	<i>kotví</i> ,
D. <i>kostí</i> ,	<i>kotví</i> ,	D. <i>kostem</i> ,	<i>kotvím</i> ,
V. <i>kostí</i> ,	<i>kotví</i> ,	V. <i>kostí</i> ,	<i>kotve</i> ,
L. <i>kostí</i> ,	<i>kotví</i> ,	L. <i>kostech</i> ,	<i>kotvích</i> ,
I. <i>kostí</i> .	<i>kotví</i> .	I. <i>kostmi</i> .	<i>kotvemí</i> .

1. Ze vzorů těchto patrně, že liší se sklonění jmen sem patřících v jedn. č. jen genitivem; v č. množ. *kotev* jako *země* skloňujeme. 109

2. Jména, která nyní dle „*kotev*“ skloňujeme, rozestupují se ve tři třídy:

- a) ve jména na -ev;
- b) ve jména v § 106. vzpomenutá, která nom a akk. jedn. dle „*kotev*“ tvoří, ve všech ostatních pádech prvotně své sklonění dle „*země*“ podržující, jako: díž, tíž, hráz, tvrz a j.;
- c) některé *i*-kmeny ženské. právem pode vzor „*kost*“ příslušející, jež nyní úplně vzorem „*kotev*“ se řídí, jako: klec, obec, kád', dlaň, bázeň, báseň a j.; — jiná klátí se mezi vzory „*kost*“ a „*kotev*“. jako: Chrudim, Zbraslav a j.

I.

Dle vzorů výše položených skloňujeme:

a) Dle *kotev* jména

- na -c: obec, klec; pomístná na -c, jako: Olomouc a p.;
- na -č: chatrč, kleč, tyč, úboč, vodoteč; pomístná na -č, jako: Přelouč a p.;
- na -č': kád';
- na j: všecka;
- na -l: všecka na -el; mezi oběma vzory se klátí: ocel, podběl;
- na -ň: všecka na -eň; pak: daň, dlaň, dýň, jabloň, laň, peluň, saň, síň, stráž;
- na -ř: všecka mimo jař, sběř, sděř, zvěř;
- na -š: všecka mimo myš, veš;
- na -l': labuť, náruť, poušť, vývrať. — Klátí se: huť, lať, síť;
- na -v: všecka mimo brv, obuv, ohlav a jména pomístná na -v, jako: Boleslav, Čáslav a p.; tato někdy též dle „*kotev*“;
- na -z: všecka mimo haluz, kolomaz, mosaz, přísaz, rez;
- na -ž: všecka mimo lež, rež. Klátí se: houž, otěž, přítrž.

b) Dle *kost*:

1. všecka pod a) vyňatá a nejmenovaná;
2. jména host, choť, jsou-li r. žensk.;
3. pomnožné: děti.

II. O změnách kmenův.

Před koncovkami pádovými

1. *vysouváme* pohyblivé -e- a) ze *dvojslabičných*:

- a) na -ev, -seň a -zeň, jako: *kotev* — *kotve*, *báseň* — *básně*, *bázeň* — *bázně*. *Jeseň* podržuje -e-: *jeseně*;

- β) z pomístných na *-eň*, jako: Vídeň — Vidně, Dříteň — Dřítně;
 γ) z poružných: oheb, obec, — ohbi, obce:
 b) z jednoslabičných: čest, trest, krev, leb, lest, lež, rez,
 rež, ves (náves), veš, zeď, žeň. — cti, třti, krve, lbi. lsti atd.;
 2. krátíme *-ů* v *-o*: hůl a sůl — holi, soli.

III. O jednotlivých pádech

1. čísla jednotného.

- 112 **Genitiv.** Jména: Boleslav, Čáslav, Soběslav, Kouřim, Vlašim a p. mají v tomto pádě *-i*, ale také někdy starší a dobrý tvar v *-ě*. Jsouť to pův. přivlastň. příd. jména (= Boleslav, hrad nebo dvůr), genit. Boleslavja — (přehl.) Boleslavě (hradu) atd.

Vokatív. Jména *milost* a *jemnost*, jsou-li spojena s *pán*, *pani*, mají vok. rovný nominativu: milostpane, jemnostpani. — V titulaturách plný vokativ jest lepší: Vaše královská Milosti!

2. O pádech čísla množného.

- 113 **Dativ a lokál.** Některá jména dle „kost“ se sklánějící mají též *-tm*, *-tch*, jako: lžím, myším, pídím, zdím; lžích, myších atd.

Instrumentál. Místo *-mi* připínáme *-emi* ku kmenům, které mají před příponou pádovou skupinu souhlásek nesnadno vyslovitelnou, jako: lžemi, lstěmi, zděmi, myslmi.

Pozn. Tato jména zhusta bývají chybně skloňována dle „kotev“: část, čeled, čtvrt, hůl, chuť, loď, louč, měď, *mysl*, nit, *nemoc*, *noc*, obuv, pec, píď, sběř, seč (senoseč), směs, smet, sůl, *tvář*, zeleň, *zvěř*. Chyby jsou tedy pády: nebezpečné *nemoci*, dlouhé *noce*, veselé *mysle*, tři *částě* a *těm* pod., m. *nemoci*, *noce* atd.

O jménech ženských nepravidelných.

- 114 Nepravidelna (z části i nadbytna) jsou jména:
 1. ruka, noha;
 2. máti, dcera.

I. Ruka, noha.

- 115 Sklonění jmen těchto je v č. jedn. pravidelné; ve dvoj. č. skloňujeme je, nemají-li významu přeneseného, takto:

N. A. V. ruce,	nohy,
G. rukou,	nohou,
D. rukám,	nohám,
L. rukou (rukách),	nohou (nohách),
I. rukama.	nohama.

Tvary: ruce, rukou, rukama; nohou, nohama jsou zbytky čísla dvojného: ostatní tvary jsou množné.

Užíváme-li jmen těchto ve významě nevlastním, přeneseném, skloňujeme je též ve množ. č. pravidelně dle „ryba“, tedy: ruky (dřevěné a pod.), ruk, rukami; noh, nohami.

II. Máti, neti, dcera (dci).

Jména tato jsou původně kmenů zavřených: mater, dcer (= دختر), 116
neter (nomin, neti, neť); ve strč. skloňována takto:

Č. jedn. N. V. máti,	dci,
G. mateře,	dceře,
D. mateři,	dceři,
A. mateř,	dceř,
L. mateři,	dceři,
I. mateři.	dceři.

Nová češt. hradí tvar „máti“ tvarem „matka“. Od „dci“ zachoval se jen dat. a lok. dceři, ostatní pády tvoříme od „dcera“.

Máti a neti (mát, neť) skloňujeme v jedn. č. též jako ve strč.; ve množ. čís. takto: N. A. V. mateře, neteře; G. mateří, neteří; D. mateřím L. mateřích, neteřích; I. mateřmi, neteřmi.

Hlava XII.

Sklonění jmen středních.

I. Sklonění.

V z o r: slovo.

117

Jedn. č.	Množ. č.
N. A. V. slovo,	slova,
G. slova,	slov,
D. slovu,	slovům,
L. slově (u),	slovech -ich,
I. slovem.	slovy.

I.

Dle tohoto vzoru skloňujeme:

118

1. Jména středního rodu na -o s předcházející tvrdou souhláskou, jako: dělo, dílo, dřevo, hnízdo, jezero, kladivo, město, péro a t. d.

2. Jména pomnožná středn. r. na *-a*, vzpomenutá v §. 74. c, jako: játra, kamna, ňadra, ústa, vrata atd.

3. Vlastní jména mužská na *-o*, jako: Hromádko, Slunečko, a p. v čísle jedn., vyjmovc dat. a lok.

4. Přídavná a číselná jména na *-o*, jako: mnoho, málo, daleko, čtvero, desatero a p.

5. Podstatné „dítko“ jen v č. jedn.; ve množ. č. skloňuje se dle „ryba“ a je rodu žensk.

II. O změnách kmenův.

119 1. *Krátíme* u některých kmenů dlouhou kmenovou samohlásku, a to:

a) v *genit. množ. č.*: jádro, játra, péro, dílo, jméno;

b) v *instr. jedn. a gen., dat., lok. a instr. množ.*: léto.

2. *Vsouváme vkladné -e* v *genit. množ.* pro snadnější vyslovení jako: jablko, vědro, lýtko, prkno, okno, veslo, kouzlo, sto, — jablek, věder, lýtek, prken, oken, vesel, kouzel, set. — Zrno má zrn, brdo — brd.

3. *Směžďujeme* hrdelnice a *obměkčujeme r* v lok jedn.: roucho — v rouše, vojsko — ve vojště, klubko — ve klubce, Hradecko — na Hradečtě, jaro — na jaře.

III. O jednotlivých pádech.

1. čísla jednotného.

120 **Lokál.** Místo koncovky *-ě* klademe po *l, s, z* střídnicí *-e*, jako: v sedle, mase, železe.

Po hrdelnicích místo *-ě* raději klademe *-u*, jako: v oku, uchu, některá však mají raději *-ě*, jako: břicho, mléko, vojsko, Hradecko — ve břiše, mléce, u vojště, na Hradečtě.

Po *-r* bývá raději *-e*, jako: na jaře, v jezeře, u vědře.

Jinde bývá *-u* vynimkou, jako: o stu, ve jménu, po ránu, v kolenu (= pokolení; jinak: koleně).

2. O pádech čísla množného.

121 **Lokál.** Koncovku *-ech* ráda přibírají jména, které mají před nominativním *-o* souhlásky: *l, n, d, t*, jako: sklo — sklech, zrno — zrnech, záda — zádech, pouto — poutech. Místo *-ech* nebo *-ích* mají *-ách* ta jména, která mají před *-o* hrdelnicí nebo *-r*, jako: klubko — klubkách, kolečko — kolečkách, slovíčko — slovíčkách,

ucho — uchách (na rozdíl od: uších), oko — okách (ale: očích!), jezero — jezerách.

Pozn. Jména mužská na -o tvoří dat. a lok. jedn. podle „had“. Skloňujeme tedy: Stýblo, -a, -ovi, -o, -o, -ovi, -em.

⌚ Tvary nadbytné mají: oko, ucho. Značíme-li jimi podvojně řády tělesné, skloňujeme je takto: N. A. V. oči, uši; G. očí, uší; D. očím, uším; L. očích, uších; I. očima, ušima. Tvary tiskem vyznačené jsou č. dvoj. — Jméno sto má v N. A. V. dvoj. č. stě (spojeno-li s dvě, obě); č. množn. zní pravidelně sta. — Koleno a rameno mají ještě gen. a lok. dvoj. č.: kolenou, ramenou. — Tvary: kolenou, ramenou jsou chybné. — Křídlo má instr. dvoj. č.: křídloma.

II. Sklonění.

Skloňování vzoru následujícího liší se od předešlého (tak jako „muž“ a „meč“ od „had“ a „dub“, „země“ od „ryba“) přehláskovanými koncovkami. „Poledne“ má v lok. množ., spojeno-li s předložkou o: o polednách. 122

Vzor: pole.

Jedn. č.	Množ. č.
N. A. V. pole,	pole,
G. pole,	polí,
D. polí,	polím,
L. polí,	polích,
I. polem.	poli.

I.

Dle tohoto vzoru skloňujeme:

1. Jména obecná střed. r., vyzvukující v nom. jedn. v -e a -iště (vzniklé přehláskou z -o a -isko), jako: lice, moře, hoře, lože, slunce, stádec — bojiště, loviště, pastviště, lučiště, staniště; poledne; nebe v č. jedn. (viz § 133., 1). 123

2. Jména vlastní, jako: Labe, Hradiště, Dvořiště a p.

3. Pomnožná na -e, jako: vrátce.

II. O změnách kmenův.

Skloňující podstatná jména sem náležející

a) vsouváme do některých kmenů v genit. množ. vsuvně -e k odklizení nelibých skupenin souhláskových, jako: okénce — okenec, stádec — stádec, vejce — vaječ; 124

- b) *krátíme* v gen. množ. dlouhou samohlásku kmenovou jmenokéence a vrátce: okenec, vratec..

III. O jednotlivých pádech.

- 125 Genitiv množný. Koncovka *-í* vyskytá se teprve ve XIII. stol.; způsobem starším (bez *-í*) tvoří tento pád posud jména na *-ce* a *-iště*, jako: zrnce — zrnec, spáleniště — spáleništ. Srdce má srdcí (strč. též srdec), vejce podržuje původní (nepřehlasené) *-a-*: vajec (§ 14. 4.); lice má lící, slunce — slunci.

Lokál množný. Vedle koncovky *-ích* vyskytá se též *-ech*, jako: lice — lících, plece — plecích, pole — polech; poledne má o polednách — v poledne, a: o polednech = von den Mittagszeiten.

Instrumentál plur. Tvary s koncovkou *-mi* (polmi) a *-emi* (srdcemi) jsou neústrojny; jedině dobrý tvar je na *-i*, tedy: polí, srdcí.

III. Sklonění.

- 126 Podstatná jména sem náležející jsou původem svým *a*-kmeny všech rodů; střední končila se v *-ijo* (*-ije*), mužská a ženská v *-ija*, ze kterého dle § 26. 2. b. vzniklo *-í*.

Vzor: *znamení*.

<i>Jedn. č.</i>	<i>Množ. č.</i>
N. A. <i>V. znamení,</i>	<i>znamení,</i>
G. <i>znamení,</i>	<i>znamení,</i>
D. <i>znamení,</i>	<i>znamením,</i>
L. <i>znamení,</i>	<i>znameních,</i>
I. <i>znamením.</i>	<i>znameními.</i>

I.

- 127 Dle toho vzoru skloňujeme:

1. Jména rodu středního na *-í*, jako: pondělí, obilí, údolí, proutí, veselí, zdraví, lékařství, štěstí a p.

2. Jména rodu muž. na *-í*, jako: sudí, záři, rukojmí, pondělí, Jiří, Jiljí, Brikeš, markrabí, podkoní a množná: bratří, kněží (§ 93.).

3. Jména rodu ženského na *-í*, jako: paní, bibli, rolí, lodí, Samaří, kvitanci, addicí a p., vyjmouc instr. jedn., v němž mají koncovku *-í*.

II. O jednotlivých pádech.

Osobní jména mužská: Jiří, Jilji, Brikci skloňujeme dle „znamení“ jen, jsou-li spojena s přívlastky (přídavnými jmény), jimiž pád jest označen, jako: *svatý Jiří, svatého Jiří, svatému Jiří*; ale v instr. jedn. jen: se *svatým Jiřím*. Tak i v určování doby: od *Jiří do Jakuba*. Jinak skloňujeme je dle „dnešní“, tedy: *král Jiří, krále Jiřího* atd. Dle „dnesní“ skloňujeme je též, jsou-li jakožto jména křestní spojena s příjmením, jako: *Jiří Novák, Jiřího Nováka* atd. 128

IV. Sklonění.

Podstatná sem náležející byla pův. kmenů zavřených, jež vyzvukovaly *-et* nebo *-men*. Koncovka *-et* změněna v *-ě* nebo *e*, *-men* v *mě*. 129

Skloňující je řídíme se dvěma vzory:

Vzor: kníže.

Vzor: símě.

<i>Jedn. č. N. A. V. kníže,</i>	<i>símě,</i>
<i>G. knížete,</i>	<i>semene,</i>
<i>D. L. knížeti,</i>	<i>semení,</i>
<i>I. knížetem.</i>	<i>semenem.</i>
<i>Množ. č. N. A. V. knížata,</i>	<i>semena,</i>
<i>G. knížat,</i>	<i>semen,</i>
<i>D. knížatům,</i>	<i>semenům,</i>
<i>L. knížatech</i>	<i>semenech,</i>
<i>I. knížaty.</i>	<i>semeny.</i>

I.

1. Dle „kníže“ skloňujeme jména rodu středního, a to: 130

- jména osob, obzvláště věku mladistvého, jako: *pachole, děvče, vnouče, dítě, otroče, nedochůdče*; — *kníže, hrabě, lantkrabě, markrabě*;
- jména, jimiž označujeme mláďata zvířat, jako: *hádě, kůzle, house, štěně, osle, kuře, jehně, kotě, lviče*, — *zvíře, dobytče*;
- jména věcí: *doupě, poupě, vole, koště*.

2. Dle „símě“ skláníme podstatná jména střed. rodu, jako: *přímě, plémě, písmě, rámě, témě, výmě*. Všecka tato jména mají druhotvary na *-meno* dle „slovo“, jako: *břemeno, plemeno* atd.

II. O změnách kmenův.

1. Kmeny podstatných jmen dle „kníže“ se sklánějících 131
podléhají v jedn. č. spodobě dle § 17.

2. Kmeny podstatných jmen vzorem „símě“ se řídících *krditi* samohlásku kmenovou ve všech pádech mimo nom., akk. a vok. jedn., jako: *výmě* — *vemene*, *símě* — *semene* atd., vyjmouc *písmě*, jež *-i-* v celém sklonění podržuje.

3. Podstatné „dítě“ *mění* v čísle množ. rod střed. v ženský a sklání se ve tvaru „děti“ dle „kost“ (§ 110. b. 3.).

III. O jednotlivých pádech.

- 132** Akkusativ čísla jedn. Jména: kníže, hrabě, lantkrabě a p. mají v tomto pádě koncovku *-ate* (jako v genitivě): knížete, hraběte atd., máme-li zřetel k pohlaví: jinak jen: kníže, hrabě atd.

O jménech středních nepravidelných.

- 133** K nepravidelným čítáme:

1. *Nebe* skloňujeme v č. jedn. dle „pole“, v č. množ. dle „slovo“, berouce za základ původní kmen v *-es*; tedy: *nebe*, *nebi*, *nebem*; *nebesa*, *nebes*, *nebesům* atd. (§§ 123. a 117.).

2. *Dítě* (§ 131.) a *dítko* § 118. 5.).

3. *Oko*, *ucho*, *koleno*, *rameno* (§ 121.).

Nadbytné tvary mají:

1. *Oblaka*, *hona*, *borka*, *sádka*; *luka*, *muka*, *doba* (§ 121.).

2. Jména na *-mě*, jako: *símě* — *semeno* a p. (§ 130. 2.).

3. Kmeny na *-es*, jako: *slovo* — *sloveso* (§ 133.).

Poznámka o zvláštnostech jmen podstatných.

- 134** Podstatná jména podrobují se z pravidla u sklonění pravidlům dříve vytknutým a mají sklonění pravidelné. Některá však mají sklonění nepravidelné (anomalní). Nepravidelnost vzniká buď z nedostatku nebo z přebytku pravidelných tvarů. Ke třídě první náleží jména *schodná* (defectiva), ke druhé *nadbytná* (abundantia).

1. Podstatným jménům *schodným* nedostává se buď jednotného nebo množného čísla, jsou *schodna číslem* (defectiva numero). O nich pojednáno v §§ 73. a 74.

Jiná *schodna* jsou *pády* (defectiva casibus); jako: *genitivy*: *bezděky*, *doti*; *akkusativy*: *naposledy*, *na-příč*; *lokál*: *na-schvál(e)*; *instrumentály*: *soukromí*, *podkradí* a j. Užíváme jich z pravidla ve platnosti příslovci.

2. *Nadbytná* dělíme v *různosklonná* (heteroklita), o nichž pojednáno již při jednotlivých skloněních, a *různorodá* (heterogenea). Viz §§ 78. a 79.

Hlava XIII.

Sklonění jmen cizích.

Jména cizí čeština hleděla tak přeměnití, aby se buď celým tvarem 135
aneb aspoň svým zakončením srovnávala se zákony hláskoslovnými, jako:
crux — kříž, castellum — kostel, Paris — Paříž, Roma — Řím a p. Nic-
méně podržela mnohá cizí jména původní svůj tvar, a při nich dbáti jest,
jako při jménech českých, *rodu a zakončent.*

A. Jména z jazyka **latinského** nebo **řeckého** pochá- 136
zející skloňujeme dle těchto pravidel:

1. Končí-li se jména ta v nom. jedn. v *-a, -e, -as* (= jména I sklonění
lat. a řeck.) s předcházející souhláskou tvrdou, skloňujeme je dle „ryba“,
jsou-li rodu ženského; pak-li jsou r. muž., skloňujeme je dle § 99. 3. („vévoda“).

1. *Vzor*: Antigōna.

Jedn. č. *N.* Antigōna (*Antigone*), *G.* Antigony, *D.* Antigoně,
A. Antigonu, *V.* Antigono, *L.* Antigoně, *I.* Antigonou.

Tak skloňujeme: a) Jména osob ženských, jako: Diāna, Hekuba, Helena,
Penelopa, Andromachē;

b) jména zemí, krajin, ostrovů, měst, jako: Palaestina, Krēta, Sinōpē,
Ninivē; pomnožná, jako: Athēny, Thēby, Syrakūsy a p.;

c) jména obecná, jako: synagōga, aesthētika, atmosfaera, a j.; — po-
množná, jako: kalendy, nōny a j.

2. *Vzory*: počta, Kosmas.

<i>Jedn. č.</i>	<i>Množ. č.</i>	<i>Jedn. č.</i>
<i>N.</i> počta,	počtové,	Kosmas,
<i>G.</i> počty,	početů,	Kosmy,
<i>D.</i> počtovi,	početům (-ám),	Kosmovi (-ě),
<i>A.</i> počtu,	počty,	Kosmu,
<i>V.</i> počto,	počtové,	Kosmo,
<i>L.</i> počtovi,	početách,	Kosmovi (-ě),
<i>I.</i> počtou.	početami.	Kosmou.

Dle „pošta“ skloňujeme jména osobná mužská s koncovkou *-a*, jako
Sulla, Agrippa, Skyta, tetrarcha, monarcha, despōta a j.

Dle „Kosmas“: jména osob rodu mužského, vyznívajcí v *-as*, jako
Leonidas, Archytas, Pythagoras, Nymfas, Hermas a j.

Pozn. Jména osobná v *-as* v češtině někdy též mění koncovku svou
v *-áš* a skloňují se pak dle „muž“, jako: Barnabáš, Annáš.

3. Mají-li jména sem náležející před *-a, -e, -as* samohlásku nebo *-j*,
skloňujeme ženská dle „zemia“, mužská dle „sudia“.

Vzory: Trōia (vyslov Trōja), Medēa, Plataie.

<i>Jedn. č.</i>	<i>N.</i> Trōia,	Medēa,
	<i>G.</i> Troie,	Medee (v. Medēje),
	<i>D.</i> Troii,	Medei (v. Medeji),

<i>A. Troiu,</i>	<i>Medeu,</i>
<i>V. Troie (Troio),</i>	<i>Medee (Medeo),</i>
<i>L. Troii,</i>	<i>Medei,</i>
<i>I. Troiou.</i>	<i>Medeou (Medevou).</i>

Množ. č. N. A. V. Plataie, G. Plataj, D. Plataiám, L. Plataidch, I. Plataiami.

Dle těchto vzorů skláníme:

- a) jména osob ženských, jako: Julia, Rhea, Chlě;
 b) jména zemí, krajin, ostrovů, měst, jako: Achaia, Euboia, Troia, Mantua, Mantineá, Libya; Thespie, Kenchree, Aigaie;
 c) jména obecná, jako: geometria, energia, stoa, congrua, idea a p.

Idea sklání se v č. jedn. dle *Medea*; v č. množ. takto: *N. A. V. idee (ideje), G. ideí (idej), D. ideám, L. ideách, I. ideami.*

Pozn. Jména, která mají v nominativě před *-a* samohlásku *-i-*, z pravidla přehlasují *-ia* v *-ie* a sklánějí se pak dle „země“, jako: *Asie, Anglie, Francie, historie, ortografie* a p.

137

Vzory: Aenēas, Archias.

Jedn. č.

<i>N. Aenēas,</i>	<i>Archias,</i>
<i>G. Aenee (Aeneje),</i>	<i>Archie (Archije),</i>
<i>D. Aeneovi (Aenež, Aeneji),</i>	<i>Archiovi (Archii, Archiji),</i>
<i>A. Aeneu,</i>	<i>Archiu,</i>
<i>V. Aenee, Aeneo,</i>	<i>Archie, Archio,</i>
<i>L. Aeneovi, Aenei,</i>	<i>Archiovi, Archii,</i>
<i>I. Aeneou.</i>	<i>Archiou (Archjou).</i>

Tak skloňujeme jména osobní mužská, jako: *Isaias, Elias, Hippias* a p.

Pozn. 1. Jsou-li jména tato bez přívlastku, přijímají z pravidla koncovku *-ovi* v dat. a lok.; v instr. mají vedle *-ou* též *-em*.

Pozn. 2. I tato jména mění často koncovku *-as* v *-dš*, jako: *Gorgiáš, Oniáš, Aeneáš, Matiáš*, a řídí se pak vzorem „muž“; někdy se též *-as* odsovává, jako: *Andreas* — *Andrej* (= *Ondřej*); v akk. někdy též mají *-a m. -u*, jako: *Hippia, Junia*.

138

II. Jména řecká v *-os, -on*, latinská v *-us* a *-um* (= II. sklonění řecké a latinské.)

1. Životná jména muž. r. v *-os* a *-us* skloňujeme dle „had“; mají-li před *-os, -us* samohlásku, přibírají v lok. koncovku *-i m. -ě (-e)*.

Vzory: Romulus, Histiaios.

<i>Jedn. č. N. Romulus,</i>	<i>Histiaios (Histiajos),</i>
<i>G. Romula,</i>	<i>Histiaia,</i>
<i>D. Romulovi (-u),</i>	<i>Histiaiovi (-u),</i>
<i>A. Romula,</i>	<i>Histiaia,</i>
<i>V. Romule,</i>	<i>Histiaie,</i>
<i>L. Romulovi (-e),</i>	<i>Histiaiovi (-i),</i>
<i>I. Romulem</i>	<i>Histiaiem.</i>

Tak skloňujeme jména: Kodros, Archilochos, Augustus, Ovidius a j.; pak jména na *-eus* (se kmenovým znakem *-eu*), jako: Theseus, Thesea atd.; Menelaus — (Menelaa v. Menelava).

Zeus má v genit. *Dia*, *Panthās* — *Panthoa*, *Teucer* — *Teukra*.

Pozn. 1. Zhusta odsouváme v nom. jedn. koncovku *-os* neb *-us*, jako: Alexandr, Heliodór, Pindar, Hippolyt, což z pravidla děje se u jmen plemených, jako: Ind, Lýd, Řek, Med, Mag, a u jmen svatých, jako: Řehoř (Gregorius), Ambrož (Ambrosius), Bartoloměj (Bartholomaeus, Bartholomaios), Matěj (Matthaenus, Matthaïos) a j.

Pozn. 2. Jméno *Jesus*, spojeno-li s „Kristus“, má ve všech pádech mimo nominativ „Jesu“, tedy: *G. A. Jesu Krista, D. L. Jesu Kristu, V. Jesu Kriste, I. Jesu Kristem*. Ale raději užíváme „Ježíš Kristus“.

Pozn. 3. Množná: Argeiové, Fariseové, Saduceové mají v akk. *Argeie, Farisee (Fariseje), Saducee (Saduceje)*.

2. Jména neživotná rodu muž. nebo žensk. (jež v rodu muž. přecházejí), v *-os, -us* skloňujeme dle „*duš*“ s tím jen rozdílem, že mají v gen. jedn. vždy *-a*. Jsou to jména zemí, krajin, ostrovů, hor, vrchů, řek, měst atd.; *Epírus, Aegyptus, Olympos, Rhodānus, Milētus* a j.; genit.: do *Epíra*, z *Korinthā* atd. Nepišme tedy: od *Sāmu*, s *Olympu* a p.

Pomnožná, jako: *Delfi, Puteoli, Stōbi, Filippi* a p. i v nom. tytýž po česku píšeme s *-y*: *Delfy* atd. a skloňujeme je dle I. muž. sklonění právě tak, jako domácí pomnožná jména míst a měst, tedy: do *Delf*, k *Puteolům*, ve *Stōbech* atd.

Pozn. Mají-li jména sem náležející před *-os, -us* samohlásku (jako: *Keos, Chios, Kōs* (nebo *Koos*), *Pangaeus, Vesuvius* a p., mají v lok. *-i*, tedy: *N. A. Kōs* (nebo *Koos*), *G. Kou, E. Kou, V. Koe, L. Koi (Koji), I. Koem*.

Pomnožná sem příslušející, jako: *Veje, Pyrēnéje, Gabie, Tarquinie, Thurie* (anebo ve tvaru lat.: *Veji, Pyrēnaei, Gabii, Tarquini, Thuri*) skláníme jako pomnožná jména pomístná dle „*meč*“, tedy:

N. A. V. Veje, G. Vej, D. Vejům, L. Vejčh, I. Vejemi.

„ *Gabie, „ Gabij, „ Gabiům, „ Gabičh, „ Gabiemi.*

V gen. *Gabij* vyskytuje se *-j*, kteréž i v ostatních pádech vyslovujeme, ale nepíšeme.

3. Jména v *-on, -um* jsou rodu střed.; předchází-li před *-on, -um* souhlásky, skloňujeme je dle „*slovo*“. Taková jsou: *Tarentum, Tusculum, talentum, substantivum* a j.; pak pomnožná v *-a*, jako: *Arbēla, Baktra, Ekbatana, Gangamēla, Megāra, Kunaxa, Sūsa, Leuktra* (gen. *Leukter*) a p.

Předchází-li před *-on, -um* samohlásky, skloňujeme jména příslušná v č. jedn. dle „*slovo*“, vyjmouc lokál, který má koncovku *-i*, v č. množ. dle „*pole*“, vyjmouc nom., akk. a vok., kdež vyskytá se *-a*, tedy:

Jedn. č.

N. A. V. lycēum, G. lycea, D. lyceu, L. lycei(-eji), I. lyceem(-ejem).

Množ. č.

N. A. V. lycea, „ lycei(-eji), „ lyceim, „ lycech, „ lyceemi(lycei).

Tak skloňujeme: Rhegium, Arētiū, Latium, gymnasium, pallatium a p.; pak pomnožná: Akrokerania, jež má v gen. Akrokeranu a (správněji): Akrokeranij.

Pozn. 1. Některá odsouvají -um, jako: kollej m. collegium. — V lok. jedn. lépe užíváme -i než u, jež náleží dativu.

Pozn. 2. Jména na -um, -eum, -ium zůstávají někdy též nesklonná, jako: Přišli do Rheginu, jdu do gymnasium a p. Lépe jest skloňovati je.

139

III. Jména třetího sklonění lat. a řeck. jsou všech tří rodův.

1. Jména r. mužského skloňujeme:

a) dle „had“, jsou-li životná a mají-li za znak kmenový

α) souhlásky l, n, r, b, g, d, p, k, t, kt, nt, jako: Hannibal, Kimon, Nero, Apollo, Hamilcar, Paris, Tháles, Xenofon a p.; gen. Hannibala, Kimona, Nerona, Apollōna (u Řekův; u Římanův: Apollīna), Hamilcara, Parīda, Thālēta, Xenofonta;

β) nebo -s. Jména sem příslušející končí se v nom. v -es, které v češt. odsouváme, jako: Aristotelēs, Sokratēs, Diogenēs, v gen.: Aristotēla, Sokratēa, Diogēna.

Jména vyznívající v -klēs mají v gen. -klēa, jako: Heraklēs, Periklēs, Sofoklēs, — Heraklēa atd.

Pozn. 1. Dle „had“ skloňujeme též jména řecká osobní v -es, která náležejí k I. řeck. sklonění, jako: Anchlēs, Filoktētēs, Thyestēs, gen.: Anchlēsa atd.

Pozn. 2. Vedle sklonění svrchu vytknutého podržujeme někdy -es ve všech pádech, jako: Sokratēs, Herodēs — Sokratesa, Herodesa. Jména v -klēs mají tytéž v genit. jen -kla (Sofoklēs — Sofokla). Lépe však skloňujeme je dle pravidla svrchu vytknutého.

Mīnos má v gen. Mīna nebo Mīnoa, hērōs — hērōa, Arēs — Area;

γ) neb -i (nom. jedn. -is), jež v ostatních pádech odsouváme, jako: Smerdis — Smerda, Sesostris — Sesostra, Zeuxis — Zeuxa, Amāsīs — Amāsa.

Pozn. Zavírají-li však jména v -is vyzvukující kmen souhláskou -d, mají v gen. -īda, jako: Osīris, Adōnis, Āgis, Āpis, Dātīs, Ibis — gen.: Osīrida, Adōnīda, Agīda;

δ) neb -y (nom. jedn. -ys), kteréž v ostatních pádech podržujeme, jako: Atys, — gen. Atya.

Pozn. Někdy skláněna bývají jména tato též dle „muž“, jako: Kotys — Kotye.

Jméno Jupiter má v gen. „Jova“; znamená-li však hvězda, má „Jupitēra“.

b) Dle „dub“, jsou-li neživotná; v gen. jedn. mají však -a (nikoliv -u). — Sem patří jména měst, vrchů, řek, jezer, ostrovův atd., a mají kmen zakončený:

α) souhláskami g, k, r, n, t, th, nt, jako: Pnyx, Babylōn, Hīppo, Lakēdaimon, Marāthon, Sidon, Sikyon, Sulmo, Vesontio, Tīryns, Ānio, Līger, — gen.: Pnyka, Babylōna, Hīppōna, Lakēdaimōna, Marathōna, Sidona, Sikyōna, Sulmōna, Vesentīōna, Tīrynthā, Ānižna, Līgera.

Pozn. Jména měst v -on, -us, jež jsou původně r. ženského, přecházejí v češtině v rod mužský, jako: Babylon, Sidon, Trapezus a p.

β) souhláskou *-s*, nom. jedn. *-es*; *-es* v ostatních pádech odsouváme, tedy: Borysthēnes (= Dněpr), Eufrātes, Orontes, Jaxartes, — gen. Borysthēna atd.; γ) samohláskou *-i* (nom. jedn. *-is*), jež v ostatních pádech odsouváme, jako: Tibēris, Tigris, Tanais (nyní Don), — gen.: Tibera atd.; Tigris má Tigrā i Tigrēta.

Pozn. Tanais má též Tanaida, Tigris — Tigrida;

ζ) samohláskou *-y* (nom. jedn. *-ys*), jež v ostatních pádech podržujeme, jako: Hālys, Othrys, — gen.: Hālya atd.

Pozn. Jinak skloňujeme jména tato i dle „meč“, jako: Othrys — Othrye. Neživotná jména obecná skloňujeme dle „dub“, tedy: aether — aethern, singulāris -- singularu a p.

3. Jména rodu ženského skloňujeme

a) dle „ryba“, jsou-li kmenů zavřených. Jsouť pak:

α) jména osob ženských, jako: Pallas, Artēmis, Iris, Thētis, Sfinx, Tanaquil, Dido, Ino, Jūno, Io, Cēres, Demēter a j.; gen. — Pallādy, Artemīdy, Irīdy, Thētīdy, Sfinxy, Tanaquil, Didōny, Inōny, Junōny, Iōny, Cerēry, Demētry; vok. Pallado nebo Pallas, Juno atd.;

β) jména zemí, krajin, řek, ostrovů, měst a p., jako: Hellas. Trōas, Charybdis, Memfis, Styx, Troizēn, Carthāgo, Salāmis a j., gen. — Hellady, Trōady, Charybdy, Memfidy, Stygy, Troizēny, Carthāginy, Salamiy.

Sem patří též pomnožná: Alpes, Gādes, Sardes, anebo ve tvaru českém: Alpy, Gády, Sardy, — gen. Alp, dat. Alpám atd.;

γ) jména obecná, jako: tyrannis, gen. tyrannidy.

Dle „ryba“ skloňujeme též jména ženská, jejichž kmeny otevřené vyzvukují v *-o*, kteréž ve sklonění odsouváme, na př.: Didō, Echō (vila), Inō, Kalypsō, Lētō, Peithō, Pythō, Sapfō, — gen. Dīdy, Echy atd.

Pozn. Io (vyslov Ijo) a Klío (Klijo), majíce před *-o* samohlásku, řídí se syrechu položeným vzorem „Troia“, tedy; gen. Ie, Klie, dat. Ii, Klii atd. — Io, Ino a Dido lze též skloňovati se kmenovým *-n*: Iōny, Inōny, Didōny dle § 140. a. α.

b) Dle „země“ skloňujeme jména, vyzvukující v *-sis*, *-axis*, *-pōlis*, jako: Nemēsis, bāsis, dioecēsis, ellipsis, hypothēsis, syntaxis, Neapōlis. Skloňujeme je takto:

N. Neapolis, G. V. Neapole, D. A. L. Neapolī, I. Neapolī.
 „ praxis (-e), „ „ praxe, „ „ „ praxī, „ praxī.

Jména obecná mění tytéž již v nom. *-is* v *-e* neb *-a*, jako: praxe, these, ellipse, hypothese a p. (v. ellipsa, hypothesis).

c) Dle „Troia“ skláníme jména ženského rodu, jež mají kmenový znak *-y*; taková jsou: Erinny, Thētys a p.: N. Thētys, G. Thetye (-yje), D. L. Tethyi (-yji), A. Tethyu, V. Tethye nebo Tethyo, I. Tethyō.

3. Jména rodu středního skloňujeme

a) dle „slovo“. Sem náležejí: Anxur, Tibur, drāma, diorāma, panorāma, schēma, thēma, dilemma, arōma, dogma, schisma, — gen.: Anxūra, Tibura, dramāta, dioromata, dat. dramatu, lok. dramatē atd.

Některá jména v *-ma* vyznívající mají v češtině méně správné tvary rodu muž. v *-m*, jako: problém, systém, diplom, epigramm, programm, telegramm, — m. správných: probléma, systéma, diplomá, epigramma, programma, telegramma, jež skloňovati dlužno jako drůma.

Sem náležejí též jména v *-e*: Arelate, Bibracte, Soracte, Praeneste a obecně čehō (ozvěna), tedy: gen. Arelata, dat. Arelatu, lok. Arelatě, instr. Arelatem.

b) Dle strč. „*znamenie*“ skláníme jména v *-āle*: humerāle, pluviale, normāle, poenāle, rituāle, numerāle, a p., tedy takto:

Č. jedn. *N. A. V.* numerāle, *G.* numerāla, *D.* numeralu, *L.* numerali, *I.* numeralem.

Č. množ. *N. A. V.* numeralia, *G.* numeraliū, *D.* numeraliūm, *L.* numeraliūch, *I.* numeraliemi.

Dle množ. „numeralia“ skláníme též jména slavností v *-ālia*: Bakchanālie, Saturnālia, Terminālia a j. Pomnožné „Tempě“ skláníme takto: *G. Temp.* *D. Tempūm*, *L. Tempech*, *I. Tempy*.

Pozn. Jména řecká stř. r. v *-os*, jako: chaos, epos, pāthos opatřila čeština i rodem mužským a skloňuje je dle „dub“: gen. chaosu, eposu, pathosu.

142

IV. Jména čtvrtého sklonění latinského skloňujeme

a) dle „dub“, jsou-li rodu mužského, odsouvajíce kmenové *-u*, tedy: *N. A. luxus*, *G. D. L. luxu*, *V. luxe*, *I. luxem*.

Tak skláníme: ritus, sinus, consulātus, triumvirātus, tractātus a p. Jména v *-ātus*, někdy již v nominativě odsouvají *-us*, jako: konsulāt, triumvirāt, traktāt;

b) dle „ryba“, jsou-li rodu ženského, tedy: *N. tribus*, *G. triby*, *D. L. tribě*, *A. tribu*, *V. tribo*, *I. tribou*; podobně i v č. množ. — Skloňuj: idus!

Pozn. 1. Jména sem náležející skloňována druhdy dle „kotev“, tedy: jedn. č. gen. tribue, dat. tribui atd.; množ. č. tribue, tribut, tributūm atd. Ale poněvadž se odsulo kmenové *-u*, ve slovech mužského rodu, odsouti jest je též ve slovech žen. rodu.

Pozn. 2. Ze jmen V. lat. sklonění v češtině vyskytá se jediné „species“; skloňujeme je dle „země“.

143

B. Jména německá.

1. Německá jména mužská životná skloňujeme

a) dle „had“,

α) vyzvukují-li v souhlásku tvrdou, jako: Lessing, Dietrich, Frank, Lothar, Schiller, Mansfeld a p., — gen. Lessinga atd.;

β) končí-li se tvrdou sykavkou nebo hláskou *-l*, jako: Klaus, Sachs, Hess, Kraus, Vosz, Max, Hirschl a p., — gen. Klausu, Hessa atd.;

γ) vyzvukují-li samohláskou *-e*, před níž je tvrdá souhláska nebo samohláska jako: Goethe, Heine, Zschoecke, Fichte, Hohenlohe a p. — gen.: Goetha, Heina atd.

Pozn. Jiní skloňují též: Goethe, gen. Goethe-*ho*, dat. Goethe-*mu* atd. Jména končící se hláskou *-o*, jako: Babo, podržují *-o*, tedy: gen. Babo-*a* atd., anebo je skláníme dle „vévoda“, na př.: Otto, Giso, Bruno, — gen. Otty, Gisy, Bruny, Otto má v č. množ.: Ottové a (dle lat.) Ottonové. — Lenau má Lenau-*a* (vyslov: Lenau-*va*);

b) dle „muž“,

α) vyzvukují-li sykavkou měkkou, jako: Schulz, Kunz, Kurz a p., — gen. Schulze, Kunze atd.;

β) končí-li se v *e* s předcházející souhláskou měkkou, jako: Lotze, Dietze, — gen. Lotze, Dietze;

c) dle „sud“ jména na *-i* a *-y*, jako: Hentzi, Hölty, — gen. Hentzi-*ho*, Hölty-*ho*.

2. Neživotná jména mužská skláníme

a) dle „Beroun“ (§ 85. 4.),

α) vyzvukují-li souhláskou tvrdou, jako: Odenwald, Sempach, Norimberk, Hamburk, Ulm, Berlin, Mohan, Rýn, Neckar, Worms, Landshut, Frankfurt a p., — gen.: z Odenwalda atd.

Dle toho správně píšeme: Zajíc z Valdeka, Tovačovský z Cimburka, Kašpar ze Šternberka, Sixt z Ottersdorfa, nikoli pak: z Valdeku atd.;

β) končí-li se samohláskou *-i*, jako: Rügen, Rütli. Nominativ jmen těchto je vůbec znám, a proto koncové *-i* odsouváme: tedy gen.: Rügen, Rütli, dat. Rügen, Rütli atd.;

b) dle „Dolany“ (§ 86.) pomnožná v *-en*, jež čeština hradí hláskou *-y*, jako: Berchtesgady (*-en*), Wiesbady (*-en*), Schmalkaldy, Rheinfelder, Nordhausy. — gen.: do Berchtesgad, Wiesbad, dat. Schmalkaldüm, lok. v Rheinfeldech, instr. za Nordhausy;

c) dle „meč“ jména vyzvukující v souhlásku měkkou, jako: Harz, — gen. Harze.

3. Jména rodu ženského skláníme

a) dle „ryba“, končí-li se v nom. v *-a* nebo *-e* (jež čeština mění v *-a*), jako: Altona, Gotha, Pforta, Celle (*-a*), Mathilde, Klothilde, pak Adelheid, Gertrud, gen.: Altony, Gothy, Gertrudy atd. — Tak skláníme též „Jura“ (jména horstva), měnice rod jeho v ženský, tedy akk.: francouzskou Juru (nikoliv: francouzský Juru!);

b) dle „Benátky“ (§ 99. 2.) jména pomnožná, vyzvukující v němč. v *-en*, které čeština hradí hláskou *-y*, jako: Áchy (= Cáchy), Feldkirchy, Saarbrücky, Ellwanky (*- gen*), Erlanky (*-- gen*), Göttinky (*- gen*), Sigmarinky (*- gen*) Tübingy (*- gen*), — gen.: do Ách, Feldkirch, Ellwanek, Erlanek atd.;

c) dle „Troja“ (§ 136. 2.): Langensalza, gen. Langensalze;

d) dle „země“ skláníme jména: Ottilie, Basilej (Basilia), Bregenz (Brigantia), Coblenz (Confluentia), Schwyz a p., — gen.: Ottilie, Basileje atd.

4. Jména rodu středního skloňujeme dle „slovo“, jako: Greifswalde, Osterode, gen. do Greifswalda. 144

C. Jména francouzská.

1. Mužská životná skláníme

a) dle „had“, jako: Ravailac (v. Ravaják), Beranger (v. Beranzě), Rochefoucault (v. Rošfukó), Scribe (v. Skrýb), Molière (v. Moliér), La Fayette (v. La Fajét), Mirabeau (v. Mirabó), Rousseau (v. Rusó), Dumas (v. Dümá), La Fontaine (v. La Fontén), Boileau (v. Boaló), Richelieu (v. Rišliö), Montesquieu (v. Monteskiö), Sardou (v. Sardú), Sue (v. Sū), — gen.: Ravailaka, Rochefoucaulta (v. Rošfukota), Mirabeau-a, Dumasa (v. Dümáza), La Fontaina, Boileau-a, Sardou-a, Sue-a atd.

Doslovné -s neb -es, jež ku kmeni nenáleží a i ve franč. se nevyslovuje, odmítáme v ostatních pádech, jako: Thiers, Charles (Carolus), Jacques (Jacobus), Malesherbes (v. Malzérb), Descartes (v. Dekárt), — gen. Thiera, Charla, Jacqua, Malesherba, Descarta atd.;

b) dle „muž“: Le Sage (v. Le Saž), Corneille (v. Kornáj), Condé, Linné, Fouqué (v. Fuké), La Roche (v. La Roš), obecné abbé, — gen. Le Sage-e (v. Le Sáže), Corneille-e (v. Kornáje), Condé-e (v. Kondéje) atd.

Sem náležejí též jména, jejichž koncové -s, -es nepatří ku kmeni, jako: Georges (v. Žorž), Sauvages (v. Sováž), gen. George-e (v. Žorže), Sauvage-e (v. Sováže);

c) dle „sud“ jména na -y a -ie, jako: Fleury (v. Flörý), Savigny (v. Saviný), gen. Fleury-ho, Savigny-ho.

2. Mužská neživotná:

a) dle „Beroun“: Lyon, Clermont (v. Clermón), Rhone, gen. Lyona, Clermonta (v. Klermóna) atd.;

b) dle „dub“ jména obecná, zavřená tvrdými souhláskami, jako: journal (v. žurnál), feuilleton (v. fujton), departement (v. departmán) a p.;

c) dle „meč“ jména obecná, zavřená měkkými souhláskami, jako: detail (v. detáj), portefeuille (v. portzfěj), gen. detaile, portefeuille-e (v. portzfěje); pak jména vlastní, jako: Charleroi (v. Šarloá) a p., gen. Charleroi-e (v. Šarloáje) atd.;

d) dle „Dolany“ jména měst a míst, jako: Orleáns (v. Orleán), Chálón^s (v. Šalón), Soissons (v. Soásón), Poitiers (v. Poatié), Tours (v. Tár), a. p., jež v češtině již v nominativě opatřujeme koncovkou -y, jako: Orleány, Chálóny, Soissons, atd., gen. do Orlean (též Orleans), Chálón (též Chálóns) atd., — dat. k Orleanům, Chálónům atd.

Dle „Dolany“ skláníme též jména pomístná, vyzvukující v -y, jako: Pondichery (vyslov Pondišerý), gen. Pondichér atd.

e) dle „Budějovice“ (§ 91). skloňujeme vlastní jména pomnožná měst, hradů, vesnic muž. rodu, která před koncovkou -es mají měkkou souhlásku; koncovku -s měníme v češt. v -e, jako: Versailles (v. Verzáj) a p., nominat. česk. tvaru: Versaille-e (v. Versáje), Bourge-e (Burže), gen. do Versaille (nebo Versailles), dat. k Versaille-ům atd.

Jména rodu ženského skloňujeme

a) dle „ryba“, končí-li se němým *-e* s předcházející souhláskou tvrdou, jako: Bayonne, Narbonne, Lüneville, Lille, Toulouse, Martinique, Seine (Sequana), Garonne (Garumna), Saône (v. Sōn), Loire (Liger), a p., — gen. Vienny, Bayonny atd.

Sem náleží též obecná: brochura (v. brošúra), silhouetta (v. silneta), enqûeta (v. ankéta), conduite (v. conduita = chování) a p.;

b) dle „Benátky“ (§ 99. 2.) jména pomístná v *-es*, jako: Bruxelles (v. Brüssel), Ardennes, Cevennes a p., čili v českém tvaru: Bruxelly Ardenny, atd.;

c) dle „země“ jména míst v němém *-e* vyzvukující, jako: Vendée (v. Vandé), Boulogne (v. Buloi), La Manche (v. L. Manš), Marseille (v. Marsij, Massilia), Franche-Comté (v. Fransš-Konté) a p., — gen. do Vandée-e (v. Vandéje), z Boulógne-e (v. Bulóně), La Manche-e (v. La Manše) atd.

4. Jména rodu středního skláníme:

a) dle „slovo“, jako: Fontainebleau (v. Fontánzbló), Avignean (v. Aviňó), Poitou (v. Poatí), Anjou (v. Anžú) a p., gen. do Fontaineblau-a (v. Fontánzblóa), dat. a lok. Poitou-i (v. Poatíji) atd.;

b) dle „pole“ jména s přízvukným *-e* nebo v *-ay*, jako: Fleuré (v. Flöré), Cambrai (v. Kanbrá) a p., gen. Fleuré-e (v. Flöréje), Cambrai (v. Kanbráje), atd.;

c) dle „znamení“ jména v *-i a -y*, jako: Sanssouci (v. Sansúsi), Montygný (v. Montyní) a p.

D. Jména z ostatních jazyků vzatá skloňujeme:

1. dle „had“: Van Dyk (v. Fan Dajk), Rubens (v. Rúbens), Tycho de Brahe (v. Túko de Brah); *anglická*: Wiclef (v. Uiklef), Young (v. Jöng), Newton (v. Njützn), Byron (v. Bajrzn), Shakespear (v. Šákspir), Tudor (v. Tjüdr), Stuart nebo Stewart (v. Stjuart), Bruce (Brüs);

2. dle „muž“ *anglická*: Macaulay (v. Mákóli), *maďarská*: Forgach (v. Forgác), Eötvös (Eütvös), Gyulai (v. Dúlaj);

3. dle „Beroun“ *anglická*: Oxford (v. Oxförd), Cork (v. Kork), New-York (v. Nju Jork), Bristol (v. Bristzl), Liverpool (v. Lívřpül), Birmingham (v. Bürminghäm), Dublin (v. Döblin), Hudson (v. Hüdšzn), Washington (v. Uešingtn), Manchestr (v. Mänčestr), Plymouth (v. Plýmüdh), Newcastl (v. Njükasl); *východní*: Kašmír, Lahör, Madras, Širās, Ceylon (v. Sēlan); *jiná*, jako: Fez, Illmani, Mississipi, Missouri, Chimborazo (v. Čimborazo), Ohio (v. Ohajo), Hoang-ho;

4. dle „Dolany“ *anglická*: Canterbury (v. Käntrbüry), Cincinnati (v. Sinsinätý) a p.; *východní*: Delhi, Gháty, Amiranty, Lakkadivy, Maledivy a p.; pak Allegany (v. Älligány);

5. dle „meč“ *anglická*: Mackenzie (Mäknzi), *obecné*: tramway (v. trämü); *maďarská*: Vásárhely (v. Vašárhelj), Szamos (v. Samoš), Tokay; pak *holandské*: Zuijder-Zee (v. Zeuder-Zē);

6. dle „suli“ *anglická*: Derby, Kennedy (v. Kenydý), *východní*: Sádi, Välmiki, Džami, Ferdüsi; *maďarská*: Ghiczý (v. Gyci), Hunyady, Petüfi, Széchényi, (v. Sécēni), Andrassy; *turecká*: efendi, Ali, mufti;

7. dle „Troja“ *východní*: Himalaja, Kambodža; *raja* (křesťané Turkům poddaní), pak: Guinea (v. Gynea), Korea, Nikaragua;

8. dle „země“: Paraguay (Paragüaj), Džagatai a p.;
 9. dle „slovo“ Waterloo (v. Vatrľö), Ostende; Glasgow (v. Gläsgö.);
 (Gädillö); Chile (v. Čile), Mejico (v. Mechiko), Borneo, Ontario (v. Ontärio), Peru.

O cizích jménech složených.

146 Jsou-li cizí jména *složená*, sklouňujeme a) buď obě části, jako: Alba Longa, gen. Alby Longy, dat. lok.: Albě Lonze; Sierra Morēna — gen. Sierry, Moreny, Civita Vecchia, — gen. Civity Vecchie, Lago Maggiore — Laga Maggiora a p., anebo

b) sklouňujeme jen část druhou, jako: Campo Formio, Gran Sasso, Monte Cassino, Vera Cruz, Santa Fé, Rio Negro, — gen. Campo-Formia, Gran-Sassa, Monte-Cassina atd.

Má-li podstatné jméno při sobě přívlastek podřadný, sklouňujeme jen podstatné, jako: Aigos Potamoi, Vasco de Gama, Santa Fé de Bogota, Porta au Prince, — gen. Aigos Potam, Vasky de Gama, Santy Fé-e de Bogota, Porta au Prince.

Skládá-li se cizí jméno z více jmén podstatných písmem od sebe oddělených, skláníme všechny části, tedy: Cervantes Saavedra, Don Carlos, Walter Scott, Thurn-Taxis, Hārūn al Rašid, — gen. Cervanta-Saavedry, Dona-Carla, Waltera-Scotta, Thurna-Taxisa, Hārūna al Rašida. Jsou-li jednotlivá podstatná sloučena v jeden celek, sklouňujeme jen jméno poslední, jako: Montecuculli, Montevideo, Abūbekr, — gen. Montecuculliho, Montevidea, Abūbekra. Tak sklouňujeme též: Pont-Chateau, Mont-Cenis (v. Mōn Seni), Fra-Diavolo a p.

Hlava XIV.

Jméno přídavné.

147 Přídavná jména dělíme dle významu, tvaru a původu.

1. dle významu jsou přídavná jména

a) *jakostná*, označujeme-li jimi vlastnosti osob nebo věcí, které jim přísluší dle jejich přirozenosti, povahy, působení, podoby, chuti, barvy, atd., jako: horký, teplý, studený, dobrý, zlý, rychlý, zlostný, sladký, červený, klasovitý atd.;

b) *přisvojovací*, jimiž vytýkáme, či co jest neb od koho co pochází, jako: dědův, otcův, matčín atd.;

c) *vztažná*, jimiž vytýkáme poměry místa, času, původu, jako: střední, lesní, zadní, jarní, letní, dnešní, dubový, jedlový, koňský, hadí, liščí;

d) *účelná*, jimiž označujeme, k čemu, nač co jest, jako: šicí, psací, hasící atd.

2. Dle tvaru jsou přídavná jména

a) *neurčitá*, vyzvukují-li v nominativě jedn. muž. r. souhláskou; v rodě žen. končí se v -a, ve středním v -o, jako: vesel, vesela, veselo; rád, bos, pilen, zdrav, povědom, silen, otcův, matčín;

b) *určitá*, vyzvukují-li ve všech rodech č. jedn. ve dlouhou samohlásku; dělíme je

α) ve přídavná jména určitá *trojího zakončení*, mají-li pro každý rod zvláštní koncovku, jako: dobrý — dobrá — dobré;

β) ve příd. jména určitá *jednoho zakončení*, mají-li pro všechny tři rody touž koncovku, jako: dnešní — dnešní — dnešní.

3. Dle původu jsou přídavná jména

a) *domácí a cizí*, jako: hodný, milý, slušný, — falešný, špičatý;

b) *prvotná a odvozená*, jako: suchý, mdlý, — lidský, božský;

c) *jednoduchá a složená*, jako: dobrý, zlý, — lhostejný, jaro-bujný, šedošerý, široširý, stříbropěný, hlasonosný, bezduchý, nadvivný, (dráha) kralupsko-urnovská, brněnsko-vídeňská a p.

Hlava XV.

Skloňování přídavných jmen.

A. Přídavná jména neurčitá.

Neurčitá přídavná jména za starodávna řídila se skloněním jmenným dle příslušného rodu a zakončení, t. j. vesel, vesela, veselo dle had, ryba, slovo. 148

Nyní skloňujeme je takto:

Vzor: *otcův, -ova, -ovo.*

			Jedn. číslo.		
N. muž.	otcův,	žen.	otcova,	str.	otcovo,
	G. otcova,		otcovy,		otcova,
	D. otcovu,		otcově,		otcovu,
	A. otcova, -ův,		otcovu,		otcovo,
	V. otcův,		otcova,		otcovo,
	L. otcově,		otcově,		otcově,
I. otcovým.	otcovou.	otcovým.			
			Množ. číslo.		
N. V.	otcovi, -y,	Množ.	otcovy,	str.	otcova,
	G. otcových,		otcových,		otcových,
	D. otcovím,		otcovím,		otcovím,
	A. otcovy,		otcovy,		otcova,
	L. otcových,		otcových,		otcových,
	I. otcovými.		otcovými.		otcovými.

I.

149

Dle tohoto vzoru skloňujeme :

1. Přídavná jména přisvojovací, vyzvukující v *-ív, -ova, -ovo*.
2. Přídavná jména přisvojovací, vyzvukující v *-in, -ina, -ino*.
3. Vlastní jména v *-ů*, (pův. přisvojovací příd. jména v *-ív*), jako: Vávřů, Tomšů, Janů, Martínů a p. ve všech pádech bez výnimky, pak jinოსlovanská v *-ov, -ev, -in*, jako: Krylov, Novikov, Lomonosov, Gončarov; Dmitrijev; Vyžin, Puškin.

Skloňuj: Jindřichův Hradec, Golčův Jeníkov, Kardašova Řečice, Mnichovo Hradiště; matčin žal, sestřin manžel, služebnice Libušina, msta Hospodinova, tetino neštěstí; sestřino dítě (dítka), bratrův káň.

II. O jednotlivých pádech

1. čísla jednotného.

150 **Akkusativ.** V rodě mužském náleží koncovka *-ova* životným, *-ív* neživotným.

Lokál má koncovku *-ě*, nikoliv *-u*!

Instrumentál pozbyl koncovek jmenných a přibírá koncovky sklonění smíšeného dle „silný“.

2. O pádech čísla množného.

151 **Nominativ.** V rodě mužském mají jména životná koncovku *-i*; *-y* přísluší neživotným.

Gen., Dat. Lok. a Instr. mají koncovky sklonění smíšeného.

Do dat. tek. Vzory svrchu vytčenými řídí se přisvojovací přídavná jména vždy; ostatní neurčitá vytvářejí jen některé pády, a to:

1. **nominativ jedn. a množ.**, jsou-li přísudkem, jako: otec je zdrav, matka je vesela, děvče je pilno; otcové jsou zdraví atd.;

2. **akkusativ jedn. a množ.**; jsou-li doplňkem sloves: učiniti, uzříti, nalézti, položití a p. jako: něčí mě zdráva; uzřel jsem jej skličena; našel jsem matku nemocnu; propustil jej svobodna; uzřel sestry šťastny;

3. **genitiv jedn. a množ.**, jsou-li doplňkem záporných sloves, jako: ne spatřil již otec živa;

4. **dativ jedn. a množ.** při infinitivě býti, jako: záku sluší pilnu býti = záku sluší pilným býti. V poslední příčině užívá se tvaru jedn. č. i za čísl. množ., jako: Křesťanům sluší býti pokornu. To děje se obzvláště tam, kde dativ, k němuž by se přísudek vztahoval, není vyjádřen, jako: Duchem chudu býti jest pokornu býti.

5. Užíváme-li jich za příslovce, s předložkami i bez nich, vyskytují se v čísle jedn., hlavně ve střed. rodě:

a) v **genitivě**, jako: ode dávna, za sucha, do jista, do naha, docela, do čista, znenáhla, zřídkka, z blízka, zhola, zhusta, zticha, bez mála, zúplna;

za starodávna, z čista jasna, za živa, znova, zkrátka; tak i: z plna hrdla, za běla dne, půl páta zlatého;

b) *v dativě*, jako: po česku, po lehoučku, po suchu, po různu, po nenáhlu, po panskou, po malou atd.;

c) *v akkusativě*, jako: málo, mnoho, často, na dobro, na jisto, na krátko, na novo, na černo atd.;

d) *v lokále*, jako: pohotově, na hotově, v náhle, na krátce, v mále, v cele; — hodně, dobře, pěkně, krásně, zle atd.

e) *v instrumentále*, jako: před nedávnuem, — mnohem, málem a p.

Pozn. 1. Zbytek neurčitých jmen přídavných s měkkou koncovkou je tvar *páně*, jehož nyní jakožto nesklonného užíváme ve všech rodech, jako: chrám Páně (m. Pán), matka Páně (m. Pána), slovo Páně.

Pozn. 2. Přídavná přísvojovací, odvozená ode jmen osob, píšeme velkým písmenem počátečním, jako: Libušin, Krokův. To děje se též, jsou-li přídavná jména částí názvu města, jako: byl jsem v Německém Brodě, v Českém Dubě; jinde užíváme písmen malých.

B) Přídavná jména určitá.

Určitá přídavná jména řídí se skloněním smíšeným. Vznikla z přídavných jmen neurčitých a náměstky *ji, ja, je*.

Skloňujeme je dle dvou vzorův, a to:

I. Přídavná jména určitá trojho zakončení

dle vzoru: *silný, -á, -é.*

		<i>Jedn. č.</i>		
<i>N. muž. silný</i>	<i>G. silného,</i>	<i>žen. silná,</i>	<i>stř. silné,</i>	<i>silného,</i>
	<i>D. silnému,</i>	<i>silné,</i>		<i>silného,</i>
	<i>A. silného, -ý,</i>	<i>silné,</i>		<i>silnému,</i>
	<i>V. silný,</i>	<i>silnou,</i>		<i>silné,</i>
	<i>L. silném,</i>	<i>silná,</i>		<i>silné,</i>
<i>I. silným.</i>	<i>silné,</i>	<i>silném,</i>	<i>silným.</i>	
		<i>silnou.</i>		
		<i>Množ. č.</i>		
<i>N. silní, -é,</i>	<i>G. silných,</i>	<i>silné,</i>	<i>silná,</i>	<i>silných,</i>
	<i>D. silným,</i>	<i>silných,</i>		<i>silných,</i>
	<i>A. silné,</i>	<i>silným,</i>		<i>silným,</i>
	<i>L. silných,</i>	<i>silné,</i>		<i>silná,</i>
	<i>I. silnými.</i>	<i>silných,</i>		<i>silných,</i>
	<i>silnými.</i>	<i>silnými.</i>		

153 Tak skloňujeme:

1. Všecka *přídavná jména* určitá trojiho zakončení, jako: pevný, mocný, zlý, dobrý, milý, zralý, božský, tělesný, dřevnatý atd.;
2. *číslovky*, končící se v *y, -á, -é*, jako: první, druhý, pátý; čtvrtý, paterý, desaterý; jednoduchý, dvojnásobný, podvojný, dvojitý, dvojité;
3. *náměstky*: týž, jaký, ký, který, některý, kterýkoli, jakýsi, ledajaký, kteraký a pod.; každý, žádný, všaký, všeliký;
4. *určité přídavné* činné i trpné, jako: vědomý, známý, bývalý, osiřelý, milovaný, sbitý a p.;
5. *podstatná jména* v *-y, -á, -é*, (= původně přídavná jména), a to:

a) dle „silný“: obecná, jako: hostinský, hajný, hlásný, polesný, mýtný, poklasný, pocestný, ponocný, vrátný, zlatý, úterý a p.; — pak jména vlastní, jako: Plachý, Dobrovský, Čelakovský, Palacký; pomístné: Slaný, Vysoký (vrch) a p.; a jinoslavanská v *-ij* a *-i* (= *y*), jako: Žukovskij, Metlinskij, Kochanowski, Trembecki, Krasiński, Czajkowski a pod.;

b) dle „silná“: obecná, jako: komorná, panská, krámská, stoličná, krejčovská, správcová, kupcová, důchodňová, králová, a p.; jména vlastní (osob a míst), jako: Světlá, Podlipská, Lužická, Němcová; Bělá, Lysá, Hluboká, Olešná, Blatná a p.

Pozn. Vlastní jména ženská v *-ová* mají vždy dlouhé *-á* koncové, tedy: Marie Vagnerová = manželka nebo dcera Vagnerova. Chybně říká se: Anna Sladký, Marie Bradských a p. m. správného: Sladká, Bradská;

c) dle „silné“: obecná, jako: mostné, mýtné, cestné, přívozné, vstupné, služné, výslužné, zpropitné a p.; — pomístná, jako: Hostinné, Jílové a p.

II. O změnách kmenův.

154 Skloňujeme přídavná jména určitá trojiho zakončení

1. *obměkčujeme* v nom. a vok. množ. před koncovkou *-í* souhlásky tvrdé *r, n, d, t*, jako: dobrý — dobří, hodný — hodní, bílý — bílí, sytý — sytí;

2. *směžďujeme* před *-í*, hrdelnice, a to: *h* v *z*, *ch* v *š*, *k* v *c*, jako: drahý — drazí, hluchý — hluší, veliký — veliči. Předchází-li před hláskou směžďenou sykavka *s* nebo *c*, *spodobujeme* ji (dle § 40. Pozn.), jako: slovanský — slovansítí, katolický — katoličtí. Skloňuj: pilný žák, chytrý hoch, český pán, anglický kůň, chrabrý bojovník, posel nebeský.

III. O jednotlivých pádech

1. čísla jednotného.

Akkusativ muž. rodu má dvě koncovky: *-ého* pro životná, **155**
-ý pro neživotná.

2. O pádech čísla množného.

Nominativ a vokativ muž. r. má pro životná koncovku *-í*, pro neživotná *-é*. Užíváme-li podstatných jmen neživotných ve jmenovaných pádech s příponou *-ové* (§ 86.), jméno přídavné přibírá za *-é* koncovku *-í*, jako: černé vlasy — černí vlasové.

Pozn. Č. dvoj. vyskytá se nyní u příd. jmen jen v instr. u podstatných, jež značí údy těla podvojně, jako: dlouhýma ušima, širokýma plecema a p.

II. Přídavná jména určitá jednoho zakončení.

156

Vzor: *dnešní*.

Jednotné č.		
N. V. muž. <i>dnešní</i> ,	žen. <i>dnešní</i> ,	stř. <i>dnešní</i> ,
G. <i>dnešního</i> ,	<i>dnešní</i> ,	<i>dnešního</i> ,
D. <i>dnešního</i> ,	<i>dnešní</i> ,	<i>dnešního</i> ,
A. <i>dnešního</i> , <i>-í</i> ,	<i>dnešní</i> ,	<i>dnešní</i> ,
L. <i>dnešním</i> ,	<i>dnešní</i> ,	<i>dnešním</i> ,
I. <i>dnešním</i> .	<i>dnešní</i> ,	<i>dnešním</i> .
Množné č.		
N. V. <i>dnešní</i> ,	<i>dnešní</i> ,	<i>dnešní</i> ,
G. <i>dnešních</i> ,	<i>dnešních</i> ,	<i>dnešních</i> ,
D. <i>dnešním</i> ,	<i>dnešním</i> ,	<i>dnešním</i> ,
A. <i>dnešní</i> ,	<i>dnešní</i> ,	<i>dnešní</i> ,
L. <i>dnešních</i> ,	<i>dnešních</i> ,	<i>dnešních</i> ,
I. <i>dnešními</i> .	<i>dnešními</i> .	<i>dnešními</i> .

Tak skloňujeme:

157

1. přídavná jména vztažná, vyzvukující v *-í*, jako: orličí, kozí, hadí, denní, horní, nynější, duchovní atd.;
2. všechny komparativy a superativy jmen přídavných, jako: lepší, nejlepší a j.;
3. určité přechodníky, jako: jdoucí, nesoucí milovavší a p., a přídavná účelná, jako: bicí, šicí, hasící, spací a p.;
4. číslovky v *-í*,: první, třetí; dvojí, trojí;
5. náměstku *její*;
6. jména podstatná (původně přídavná) v *-í*, jako: bližní, vrchní, důchodní, lovčí, výběrčí, kočí, krejčí, příchozí, nádhončí

a p.; jména: sudí, markrabí, Jiří, Brikci, Jiljí jen ve příčinách v § 128. vytčených.

Příčestí a přechodníky.

- 158 Tyto jmenné tvary slovesné blíží se přídavným jménům, majíce pro každý rod zvláštní zakončení. Rozeznáváme příčestí a přechodníky *neurčité* (jako: vědom, znám, vesel, nesen, bit; jda — jdouc; nes — nessí) a *určité*, jež mají tvar i platnost určitých jmen přídavných (jako: vědomý, známý; jdoucí, nessí).

V nové češt. příčestí neurčitá máme jen v nom. a akk. jedn. a množ. všech rodův a v dat. jedn., a to ve přísudku, jako: otec je rozmrzen, vidím matku ztrápenu, děti uzdraveny atd.

Určitá příčestí a přechodníky mají tvar a platnost přídavných jmen určitých, a skloňujeme je dle „silný“ a „dnešní.“

Pozn. Přechodník určitý minulého času (s koncovkou *-(v)ší*) vyskytá se vo strč. řídkěji, než nyní. Často lze jej hraditi jmény od činného příčestí minulého odvozenými; tak za *příšedší* říkáme lépe *příšlý*, za odkvetší — odkvetlý, za zmizevší — zmizelý, za vyhynuvší — vyhynulý atd., aneb opisneme jej větou, jako: Vůdce s vojíny útok na nepřítelē učinivšími (lépe: kteří učinili), zabit jest.

Hlava XVI.

0 stupňování přídavných jmen a příslovčí.

A. 0 stupňování jmen přídavných.

- 159 Vlastnosti, které přídavnými jmény jmenujeme, jeviti se mohou na rozličných osobách nebo věcech v rozličných stupních. Pro tyto stupně máme *tři* zvláštní tvary (stupně, gradus), a to:

a) stupeň první čili *positiv* (položitel), jímž osobám anebo věcem nějakou vlastnost vůbec přisuzujeme, jako: bratr je *bedliv*;

b) stupeň druhý čili *komparativ* (přirovnávatel), kterým jedné ze dvou osob anebo věcí přisuzujeme nějakou vlastnost u větší míře, jako: bratr je *bedlivější* než sestra;

c) stupeň třetí čili *superlativ* (svrchovatel), kterým jedné osobě nebo věci nějakou vlastnost u nejsvrchovanější míře přisuzujeme, jako: bratr je ze všech svých spolužáků *nejbedlivější*.

Positiv vyskytá se ve tvaru samého jména přídavného; komparativ a superlativ tvoříme od kmene stupně prvního zvláštními příponami a předponami.

Komparativ.

- 160 tvoříme příponami: *ější, -ější a ší*.

1. Přípona *-ější, -ēja* (přehl. *-ěje*), *ěje* naskytá se v nové češtině jen u těchto přídavných jmen na *-kj*;

hebk-ý — hebčí,	měkk-ý — měkčí,
hezk-ý — hezčí,	mělk-ý — mělčí,
hork-ý — horčí,	prudk-ý — prudčí,
hořk-ý — hořčí,	tenk-ý — tenčí,
křehk-ý — křehčí,	trpk-ý — trpčí,
lehk-ý — lehčí,	vlhk-ý — vlhčí.

Pozn. Komparativy tyto odvozujeme dle §§ 39. a 26. 2.: hebk + ěji = hebčejí (=hebčii) = hebčí.

Zbytek této přípony jest -ěji (-eji) v komparativech příslovci od přídavných jmen odvozených (viz § 23.).

2. Příponou -ější (pův. -ějši, ějšia [přehl. -ějšie], -ějšie) tvoří komparativ obzvláště ta přídavná jména, jejichž kmen končí se

a) souhláskami *l, r, m, n*; kmenové *r* a *n* obměkčujeme, na př.: bílý (kmen běl) — bělejší, bodrý — bodřejší, známý — známější, silný — silnější;

b) souhláskami *v, p, b, t*, skupinou -sk nebo -ck (o změnách hláskoslovných viz § 40. Pozn.), na př.: lstivý — lstivější, hloupý, — hloupější, libý — libější, pustý — pustější, svatý — světejší (§ 17. 1.), lidský — lidštější, katolický — katoličtější;

c) souhláskami *k, ch* (ač ráda i -šl připínají), jako: jinaký — jinačejší, vetchý — vetšejší.

3. Příponou -šl (pův. -šli, -šlia [přehl. -šlie], -šlie) tvoří komparativ přídavná jména, jejichž kmen končí se

a) souhláskami *h, ch, d, t, b* (*h* směřujeme v *ž*, *ch* v *š*), jako: drahý — dražší*, tuhý — tužší, hluchý — hlušší**, plachý — plašší, tvrdý — tvrdší, mladý — mladší, bohatý — bohatší, tlustý — tlustší, slabý — slabší a p.

Snadný má též snazší, zadní — zazší**);

b) v -ký, -eký, -oký; koncovky tyto odsouváme, dlouhou samohlásku kmenovou krátkíme a souhlásky *s, z*, stojí-li před -ký, -eký, -oký, obměkčujeme, jako:

blíz-ký — blížší,	prud-ký — prudší,
hlad-ký — hladší,	těž-ký — těžší,
krát-ký — kratší,	dal-eký — další,
krot-ký — krotší,	hlub-oký — hlubší,
úz-ký — užší,	vysoký — vyšší.

Nepřavidelné stupňování mají:

dobrý — lepší,	velký — větší (§ 35. Pozn.),
zlý — horší	malý — menší (od мѣн, menšiti),
	dlouhý — delší.

*) Komparativy tyto tvoří se takto: hluch-šli, směřděním hlušší; drah-šli, — dražší.

***) Snad-šli = snazší.

Komparativy s chodné (bez pozitivu adjektivního) mají:
 (dříve) — dřívější, (dole) — dolejší.
 (pozdě) — pozdější, (na-hoře) — hořejší.

V komparativě mají tvary nadbytné:

čistý — čistší, čistější,	prudký — prudčí, prudší,
hořký — hořčí, hořčejší,	slabý — slabší, slabější,
hustý — hustší, hustější,	snadný — snazší, snadnější,
krásný — krašší, krásnější,	tenký — tenčí, tenčejší,
krutý — krutší, krutější,	tmavý — tmavší, tmavější,
lehký — lehčí, lehčejší,	zadní — zazší, zadnější,
měkký — měkčí, měkčejší,	krotký — krotčí, krotší, krotčejší.

Komparativ zmocňujeme přičiňující k němu příslovce *mnohem*, *daleko*, *dobře*, jako: mnohem lepší, daleko krásnější, dobře nižší.

162 Komparativu nemají přídavná jména:

1. odvozená ode jmen podstatných, jimiž jmenujeme čas, místo nebo látku, jako: dnešní, nynější, někdejší, zdejší, tamní, zejčrejší, včerejší, věčný, letošní, zimní, jarní, letní; pražský, brněnský, vídeňský; dřevěný, zelený, zlatý, slaměný atd.;

2. přisvojovací a vztazná, jako: otcův, matčín; člověčí, boží, koňský, psací, krycí, šicí atd.;

3. některá jiná, jako: bos; pak taková, jejichž význam stupňování nepřipouští, jako: mrtvý, němý, lichý, sudý, brzký, celý, nahý, nemocný, holý, přítomný, smrtelný a p.

Určitá přičestí trpná, která významu svého slovesného pozbyla, lze stupňovati, jako: známý — známější, pitomý — pitomější, spokojený — spokojenější, shnilý — shnilější a p.

Pozn. Tvar komparativu, ale význam pozitivu mají přídavná jména odvozená od příslovci místa a času příponou -ější, jako: zdejší, nynější, včerejší atd.

Superlativ

163 vytváříme od komparativu předsouvající předponu *nej-*), jako: nejbělejší, nejsvětější, nejužší a p.

Superlativ opisujeme:

1. přičiňující k pozitivu příslovce: *tuze*, *velmi*, *velice*, *nejvýše*, *nanejvýš*, jako: tuze milý, velmi pilný, nejvýš mocný, nanejvýš dobrotivý atd.;

2. předrážející pozitivu slove: *pře-*, *vše-*, *vele*, *roz-*, *pru-*, jako: přemilý, všemocný, veleslavný, rozmilý, prastarý.

Superlativ *zmocňujeme* přičiňující k němu *pře-*, jako: přenejmilejší.

První dva stupně lze též *zmlrnniti* neb i *zmocnniti* a) přičiňujícím příslovci: *něco*, *trochu*, *nad míru*, *přlíš*, *dostí*, *hodně*, *nehrubě*,

*) *nej-* vzniklo zpětnou přehláskou z *nej-*, jež pošlo z ukazovacího *na-*, k němuž přisuto *-j* = velmi, maxime.

jako: něco lepší, trochu větší, dosti dobrý, hodně zralejší, nehrubě valný atd.; b) složením se slovcí *ná-*, *pří-*, *po-*, jako: názelený, náhluchlý, příšedivý, pobělavý atd.

B. O stupňování příslovčí.

Ze příslovčí lze stupňovati jen ta, kteráž odvozena jsouce **164**
ode jmen přídatných, jsou původně prosté akkusativy nebo lokály.

Superlativ tvoříme od komparativu předponou *nej-*.

Komparativ pak tvoříme:

1. příponou *-ě* neb *-e* (jež vzniklo z *-ěje*); mnohá příslovce příponu tuto též odsouvají, na př.:

blízko — bliže, bliž, nejbliž(e),	předně — strč. příze (příz),
daleko — dále, dál, nejdál(e),	nejpříze,
málo — méně (míň), nejméně,	brzo (— strč. brže, brž), dříve,
snadno — snáze, snáz, nejsnáz,	spíše,
posledně — posléze, nejposléz(e),	záhy — záže, nejzáže,
vysoko — výše, výš, nejvýš,	hustě — houšt(ě), nejhoušt,
hluboko — hloubě, nejhloub(ě),	úzko — úž(e), nejúže,
(v)zadu — záze (záz), nejzáze,	široko — šír(e), nejšíře.

Touž příponu mají též nepravidelné komparativy:
dobře — lépe (líp), nejlépe, mnoho (velice) — více, nejvíc(e),
zle — hůř(e), nejhůř(e), málo — mén(ě) (míň), nejméně.
dlouho — déle, nejdéle.

2. Příponu *-ěji* (= *ěje* = akk. střed. rodu), jako:
hbitě — hbitěji, nejhbitěji, prudce — prudčeji, nejprudčeji,
krátce — kratčeji, nejkratčeji, rád — raději, nejraději,
krásně — krásněji, nejkrásněji, řídce — řídčeji, nejřídčeji.
moudře — moudřeji, nejmoudřeji, tiše — tišeji, nejtišeji.

Tak i podstatná: tma — tměji, zima — ziměji.

Hlava XVII.

O číslovkách.

A. O číslovkách vůbec.

Číslovky jsou části řeči, jimiž označujeme počet osob nebo **165**
věcí, řadu, která jim ve prostoru místném nebo časovém anebo dle hodnoty jejich atd. přísluší, anebo vytýkáme jimi i jiné podobné poměry složitosti, — a to buď *určitě* nebo *vůbec* (všeobecně, neurčitě). — Dle toho dělíme číslovky:

I. v určité, které rozestupují se:

1. v *základní* (cardinalia), jako: jeden, dva, tři atd.;
2. v *řadové* (ordinalia), jako: první, druhý, třetí atd.;

3. ve *příslovcích číselných* (adverbia numeralia), jako: jednou, dvakrát atd.;
 4. v *podlíně* (distributiva), jako: po jednom (=jeden a jeden) atd.;
 5. v *násobné* (multiplicativa), jako: jednoduchý, dvojnásobný, trojnásobný atd.;
 6. v *úměrné* (proportionalia), jako: dvojnásobný, dvojnásobný atd.;
 7. v *substantivě*, jako: jednotka, dvojka (dvě), trojka (tři) atd.;
- II. v obecné čili neurčité.

B. O číslovkách zvláště.

I. Číslovky určité.

166

Výčet číslovek základních, řadových a příslovčí číselných:

Hodnota	I. základní: kolik?	II. řadové: kolikátý?	III. přísl. číselná: kolikráte?
1.	jeden, jedna, -o,	první, prvý,	jedenkrát(e), jednou,
2.	dva, dvě,	druhý, -á, -é,	dvakrát(e),
3.	tři,	třetí,	tříkrát(e),
4.	čtyři,	čtvrtý, -á, -é,	čtyřikrát(e),
5.	pět,	pátý, -á, -é,	pětkrát(e),
6.	šest,	šestý, -á, -é,	šestkrát(e),
7.	sedm,	sedmý, -á, -é,	sedmkrát,
8.	osm,	osmý, -á, -é,	osmkrát,
9.	devět,	devátý,	devětkrát,
10.	deset,	desátý,	desetkrát,
11.	jedenáct(e),	jedenáctý,	jedenáctkrát,
12.	dvanáct,	dvanáctý,	dvanáctkrát,
13.	třináct,	třináctý,	třináctkrát,
14.	čtrnáct,	čtrnáctý,	čtrnáctkrát,
15.	patnáct,	patnáctý,	patnáctkrát,
16.	šestnáct,	šestnáctý,	šestnáctkrát,
17.	sedmnáct,	sedmnáctý,	sedmnáctkrát,
18.	osmnáct,	osmnáctý,	osmnáctkrát,
19.	devatenáct,	devatenáctý,	devatenáctkrát,
20.	dvacet,	dvacátý,	dvacetkrát,
21.	dvacet jeden, jeden a dvacet,	dvacátý první, jedenadvacátý,	jeden a dvacetkrát,
30.	třicet,	třicátý,	třicetkrát,
40.	čtyřicet,	čtyřicátý,	čtyřicetkrát,
50.	padesát,	padesátý,	padesátkrát,
60.	šedesát,	šedesátý,	šedesátkrát,
70.	sedmdesát,	sedmdesátý,	sedmdesátkrát,
80.	osmdesát,	osmdesátý,	osmdesátkrát,
90.	devadesát,	devadesátý,	devadesátkrát,
100.	sto.	stý.	stokrát.

Hodnota	I. základní: kolik?	II. řadové: kolikátý?	III. přísl. číselná: kolikrát?
101.	sto jeden,	stý první,	sto jedenkrát,
200.	dvě stě,	dvoustý,	dvěstěkrát,
300.	tři sta,	třístý,	třistakrát,
400.	čtyři sta,	čtyřístý,	čtyřistakrát,
500.	pět set,	pětistý,	pětsetkrát,
600.	šest set,	šestistý,	šestsetkrát,
700.	sedm set,	sedmistý,	sedmsetkrát,
800.	osm set,	osmistý,	osmsetkrát,
900.	devět set,	devitistý,	devětsetkrát,
1000.	tisíc,	tisící,	tisíckrát,
10.000.	deset tisíc,	desítitisící,	desettisíckrát,
1,000.000.	milión.	milíontý.	milíonkrát.

Pozn. Číslovky vytčené v písmě označujeme pro stručnost číslicemi, a to základní arabskými (= 1, 2, 3 atd.), řadové buď arabskými, k nimž přičiňujeme tečku (1., 2., 3. atd.) anebo římskými I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XIX = 19, XX = 20; L = 50, C = 100, D = 500, M nebo CIO = 1000; IOO = 5000, CCIOO = 10.000, IOOO = 50.000, CCCIOOO = 100.000.

I. O číslovkách základních.

Číslovky základní dělíme v jednoduché čili prosté a ve složené. **167**
Jednoduché jsou číslovky od 1—10; k nim druží se sto, tisíc a milión. Všecky ostatní číslovky základní jsou složené.

Jednoduché číslovky dělíme ve dvě třídy:

1 číslovky *jeden, dva, tři, čtyři* jsou významem přídavná jména, a klademe je k podstatným jménům přívlástkem souřadným, jako: jeden člověk, dva (tři, čtyři) lidé. Skloňujeme je takto:

a. Jedn. č. N. V. jeden,	žen. jedna,	stř. jedno,
G. jednoho,	jedné,	jednoho,
D. jednomu,	jedné,	jednomu,
A. jednoho (jeden),	jednu,	jedno,
L. jednom,	jedné,	jednom,
I. jedním.	jednou.	jedním.

V čísle množném přestává číslovka tato býti základní přestupuje do třídy číslovek druhových, a skloňujeme ji tímto způsobem:

N. V. jedni, jedny,	žen. jedny,	stř. jedna,
G. L. jedněch,	jedněch,	jedněch,
D. jedněm,	jedněm,	jedněm,
A. jedny,	jedny,	jedna,
I. jedněmi.	jedněmi.	jedněmi.

b) Číslovku *dva, dvě* skloňujeme číslem dvojným takto:

N. A. V. muž.	dva,	žen.	dvě,	stř.	dvě,
G. L.	dvou,		dvou,		dvou,
D. I.	dvěma.		dvěma.		dvěma.

c) Číslovky *tři* a *čtyři* jsou čísla množného, a skloňujeme je dle *kost* takto:

N. A. V. tři,	čtyři (čtyry),
G. tří,	čtyř (čtyr),
D. třem,	čtyřem (čtyřem),
L. třech,	čtyřech (čtyřech),
I. třemi.	čtyřmi (čtyřmi).

Tvar *čty-ři* pro všechny rody je starší a správnější; vedle něho řeč obecná užívá pro neživotná jména rodu muž a pro rod žen. a stř. též tvaru: *čtyry*.

2. Číslovky od 5—10 jsou významem i tvarem svým podstatná jména hromadná, a bývala druhdy skloňována úplně dle „*kost*“; dle této jejich povahy kladl se k nim přívlastek v genitivě (předmětů čítaných). V nové češtině zachovaly původní svou povahu jen v nominativě a akkusativě, ve kteréžto příčině mimo přívlastek podřadný (= genitiv čítaných předmětů) klademe ve výroku 3. os. jedn. ve stř. rodě, jako: *přišlo pět pánů, uplynulo deset měsícův*. — V ostatních pádech číslovky vytčené pozbyvše své původní povahy nabyly významu příd. jmén a přibírají koncovku *-i*. Skloňujeme tedy:

N. A. pět mužů, G. *pěti* mužův, D. *pěti* mužům, L. *pěti* mužích, I. *pěti* muži.

3. Číslovka *sto*, jako číslovky od 5—10, je v nom. a akk. jedn. vždy podstatným jménem, a skloňujeme ji dle „*slovo*“; v ostatních pádech č. jedn. má jak substantivní tak adjektivní povahu, jako: *přišel „se sto muži“* nebo *„se těm mužů“*; síla „*sto mužů*“ nebo „*sta mužů*“; *před sto lety* nebo *před stem let*. Lokál zní: *stu*. — Dvoj. č. zachovalo se jen v nom. a akk. ve spojení se „*dvě*“; *dvě stě*; všude jinde nastoupily pády čísla množného dle „*slovo*.“ *Tisíc* skloňujeme dle 2. muž. sklonění. *Milión* skláníme dle „*dub*“.

168

Číslovky složené označují

1. plné desítky, jako: *dvacet, třicet* atd.

Tvary tyto vznikly z prostých tím, že čítány desíty (= deseti), jako: *dva* (v. *dvě*) *deseti* (-e), *tři* *deseti* (-e), *pět* *deset* (= genitiv čítaných předmětů); později splynuly obě části ve tvar jediný se změnami těmito: a) za *-ě* ve *dvě*, *pět*, *devět*, nastoupilo *a*; b) *deseti* (-e) pozbylo své koncové hlásky, stalo se vysutím prvního *-e* jednoslabičným = *dset*, a směžděním = *cet*, odkudž *dvacet, třicet*. Vysutím vyložiti lze též vznik tvarů: *padesat* (= *píat-desát*); *šedesát* (*šest-desát*) atd. Viz § 30;

2. desítky s jednotkami,

a) od 10—19, jako: *jedenáct, dvanáct* atd.

Číslovky tyto vznikly tím, že prosté přidávány *na deset*, jako: jeden na deset, dva na deset, pat (m. pět) na deset atd.; vysutím obdržíme tvary: jedenádst = jedenáct atd.;

b) číslovky od 21—29 a 31—39 atd.

tvoríme dvojitým způsobem: buď pojíme číslo menší s větším spojku *a*, jako: jeden a dvacet, dva a dvacet atd., anebo větší číslo napřed jmenujeme a menší beze spojky k němu přičiňujeme, jako: dvacet jeden, dvacet dva atd.

Všecky složené číslovky skloňujeme dle „pět“; tedy N. dvanáct vojáků, G. dvanácti vojáků, D. dvanácti vojákům atd. — Čísla, která jsou od 20—100 mezi plnými desítkami, skloňujeme dvojitým způsobem, jako: N. dvacet jeden muž, nebo: jedenadvacet mužů, G. dvacet(i) jednoho muže, nebo jedenadvacítí mužův atd.

Pozn. 1. Ve strč. číslovky, jež jsou mezi dvaceti a třiceti, tvořeny též předložkou *mezi*: jeden mezi desěťma atd., z čehož vysutím: jedenmécitma. Spůsob tento zachoval se podnes u r,bařů, jen že číslovky tak utvořené jsou nyní nesklonné.

Pozn. 2. Čísla složená, která mají na místě jednotek 8 anebo 9, jako: 18, 19, 28, 29 atd., tvoříme druhdy i odčítající, jako: beze dvou dvacet = 18, bez jedné čtyřicet = 39. Bylo v tom vojště králův a vojvod bez dvou sedmdesáté. Jeden za osmnáct, druhý bez dvou za dvacet (= oba jednací).

II. Číslovky řadové.

Číslovky řadové utvořeny jsou od základních. Tvarem svým jsou jména přidavná, a skloňujeme je dle vzorův určitých přidavných jmen. 169

Číslovky řadové měly druhdy též tvar neurčitých přidavných jmen; zbytek neurčitých těch tvarů máme posud, spojena-li číslovka s nesklonným *půl*, na př.: za půl druha zlatého; půl čtvrtá dne, půl pátá lokte; před půl pátá rokem; po půl čtvrtu zlatém; k půl šesta stům. V ženském rodě užíváme však již jen tvarův určitých, jako: o půl páté hodině, přes půl druhé stopy atd.

Číslovky: první, druhý*), třetí, tisící přilházejí se jen ve tvaru určitých přidavných jmen.

Pozn. Chybně užívají vazeb: s jednoho místa na druhé (m. s místa na místo), jeden národ po druhém (m. národ po národě), jeden jazyk na druhý působí (m. jazyk v jazyk), jedno slovo ke druhému (m. slovo ke slovu). Ale dobře je: jeden druhého (ač lépe: druh druha); za „jeden od druhého“ říci lze kratěji „od sebe“, jako: odloučili dívky od sebe (m. jednu ode druhé).

Řadové číslovky pojíme k náměstce *sám*, chceme-li označiti kolik osob provází osobu hlavní, jako: sám desátý = hlavní osoba s devíti průvodci.

Pozn. Za *druhý* užíváno ve strč. *vterý*, odkudž ještě druhý den po neděli jmenujeme *úterý*.

Číslovkami řadovými vyjadřujeme též *letopočty*, jako: roku 1.888., tři: tisícioh osmistého osmdesátého osmého, nebo pro krátkost i takto: roku tisíc osm set osmdesátého osmého; ale nikoliv: roku tisíc osm set osmdesát osm!

III. Příslovce číselná.

170 Příslovce číselná tvoříme od základních příponou *-krát* (*-krátě*), jako: dvakrát (= dva vruby, zářezy), třikrát atd. Vedle jedenkrát říkáme též: jednou.

Tak utvořena jsou též: mnohokrát, častokrát, málokrát, vícekrát, kolikrát, tolikrát.

Spojíme-li číslovky řadové stří. r. s předložkami *po*, *za*, kládeme je příslovecně na označenou, *po* kolikátě se co děje, jako: *po* prvé, *po* druhé, *po* třetí atd. Totéž děje se, užíváme-li číslovek řadových ve tvaru akk. stří. r. bez předložky, jako: *prvé*, *druhé*, *třetí* atd.

IV.—VII. Číslovky ostatní.

171 IV. Číslovky podílné nemají v češtině tvarů vlastních. Vyjadřujeme je:

1. obyčejně předložkou *po* s číslovkou základní, jako: *po* jednom, *po* dvou, *po* třech atd. Místo: *po* jednom krejcaru a *p.* říkáme správněji: *po* krejcaru;

2. opakující základní číslovky se spojkou *a*, jako: *jeden a jeden*, *dva a dva*, *tři a tři* atd., na př.: *Šest a šest* dobře oděných proti sobě vyjeli. Tak *i*: *muž a muž*, *hoch a hoch* a *p.*

V. Číslovky násobné číli druhové (na otázku: kolikerý?) jsou tyto:

jeden,	jednaký,	čtverý,	sedmerý,	desaterý,
dvoji,	dvojaký,	paterý,	osmerý,	sterý.
troji,	trojaký,	šesterý,	devaterý,	tisícový atd.

Dvoji, oboji, troji a *p.* skloňujeme dle „dnešní“; tvary *v-erý* skláníme dle „silný“; čtverý má v instr. množ.: čtvermi (m. čtverými).

Číslovky tyto mají též tvary neurčité, jako: *dvůj* — *dvoje*; *trůj* — *troje*; (sklonění dle „můj“), *čtver*, *-a*, *-o*; *pater*, *šester* atd. Tvarů *v-ůj* a *-er* užíváme nyní jen v některých pádech, nejčastěji v nom. a akk. jedn. i množ. jako: *dvůj* způsob, *dvoji* lidé, *dvoje* nešlechtnost, *čtvery* dvěře a *p.*

Číslovky násobné lze též odvoditi příponami: *-ný*, *-itý*, *-atý*, jako: *dvojná* vrata, *podvojný* groš, *potrojný* řady; *dvojitý*, *trojitý*; *dvojatý*, *trojatý*.

Pozn. Číslovek násobných užíváme, chceme-li k rozličenosti způsobův a druhův osob nebo věcí poukázati, a to: u jmen pomnožných, jako: *dvoje*

vrata, troje hodiny, patery housle atd. Zde je dvoje, troje atd. platností svou rovno číslovce *základní* jako u jmen stř. r. na *i*: dvoje království, troje oddělení, desatero boží příkázání; 2) u jmen pojednotných a) *odtažitých*, jako: dvoji bol, sedmera ohavnost b) *srostitých*, a to: *hromadných*, jako: dvoji lid, troji obilí atd.; β) *hmotných*, jako: dvoji pivo, troji sůl, pateré sukno. Konečně užíváme jich u jmen srostitých *obecných* č. jedn. i množ., jako: dvoji lid, troji lidé, patera růže atd. — Tu jsou číslovky jmenované významem svým *druhové*. Ve řečnicích: přeložiti (a p.) na čtvero, patero atd. jsou číslovky jmenované *násobné*.

VI. Číslovky úměrné (na otázku: kolikeronásobný? kolikeronásob?) složeny jsou (mimo „jednoduchý“) z číslovek násobných příponou „-násobný (-násob)“. Jsouť pak tyto:

jednonásobný (jednoduchý),	šesteronásobný,
dvojnásobný,	sedmeronásobný,
trojnásobný,	desateronásobný,
čtvernásobný,	steronásobný,
pateronásobný,	tisiceronásobný atd.

VII. Číslovky substantivní, jež označují prostý pojem čísla, ale jichž i za základní bývá užíváno, odvozeny jsou od číslovek ostatních; k nim náležejí:

1. číslovky *hromadné*, jež jsou:

a) dvě, obé, tré (pošlé dle §. 26. 2. ze: dvoje, oboje, troje), jako: dvě bratři; list na tré rozdělený. Skloňujeme je dle „silné“, vjmouc instr.: dvěm, obém, trém;

b) čtvero, patero, šestero atd. (= stř. r. číslovek násobných) pokládáme též za podst. jména hromadná a pojíme je s genitivem. Sklonění jejich řídí se vzorem „slovo“, ale instr. hradíme z pravidla nominativem, jako: patero pacholat, — s patero pacholaty;

2. *jména číslic*, jako: jednička a jednotka, dvojice a dvojka, trojice a trojka, čtverka, pětka atd.;

3. číslovky *zlomečné*: půla (půle, půl, polovice), třetina, čtvrt, čtvrtina, pětina, devitina, desítina atd. Jména v *-a* skláníme dle „ryba“, půle a polovice dle „země“, čtvrt dle „kost“; *půl* je neskloňné a poji se s genitivem, stojí-li v nom. neb akk.; v ostatních pádech přičiňujeme je beze změny k podstatným jménům, jako: půl vrchu, do půl míry, k půl stu, o půl létě atd. Podobně i *čtvrt* nesklonujeme, jako: před čtvrtí hodinou.

Číslovky zlomečné lze též tvořiti od řadových, spojíme-li je s *šl*, na př.: třetí díl atd.

Čti: 0:68957! (= šest desítin, osm setin, devět tisícín, pět desítin tisícín, sedm setin tisícín; nebo, ač méně správně: šest desítin, osm setin, devět tisícín, pět desetitísícín, osm stotísícín).

II. Číslovky neurčité.

Číslovkami těmito vytýkáme neurčitý počet osob nebo věcí. 172 Jsou tyto:

1. *všecek* (všečen, všecken), *všecka* (všechna, všeckna), *všecko* (všechno, všeckno).

Od těchto nominativů tvoříme v č. jedn. jen akkusativ: všecken, všecku, všecko (všečen, všecken atd.); ostatní pády č. jedn. tvoříme od strč. *veš*, *vša*, *vše*; č. množ. tvoříme od všecek i veš. Skloňujeme tedy:

Jedn. č.		r. žen.	r. stř.
N. muž.	<i>všecek</i> (všečen, všecken),	<i>všecka</i> atd.,	<i>všecko</i> , <i>vše</i> ,
G.	<i>všeho</i> ,	<i>vši</i> ,	<i>všeho</i> ,
D.	<i>všemu</i> ,	<i>vši</i> ,	<i>všemu</i> ,
A. (živ.)	<i>všeho</i> ,	<i>vši</i> , nebo:	= Nom.,
(neživ.)	= Nom.,	<i>všecku</i> atd.,	<i>všem</i> ,
L.	<i>všem</i> ,	<i>vši</i> ,	<i>vším</i> .
I.	<i>vším</i> .	<i>vši</i> .	

Množ. č.		r. žen.	r. stř.
N. živ.	<i>všici</i> (všichni, všickni),	<i>všecky</i> atd. <i>všecka</i> , <i>vše</i> atd.	
	<i>než. všecky</i> (všechny, všeckny),		
G.	<i>všech</i> ,	<i>všechněch</i> ,	
D.	<i>všem</i> ,	<i>všechněm</i> ,	
A.	<i>všecky</i> atd.,	<i>všecky</i> atd., <i>všecka</i> atd.,	
L.	<i>všech</i> ,	<i>všechněch</i> ,	
I.	<i>všemi</i> .	<i>všechněmi</i> .	

2. *Vešker-en*, *vešker-a*, *vešker-o* vyskytá se v neurčitěm tvaru již jen v nom. a akk. obou čísel; akk. jedn.: *veškeren*, *veškeru*, *veškero*; nom. množ.: *veškeri* (-y), *veškery*, *veškera*; akk. množ.: *veškery*, *veškery*, *veškera*. Ostatní pády řídí se vzorem „silný“, tedy: *veškerého*, *veškeré*; *veškerému* atd.

Dle „*veškeren*“ skláníme i: *koliker-en* (-ý), *toliker-en* (-ý), *všeliker-en* (-ý), *nek olikeren* (-ý).

3. *Málo* skloňujeme dle „slovo“, má-li platnost jména podstatného, jako: bez mála, po málu, na mále, málem. Je-li však přívlastkem (ve platnosti jména přídavného), zůstává neskloněno, jako: málo lidí, málo lidem, málo lidich atd.

4. *Mnoho*, je-li přívlastkem, má akk. rovný nominativu. v ostatních pádech má -a jako: mnoho lidí, mnoha lidí *mnoha* lidem atd. Vedle toho užíváme též určitého: *mnohý*, jako: *mnozí* lidé, *mnohých* lidí, atd., ale v různém významě.

Dle „*mnoho*“ řídí se též: *kolik*, *tolik*, *několik*, *koliksi*.

HLAVA XVIII.

O náměstkách (zájmenech).

Náměstkami (zájmeny) zoveme jména, která zastupují místo jmen jiných (za jména jiná bývají kladena).

Podle významu jsou náměstky:

1. osobné (pr. personalia), jež zastupují jména osob. Osobu mluvící označujeme náměstkou *já, my*, osobu oslovenou značíme náměstkou *ty, vy*, osobu nebo věc, o které mluvíme, vyznačujeme tytéž náměstkou, *on, ona, ono; oni, ony, ona*. K těmto druží se osobně zvrtné (p. reflexivum) *se*;

2. přisvojovací čili přivlastňovací (pr. possessiva), jimiž vytýkáme osobu, jejíž co jest. Jsou to: *můj, tvůj, náš, váš; svůj; její, jeho, jejich*;

3. ukazovací (pr. demonstrativa), jimiž na osoby nebo věci ukazujeme místní nebo časový jejich poměr ke mluvčímu a k jiným věcem stanovíme. Sem náleží: *ten, tento, onen; tíž, sám a složené*;

4. tázací (pr. interrogativa), kterými tážeme se po osobách a věcech nebo po jejich vlastnostech a poměrech. Jsou: *kdo? co? kým? čím? kterým? jakým? kolikým? kolikerym? kolikátým? a složené*;

5. vztazné (pr. relativa), které čeli čili odnášejí se ke jménům podstatným a náměstkám adjektivním. Sem patří: *jenž* (pův. ukazovací); *který, kterýž, kdo, co, kým, jakým* (pův. tázací);

6. neurčité čili obecné (p. indefinita), kterýmiž osoby, věci a jejich vlastnosti vytýkáme způsobem povšechným. Jsou to: *kdo, co; někdo, něco, některý* atd.;

7. adjektivné čili přídavné, též *adjektiva náměstková*, jimiž označujeme jakost, velikost, kolikost věcí hledíce k jiným. Sem náleží: *taký, takový, toliký, tolikerym, tolikátým, jiný* a p.

I. Náměstky osobní.

Skloňování náměstek *já, ty* a osobně-zvrtného *se* je jmenné. 174
Jednotlivé pády osnovány jsou na rozličných kmenech. Skloňujeme je takto:

Číslo jedn.			Číslo množ.		
N. já,	ty,	—	my,	vy,	—
G. <i>mne</i> ,	tebe,	sebe,	nás,	vás,	sebe,
D. <i>mně, mi</i> ,	tobě, ti,	sobě, si,	nám,	vám,	sobě, si,
A. <i>mě, mne</i> ,	tě, tebe,	se, sebe,	nás,	vás,	se, sebe,
V. já,	ty,	—	my,	vy,	—
L. <i>mně</i> ,	tobě,	sobě,	nás,	vás,	sobě,
I. <i>mnou</i> .	tebou.	sebou.	námi.	vámi.	sebou.

Poznámky. 1. Náměstkami těmito označujeme všechny tři rody, jsou tedy bezrodé.

2. V nominativě klademe je jen, spočívá-li na nich důraz, hlavně v protivách, na př.: *Ty o něm dobře mluvíš, ale on o tobě nikoliv.*

3. Širších tvarův užíváme: a) na počátku věty, b) po předložkách, c) když je na nich důraz (obzvláště v protivách), d) jsou-li omezeny přívlastkem, na př.: *mně* nešťastnému! Tvary *nžší*, jsouce příklonny, nemohou státi na počátku věty.

4. Za dativ *ti* klademe též příklonné *ť*, jako: *pravímť* = *pravím ti*.

5. Zvratné *se* nemá a vok. a má pro obě čísla tvary stejné. Užíváme ho (proti jiným jazykům) o všech třech osobách, jako: *chválím se*, *chválíš se*, *chválí se*; *chválíme se*, *chválíte se*, *chválí se*.

175

Náměstku osoby třetí vyjadřujeme v nominativech kmene *on*, ostatní (nepřímé) pády tvoříme od kmene *ji* (*je*) a skloňujeme způsobem zájmenným takto:

		Jednotné č.		Množné č.		
N. on,		ona,	ono,	oni, ony,	ony,	ona,
G. jeho, ho,		<i>jí</i> ,	jeho, ho,		jich,	
D. jemu, mu,		<i>jí</i> ,	jemu, mu,		jim,	
A. jej (jí), jeho,		<i>jí</i> ,	je,		je,	
	ho,					
L. něm (jem),		<i>ní</i> (jí),	něm (jem),		nich (jich),	
I. <i>jím</i> .		<i>jí</i> .	<i>jím</i> .		jimi.	

Poznámky.

1. Ve všech nepřímých pádech vkládáme po předložkách před náslovné *-j* (dle § 51. 5.) *-n-*, jako: od něho, k němu atd.

2. Širších tvarů: *jeho*, *jemu* užíváme tak jako „mně, tobě, sobě“ proti „mi, ti, si“ (dle § 174. 3.).

3. Akkusativ měl pův. tvar *ji*, který později rozveden v *jej*. Pův. *ji* užíváme nyní jen po předložkách otevřených, vkládající *-n-* a odsouvající *-i*, jako: naň (= na-n-ji), proň, zaň, oň, veň; jsou-li předložky zavřeny, vokalisujeme je, jako: skrzeň, předeň, nadeň, přeseň a p. — Tvary *jeho*, *ho* jsou genitivy, a užíváme *jich* ve platnosti akkusativu jen o osobách, *jej* o osobách i o věcech.

4. V nominativě množ. slouží tvar *oni* životným, *ony* neživotným bytostem muž. rodu.

5. Vedle *ji* a *jich* máme též širší genitivy *její* a *jejich*, jichž užíváme ve platnosti genitivů přivlastňovacích; k nim druží se též *jeho*. *Její* bývalo nesklonné, ale od XIV. stol. skloňuje se (lichou analogií) dle „dnešní“. tedy: jejího, jejímu atd.; nicméně mnozí spisovatelé nynější „její“ nesklonují. V této příčině neklademe před náslovné *j* po předložkách vsuvného *n*, neboť předložka patří k podstatnému jménu: k jeho bratrovi.

II. Náměstky přisvojovací.

Náměstky *můj*, *tvůj*, *svůj* skloňujeme takto:

176

Jednotné č.

N. V. můj,	má (moje),	mé (moje),
G. mého (mojeho),	mé (mojí),	mého (mojeho),
D. mému (mojemu),	mé (mojí),	mému (mojemu),
A. mého, můj,	mou (mojí),	mé (moje),
L. mém (mojem),	mé (mojí),	mém (mojem),
I. mým (mojím).	mou (mojí).	mým (mojím).

Množné č.

N. V. moji, mé (moje),	mé (moje),	má (moje),
G.	mých (mojích),	
D.	mým (mojím),	
A. mé (moje),	mé (moje),	má (moje),
L.	mých (mojích),	
I.	mými (mojimi).	

Jako *můj* skloňujeme: *tvůj*, *svůj*; *dvůj*, *obůj*, *trůj*.

Náměstky *náš*, *váš*

177

složený jsou z genitivů množ. *nás*, *vás*, (pův. *nas*, *vas*) a náměstky *je*, *ja*, *je*; tedy: *nas* + *j*, *nas* + *ja*, *nas* + *je*, odkudž splynutím *s* + *j* v *š*: *náš* (viz § 38.), *naše* (přehlas. z *naša*), *naše*; tak i *váš*, *vaše*, *vaše*.

Skloňujeme je jako *on*, *ona*, *ono* v pádech nepřímých, tedy:

Jednotné č.

N. V. náš,	naše,	naše,	naši -e,	naše,	naše,
G. našeho,	naš,	našeho,	našich,		
D. našemu,	naš,	našemu,	naším,		
A. našeho, náš,	naši,	naše.	naše,		
L. našem,	naš,	našem,	našich,		
I. naštm.	naš.	naštm.	našimi.		

Pozn. 1. Náměstka *svůj* je zvrtná, a klademe ji u větě vždy, když podmětu něco přivlastňujeme, o všech osobách obou čísel. Tím liší se čeština od latiny a němčiny, kde *suus*, *sein*, *ih* jen o třetí osobě se užívá. Říkáváme tedy:

ctím otce *svého*,

ctíme otce *svého*,

ctíš otce *svého*,

ctíte otce *svého*,

(*on*, *ona*, *ono*) ctí otce *svého*,

(*oni*, *ony*, *ona*) ctí otce *svého*.

Pozn. 2. Platnost přivlastňovacích jmen přídavných mají genitivy: *jeho*, *její*, *jeho*, *jejích*, § 175. 5. — *Jejich* je gen. množ. od *její*, skláněného dle „dnešní“, i dlužno je rozeznávat od „jejích“.

Pozn. 2. Náměstky přísvojovací sesilujeme přidávajíc jim: a) *sám, vlastně, všech*, na př.: *Není tvůj samého to pád. To je tvůj vlastní hřích.* — *Ty jsi naše všech naděje*; b) částice *tě, tě, jako: Tvá tě* prosba uslyšána.

III. Náměstky ukazovací.

178

Náměstku *ten**)²⁾, *ta, to*, skloňujeme způsobem zájmenným takto:

	Jednotné č.			Množné č.		
N. <i>ten,</i>	<i>ta,</i>	<i>to,</i>	<i>ti, ty,</i>	<i>ty,</i>	<i>ta,</i>	
G. <i>toho,</i>	<i>tě,</i>	<i>toho,</i>	<i>těch,</i>	<i>těch,</i>	<i>těch,</i>	
D. <i>tomu,</i>	<i>tě,</i>	<i>tomu,</i>	<i>těm,</i>	<i>těm,</i>	<i>těm,</i>	
A. <i>toho, ten,</i>	<i>tu,</i>	<i>to,</i>	<i>ty,</i>	<i>ty,</i>	<i>ta,</i>	
L. <i>tom,</i>	<i>tě,</i>	<i>tom,</i>	<i>těch,</i>	<i>těch,</i>	<i>těch,</i>	
I. <i>tím.</i>	<i>tou.</i>	<i>tím.</i>	<i>těmi.</i>	<i>těmi.</i>	<i>těmi.</i>	

Dle *ten* skloňujeme též: *onen, ona ono; tento, tato, toto; tenhle, tahle, tohle; onen-no, ona-no, ono-no a tenže, taže, tože*. Složené náměstky skloňují jen první část, tedy: *tento, tohoto, tomuto; onen-no, onoho-no, onomu-no* atd. Zřídka přihází se: *tenže, tohož, tomuž* atd., a klademe za ně raději: *týž, téhož* atd. — Jako *ten* skloňujeme též *jeden, jedna, jedno* (viz § 167. 1. a).

Chybný jsou tvary: *oným, oných, oným, onými* m. správných: *onám, oněch, oněm, oněmi*.

Pozn. 1. V akk. jedn. a v nom. množ. klademe tvary: *toho, ti* o bytostech životných, *ten, ty* o neživotných.

Pozn. 2. Náměstkou *ten* (a slož.) ukazujeme ku předmětům, které místem nebo časem jsou nám bližší; náměstkou *onen* (a slož.) vytýkáme předměty vzdálenější.

Náměstka *týž, táž, též* povstala sloučením z *ty + ji + ž, ta + ja + ž, to + je + ž* dle § 26.; skloňujeme ji dle „silný“, připojujíc ve všech pádech příklonné *-ž, -že, tedy* takto:

	Jednotné č.			Množné č.		
N. <i>týž,</i>	<i>táž,</i>	<i>těž,</i>	<i>tiž, tež,</i>	<i>těž,</i>	<i>táž,</i>	
G. <i>téhož,</i>	<i>těž, táže,</i>	<i>téhož,</i>	<i>týchž,</i>	<i>týchže,</i>		
D. <i>těmuž,</i>	<i>těž, téže,</i>	<i>těmuž,</i>	<i>týmž,</i>	<i>týmže,</i>		
A. <i>téhož, týž,</i>	<i>touž,</i>	<i>těž,</i>	<i>těž,</i>	<i>táž,</i>		
L. <i>těmž,</i>	<i>těž, téže,</i>	<i>těmž,</i>	<i>týchž,</i>	<i>týchže,</i>		
I. <i>týmž.</i>	<i>touž.</i>	<i>týmž.</i>	<i>týmiž.</i>			

179

Náměstka *týž* ztotožňuje, jako složené *tentýž, tatáž, totéž*, za kteréž mnohdy lze položiti: *jednotejný, jeden*. *Tentýž* kla-

*) *Ten* vzniklo z *ty* přítomím zdůrazňovací přípony *n* (*ty*).

deme jen v pádech přímých, pak v akk. střed. a muž. neživ. a v akk. množ. všech rodů: totéž, tentýž, tytéž. Jinde užíváme stručnějších pádů náměstky *tjž*.

Jeden a týž skloňuje obě části, tedy: jednoho a téhož, jednomu a témuž atd.

Sám, sama, samo skloňujeme dle „otcův“ (§ 148.) obyčejně jen v nominativě a akkusativě obou čísel, tedy: 180

Jedn. č. N. sám, sama, samo. Množ. č. N. sami-y, samy, sama.

„ A. sama, samu, samo. „ A. samy, samy, sama.

V akk. jedn. muž. užíváme o živ. vedle sama též: *samého*, o neživ.: *sám*. Ostatní pády tvoříme od *samýj*, *samá*, *samé* dle „silný“.

Za sám = samojediný užíváme též: *samoten* nebo *samotný*. Místo složeného: *ten samýj* lépe říkáme: *tjž*.

IV. Náměstky tázací.

Náměstkou *kdo?* tážeme se po osobách, náměstkou *co?* po věcech.*) Skloňujeme je způsobem zájmenným, a to jen v č. jedn. takto: 181

N. kdo?	co?
Č. koho?	čeho?
D. komu?	čemu?
A. koho?	co?
Č. kom?	čem?
I. kým?	čím?

Pozn. 1. Původní akkusativ *če* zachoval se až na naše doby po předložkách otevřených: *nač* (= na *če*), *zač*, *proč*, *oč*, *seč*, a ve: *vniveč* (= v ni ve *č*, kde předložka v dvakrát je položena). Úplně *če* vystupuje na jevo před příklonným -ž v: *načež*, *pročež*, *začež*.

Pozn. 2. Za přivlastňovací genitiv *koho?* klademe *čí?*, které skláníme dle „dnešní“.

Pozn. 3. *Co za*, *co zač*, jež teprve od XVI. století ve mluvě písemní se vyskytá, hradíme lépe náměstkami: *který?* *jaký?* *kteraký?*

Ostatní náměstky tázací: *ký*, *který*, *jaký*, *kteraký*, *kolikerý*, *koliký*, *kolikátý* skloňujeme dle „silný“.

Náměstky tázací sesílujeme příklonným -ž: *kdož?* *což?* *jakýž?* *kterýž?* atd.

V. Náměstky vztažné.

Náměstky vztažné jsou původem svým buď ukazovací, jako: *ten*, *tenž*, nebo tázací, jako: *kdo*, *co*, *jaký*, *který*, *kterýž* atd. 182

*) *Kdo* (strč. *kto*) složeno z *ka* a ukazovacího *to*. Druhý živel (*to*) v ostatních pádech odpadá. *Co* vzniklo ze staršího genitivu *čisso* (= *česo*) směžděním; původně zněl nom. i akk. *če*.

Jenž*), jež (přehlas. z jaž), jež skloňujeme jako on, ona, ono přidávajice veskrze příklonné -ž (s tím toliko rozdílem, že krátkých tvarů: hož, muž a p. tu není), tedy takto:

Jednotné č.			Množné č.	
N. jenž,	jež,	jež,	již, jež,	jež, jež,
G. jehož,	již,	jehož,		jichž,
D. jemuž,	již,	jemuž,		jímž,
A. ježž, jehož,	již,	jež,		jež,
L. němž,	níž,	němž,		nimž,
I. jímž.	již.	jímž.		jimiž.

Dle „jenž“ skloňujeme; *jenžto, ježto, ježto*; gen. *jehožto, jížto, jehožto* atd.

Pozn. 1. V akk. jedn. muž. máme tvar *jehož* pro bytosti životné, *ježž* pro životné i neživotné.

Pozn. 2. V gen. množ. klademe místo *jichž, jichžto* širší tvary *jejichž, jejichžto*, omezujeme-li podstatné jméno. — Podobně užíváme tvarů *jíž, jížto* v gen. jedn., visí-li na slovese; visí-li na podstatném jméně, klademe za ně *jejíž, jejížto* a skloňujeme je dle „dnešní“. Přírovnu.: Forma, *jíž* jsi užil, je dobrá. — Dívka, *jejíhož* otce jsme dnes potkali, onemocněla.

Pozn. 3. Po předložkách vkládáme před náslovné *j* vsuvné -n-, náleží-li předložka k náměstce: od *něhož*, k *němuž* atd. — Chybny jsou tvary: *nimž, níž, nimiž* tam, kde nepředchází před nimi předložka.

Pozn. 4. Nesprávně užívá se asi od polovice XIV. stol. tvaru *jenž* o všech rodech obou čísel; taktéž chybně kladeno bývá *jež* o všech rodech množ. čísla.

Náměstky *k t e r ý, j a k ý, k ý, k d o, c o*, či skloňujeme jako náměstky tázaací, z nichž pošly. — *Kdo, co* klademe místo *jenž, jež*, který, který, táhnou-li se k náměstkám, jako: Hledej *toho, což* jest bližšího.

Chceme-li náměstky vytčené pronésti s důrazem, přičiňujeme příklonné -ž: *kterýž, jakýž, kdož, což* atd.

VI. Náměstky neurčité (obecné).

183

Náměstky neurčité tvoříme od ostatních náměstek

1. předponou *ně-*, jako: někdo, něco, některý, nějaký, několikový, něčí a p.;

2. předponou *leda-*, *ledas(i)-*, *lec-*, jako: ledakdo (ledaskdo, leackdo), ledaco, ledakterý, ledajaký a p.;

*) Vzniklo z *je* právě tak, jako *ten* z *ta*.

3. příponou *-si* (-s), jako: kdosi (kdos), cosi, kterýsi, jakýsi, kterakýsi a p.;

4. příponami *-koli*, *-kolivěk*, *-koliv*, jako: kdokoli, -v, -věk, cokoli, jakýkoli; kdožkoliv, kterýkoliv a p.

Neurčité náměstky jsou též:

- a) záporné: *nikdo*, *nic*, *nikterý*, *nijaký*, *nížádný* (žádný), *ničí*;
 b) obecné: každý, všaký, všeliký, všelijaký, všelikový, málokdo, máloco.

Všecky tyto náměstky skloňujeme tak, jak základní jejich část vyžaduje.

Pozn. Zhusta užíváme pouhého *kdo*, *co* ve významě náměstek neurčitých (= někdo, něco), ve kteréžto příčině je klademe jakožto příklonné za některé slovo, nejčastěji za: *-li*, *kdyby*, *by*, *jestliže*, *než* a p. (obyčejně ve větách podmínovacích, vztazných a nepřímých tázacích), jako: Chybí-li *kdo*, trestán bude. — Ušel pryč, než *kdo* věděl. — Tak užíváme i *který* a *jaký* ve významě „některý, nějaký“, jako: Měl-li *by kdo* proti tomu *jakou* žalobu atd.

Neurčité je též *co* ve spojení: *co* den, *co* rok (= každý den, rok) a p.

VII. Náměstky adjektivné.

Náměstky adjektivné jsou:

- a) *jaký* , *taký* , *takový* ; *koliký* , *toliký* ; *kolikový* , *tolikový* ; *kolikátý* , *tolikátý* ; *jiný* . Skloňujeme je dle „silný“;
 b) *kolik* , *tolik* . Tyto řídí se pravidly vytknutými v § 171. V.

VIII. Náměstky souvztažné.

Mnohé náměstky jedny ke druhým vzájemně se vztahují a odtud souvztažnými (correlativa) slovy. Rozestupují se ve čtvero tříd, jsouce a) *tázacími* , b) *ukazovacími* , c) *vztaznými* , d) *neurčitými* .

Podobně i příslovce od kmenů náměstek utvořená vzájemně k sobě se vztahují, jak ukazují připojené přehledy.

A. Přehled náměstek souvztažných.

tázací	ukazovací	vztazné	neurčité
kdo? co? který? jaký?	ten, onen, tento, tenhle, týž, taký, takový,	jenž, kdo, co, který, jaký,	někdo, něco, některý, kterýkoliv, nějaký, jakýkoliv, jakýsi, lečjaký, jiný,
kolik(ý)? kolikátý? čí? kolikový? ký?	tolik(ý), tolikátý, jeho, její, jejich, tolikový, ten, taký,	kolik(ý), kolikátý, čí, kolikový, ký,	několik(ý), několikátý, něčí, číkoliv, několikový, nějaký.

184

185

B. Přehled příslovci souvztažných.

<i>tízacl</i>	<i>ukazovacl</i>	<i>vztažná</i>	<i>neurčitá</i>
kde?	tam, tu, zde, onde,	kde,	někde, kdekoli,
kudy?	tuhle,	kudy,	všude,
odkud?	tudy, onudy,	odkud,	někudy, kudykoli,
kam?	odsud, odtud, od-	kam,	jinudy,
kdy?	tamtud,	kdy, když,	odněkud, odkudkoli,
jak? kterak?	sem, tam,	jak,	odevšad,
kolikrát?	tehdy, teď, ondy,	kolikrát,	někam, kamkoli,
	tak, takto, onak,		jinam,
	tolikrát,		někdy, kdysi, kdy-
			koli, jindy,
			nějak, jaksí, někte-
			rak, jinak,
			několikrát, koli-
			krátkoliv.

B. Ohýbání sloves čili časování.

Hlava XIX.

P r ů p r a v a k č a s o v á n í .

I. O slovese vůbec.

186 Slovesa náležejí dle § 60. ke hlavním částem řeči. Vypovídáme jimi o podmětě, že jest činným anebo trpným, anebo jimi vytýkáme i jiné příslušnosti podmětové.

Beze slovesa není výroku. Naopak pouhým slovesem pronést lze úplnou myšlenku čili větu, neboť jim lze vyjádřiti podmět činnosti, činnost samu a vztah činnosti k podmětu, jako: píš-e-me.

A. O významě sloves.

187 Jako jména podstatná, tak dělíme i slovesa ve *srostitá* a *odtažitá*.

Odtazitým je *býti*, a to jen tam, kde přísudek poji s podmětem (*býti sponové*). Nemajíc v té příčině do sebe zvláštního významu potřebuje k doplnění svému jiných částí řeči, na př. jmen anebo příslovci.

Pozn. Vypovídáme-li však slovesem *býti* o podmětě, že *jest* čili že *existuje*, přestává býti odtazitým nabývaje významu plného; v té příčině zoveme je slovesem *jsoucnosti* (v. *existentiae*).

Všecka ostatní slovesa jsou *srostitá*.

Slovesa srostitá dělíme dle významu a dle směru činnosti ve slovesa

1. podmětná (v. subjectiva), kterýmiž vytýkáme

a) *pokojný stav* podmětu; taková jsou: bdíti, ležeti, odpočívati, seděti, spáti, státi a p.; anebo

b) *činnost*, kteráž sama sobě postačující nepotřebuje doplňku, čili činnost z podmětu *nevynikající*, v něm uzavřenou; taková jsou: běhati, choditi, ječeti, plakati, řvati, zvučeti a p.;

2. předmětná (v. objectiva), kterýmiž označujeme činnost od podmětu na *doplňk* čili *předmět* nějaký se táhnoucí, jako: pozbývati čeho, pomáhati komu, viděti koho, pohrdati kým, pamatovati na koho a p.

Slovesa předmětná dělíme dle *doplňku* jejich ve slovesa

a) *přechodná* (v. transitiva), která přibírají k doplnění svému *předmět v akkusativě*, jsou-li kladna; jsou-li záporná, klademe jejich předmět obyčejně v *genitiv*, jako: mítí *co*, nemítí čeho.

Sloves přechodných užíváme v rodě činném i trpném, jako:

Dítky milují rodiče = od dětí *jsou* rodiče *milovní*.

Zvláštní způsob sloves přechodných jsou slovesa *příčinná* (v. causativa); jsou to slovesa od jiných (prvotných, obyčejně podmětných) odvozená, jimiž vytýkáme úsilí podmětu, příměti i předmět k činnosti prvotným slovesem označené, jako: *napojiti* dobytek = příměti dobytek k *pítí* (aby *pil*); *hlad moří* lidi = hlad činí (působí), že lidé *mrou*. Slovesa příčinná poznáme po *stupňované samohláске kmenové*. Jsou to: buřiti (brděti), hnořiti (bnřiti), hubiti (hy(b)nouti) §§ 27., 2., 48., po-ložiti (ležeti), mořiti a mařiti (uřiti), po-saditi (seděti), suřiti (suchnouti), tšřiti (třchnouti), hořiti (žřiti), kořiti (koř. ři), lepiti (lřpěti), trářiti (trpěti), vařiti (vřiti) a j.;

b) *nepřechodná* (v. intransitiva) jsou všechna ostatní slovesa předmětná. Tato mají *doplňk svůj* anebo v některém nepřímém pádě *prostém* (= předložkou neřízeném), vyjmouc akkusativ, anebo ve kterémkoli nepřímém pádě s předložkou. K nim řadíme též slovesa podmětná. — Taková jsou: pykati čeho, rozuměti čemu, oplývati čím; kývati na koho, dořiti ke komu a p.

Pozn. Mnohá slovesa mají vedle obyčejného svého významu přechodného zhlusta též význam nepřechodný, jako: *táhnouti* a) vůz, b) do boje, c) za někým; *odtrhnouti* a) koho od čeho, b) od města;

3. *zvratná* (v. reflexiva), jež jsou pův. odrůdou sloves předmětných. Označujeme jimi činnost, kteráž od podmětu vycházejíc přímo k podmětu se vrací a jej zasáhá; podmět činnosti je zároveň i činný i trpný. Taková jsou: báti se, dívati se, diviti se, modliti se, nadáti se, postiti se, smáti se, styděti se, šťítiti se, veseliti se a p. — Slovesa zvratná nikdy nevyskytují se bez osobně-zvratné náměstky *se*. — Některá z nich jsou zároveň i předmětná, jako: báti se čeho, radovati se čemu a p.

Pozn. 1. Mnohá slovesa podmětná i předmětná měníme ve zvrtná, chtějíce označiti

- a) činnost, jejíž podmět je zároveň i jejím předmětem, jako: cvičím se, chválím se, učím se a p.; anebo
- b) — jsou-li s předponami předložkovými sloučena — účinek, kterým činnost slovesem nesloženým vyjádřená na podmět se vrací a jeho se dotýká, jako: do-volám se koho, na-jím se čeho, u-běhám se; anebo
- c) vespolnost čili vzájemnost činnosti (v. reciproca), jako: souditi se, tepati se, sejíti se; anebo konečně
- d) vůbec to, co se děje, jako: boj se počíná, dům se obnovuje, tmí se a p.

Pozn. 2. Některá ze sloves sem náležejících pojíme s dativem anebo s instrumentálem náměstky zvrtné, jako: počínati sobě (statečně), vésti, sobě (pyšně), sednouti si, vypůjčiti si — vrhnouti sebou (do řeky) a p.

Pozn. 3. Mnohých sloves užíváme, měníce jejich význam, za přechodná, zvrtná, ano i nepřechodná, jako: *mtí* a) něco, b) *-se* nějak; *hndí* a) koho b) *-se* kam, c) — proti komu.

188 Mimo slovesa již jmenovaná máme ještě slovesa pomocná (v. auxiliaria), kteráž, pozbyvše prvotného svého významu plného, jenom se slovesy jinými jsouce spojena se sbíhají. Dělíme je v pomocná slovesa

1. *času*: býti a bývati;

2. *spůsobu*: dáti, dopustiti, chtiti, kázati, míti, moci, musiti, nechati, ráčiti, slušeti, smíti, voliti, žádati.

B. O jakosti děje (čili o vidě) sloves.

189 Každá činnost čili děj vyvinuje se ve *prostoře časovém*, který představiti si lze v podobě přímky AB od bodu A k bodu B směřující.

Jednotlivé body této přímky zobrazují způsoby, které slovesem co do jakosti děje čili činnosti vyjadřujeme.

1. Bod A zobrazuje *počátek činnosti*, t. j. dobu, ve které činnost vzniká a se vzdává, nehledíc ku konci čili ke skonání jejímu, jako: blednu, šedivím.

2. Body a, b, c, d zobrazují *průběh činnosti* čili její *trvání* nehledíc k jejímu počátku a skonání, jako: nesu, nosím, nosívám.

3. Bod B konečně znamená *konec* čili *skonání* činnosti. Tu rozeznáváme jest věc dvojí:

a) aneb označujeme *konec* činnosti *naprosto*, nehledíce k jejímu počátku a trvání, jako: doběhnu; aneb označujeme *konec* činnosti *trvajcí*, jako: dopíši; — aneb

b) označujeme i *počátek* i *konec* činnosti *týmž* slovesem, takže body A a B v jedno spadajíce se kryjí, čímž *trvání* činnosti mizí: činnost *skonává* se v téže době, ve které se počala, jako: bodnu, seknu, hodím.

Dle jakosti děje (činnosti) dělíme slovesa v *neskonalá* (v. actionis imperfectae) a *skonalá* (v. actionis perfectae).

1. Slovesa neskonalá.

Slovesy neskonalými vyjadřujeme činnost (děj) hledíce k jejímu počátku nebo trvání, a dělíme je ve slovesa 190

1. *počínací* (v. inchoativa), kteráž označují vznik a nenáhlý vývoj činnosti čili nenáhlé přecházení ze stavu jedné vlastnosti ve stav vlastnosti jiné, jako: blednouti, hasnouti, hluchnouti, mladnouti, slabnouti, tvrdnouti, vlnnouti, běletí, kameněti, plesnivěti, šedivěti, zeleněti a p.

Činnost, kterou slovesa sem náležející označují, vyvinuje se od svého počátku vždy více se vzdávajíc v dobách těsně spojených, od sebe neoddělených. Znázorniti je lze čarou od bodu A se nenáhle zesilující (A —————).

Pozn. 1. Spojíme-li sloveso počínací s předponou předložkovou, měníme je ve skonalé; přirovn. mrznu — zamrznu, malátním — zmalátním, hluchnu — ohluchnu a p.

Pozn. 2. Něktěrymi slovesy označujeme spíše *trvání* v nějakém stavu než nenáhlé přecházení ve stav jiný; taková přestávají býti počínacími přestupující ve třídu trvacích, jako: zelenati se, modrati se, černati se, bělati se a p.

Pozn. 3. Slovesa počínací vyskytují se nejčastěji ve třídě III.

2. *trvací* (v. durativa), kteráž označují činnost vyvíjející se stejnou měrou v jedné a téže době nepřerušené, nehledíc k počátku a ke konci činnosti, jako: bítí, brousití, čekati, čísti, hrnouti, klenouti, krýti, ležeti, něsti, panovati, plynouti, státi, táhnouti, vézti, žádati a p.

Činnost slovesy trvacími označenou znázorniti lze čarou neomezenou (—————^a—————^b—————^c—————^d—————).

Slovesa trvací nejsou nikdy spojena s předponami předložkovými, vyjmouc slovesa v § 191. 2. *Pozn. 2.* vytknutá;

3. *opětovací* čili *pokračovací* (v. iterativa vel continuativa), kteráž označují, že činnost stejné míry v určitých (pravidelných) dobách od sebe oddělených po sobě následuje, čili že činnost v určitých dobách oddělených se vyvíjí. Taková jsou: brodití, bývatí, dávatí, honiti, jezdití, loupati, mařiti, nositi, střeletí, tleskati, vláčiti, voziti a p.

Slovesy opětovacími druhy vyjadřujeme též opětované *úsilí* čili *snahu*, aby činnost slovesem označená ke skonání, ke skutku byla přivedena; na př. chytám = chci (hledím, snažím se, usílují) chytiti a p.

Slovesa opětovací znázorniti lze dle jakosti děje opětovaného buď body po sobě jdoucími (. = opětování činnosti okamžité), nebo čárkami stejných mezer (— — — — — =

opětování děje trvacího), nebo konečně čárkami omezenými
(——|——|——|——| = opětování děje končícího).

Pozn. Slovesa opětovací vyskytují se hlavně ve třídě V., jejíž příznak *a* (přehlas. *e*) a stupňovaná samohláska kmenová symbolicky míru děje opětovaného označují. — Některá slovesa opětovací, jsou-li spojena s předložkami, neměnice jakosti děje zůstávají opětovacími; činnosti jejich dostává se předložkou jen určitého směru, jimž plný děj jednotlivý opět a opět se vyvíjí, jako: jímám — ujímám.

Opakovací čili říznodobá (v. frequentativa), která vyjadřují činnost, jež obyčej všedší čas po čase v dobách nestejných se koná. Poznati je lze po slabice *-va*, před kterou předchází dlouhá samohláska; slabikou *-a* tvoříme slovesa opakovací od trvacích, jako: běhávati, čítávati, chodívati, kráčívati, nosívati a p.

Slovesa opakovací lze znázorniti podle povaby děje základního takto: — — — — (= odvozená od trvacích anebo počinacích); (. . .) (. . .) (. . .) (= odvozená od okamžitých); (— — —) (— — —) (— — —) (= odvozená od opětovacích). Mezery mezi jednotlivými dobami jsou nestejny.

Pozn. 1. Jsou-li mezery mezi jednotlivými dobami zcela neurčity, zdvojujeme slabiku *-va*, jako: vozívávám, chodívávám a p.

Pozn. 2. Slovesa opakovací vyskytají se jen ve třídě V. Pojem jejich opisuje latina slovesem *solere* s infinitivem, němčina slovesem *pflegen* s infinitivem; na př.: nosívám = soleo portare, ich pflege zu tragen.

2. Slovesa skonalá.

191 Slovesa skonalá vyjadřují činnost hledíc k jejímu skončení čili skonání, a rozestupují se ve slovesa

1. **okamžitá čili jednodobá** (v. singularia), kterýmiž označujeme činnost v okamžiku vznikající a zanikající (počátek a konec činnosti v jedno spadají), jako: bodnouti, chytnouti, klesnouti, mrknouti, píchnouti, seknouti; — hoditi, chytiti, kročiti, pustiti, skočiti, streliti; dáti, nechati a j.

Slovesa okamžitá, neznačice trvání, nemají času přítomného; jejich tvary přítomnými značíme budoucnost, tvary pak minulými dovršenou minulost.

Děj okamžitý znázorniti lze bodem (.).

Pozn. 1. Slovesa okamžitá mají z pravidla krátkou kmenovou samohlásku, čímž symbolicky označena jest okamžitost děje. Ze samohlásek dlouhých vyskytá se ve kmeni sloves okamžitých nejčastěji *ou*, jako: houknou, konsnu a p., řídkěji *i*, *í*, *y*; *é* jen v „létnu“ (v. lítnu a letnu). Nejvíce sloves okamžitých má třída II.; ve IV. jest jich 36; z ostatních tříd jsou: dáti nechati, k nimž přistupují: jati, čati.

Pozn. 2. Slovesa okamžitá podržují svou jakost (nestávají se končícími), i když se předponou předložkovou je slučujeme, jelikož sama o sobě

skončenost děje označují. Předpona předložková určuje toliko směr děje; přírov.: kopnu — odkopnu, bodnu — probodnu, hodím — dohodím a p.;

2. končící (v. finitiva). Slovesa končící vznikají, složíme-li slovesa trvácí s předložkami: *do, na, nad, o, ob, od, po, pod, před, pře(s), při, pro, roz, s, u, v, vy, vz, z, za*. Předložky označují v tomto spojení nejen skonání činnosti, nýbrž i směr tohoto skonání; činnost sama vytknuta slovesem, jako: do-ústi, na-černiti, na-de-jiti, o-točiti, ob-(v)roubiti, od-věsti, po-špinití, pod-léztí, před-věsti, pře-hrnouti, při-volati, pro-raziti, roz-valiti, se-hnati, u-píti, v-tlačiti, vy-kouati, vz-buditi, z-orati, za-orati a p.

Slovesa končící tvoříme druhy též z opětovacích, která vznikla z okamžitých, jako bodám (z bodnu) — zabodám, foukám (fouknu) — zafoukám, houkám, (houknu) — zahoukám a p. Sloveso takové však své opětovací jakosti při tom nepozbývá. Podobně i slovesa končící z počínacích utvořená, podržují původní svoji jakost; předložka jen trvání děje omezuje a skonání jeho označuje; přírov.: bohatnu — zbohatnu; krotnu — zkrotnu; vadnu — svaďnu; slepnu — oslepnu; bujním — zbujním; vodnatím; — zvodnatím; kysám — zkysám; zrají — dozrají. Slovesa tato liší se od okamžitých hlavně tím, že činnost neskonanou obmezují.

Děj končící znázorniti lze čarou u B obmezenou: $\text{---} \rightarrow \text{---} | \text{B}$.

Pozn. 1. Předpona (předložka) *po*, spojená-li se slovesem trvácím (ruchu), nabývá tytéž významu časového, a sloveso složené značí pak činnost v budoucnosti neskonanou; srovn. lezu — polezu, nesu — ponesu, kvetu — pokvetu.

Pozn. 2. Dlouží-li předpony se slovesy trvácími spojené svou samohláskou, mění slovesa význam svůj konkrétní v abstraktní, ale zůstávají neskonalými; taková jsou: ležeti — náležeti, přináležeti, záležeti, příležitost; podobiti — nápodobiti; seděti — přiseděti; sledovati — následovati, pronásledovati; slušeti — příslušeti; věřiti — důvěřovati; viděti — náviděti, záviděti, nenáviděti; viseti — záviseti. Přírovn. naležím se a náležím.

C. O vtažnostech sloves.

Vztažnosti, které tvary slovesnými vyjadřujeme, jsou: *osoba*, 192
číslo, rod, způsob, čas.

1. O osobách a číslech.

Oso by rozeznáváme tři: 1. *první*, která mluví, 2. *druhou*, 193
ku které mluvíme, 3. *třetí*, o které mluvíme.

Pozn. Dle osoby rozeznáváme slovesa 1. *osobná* (v. personalia), jež mají určitý podmět: 2. *neosobná* (v. impersonalia), jež činnosti své k žádnému určitému podmětu nevztahují (§ 238.).

Číslo sloves je nyní dvojí: *jednotné* a *množné*, — podle toho, vypovídáme-li co jen o jedné aneb o více osobách n. věcech.

2. 0 rodě.

194 Rodem sloves označujeme poměr, ve kterém podmět a činnost k sobě vespolek se mají. Podmět totiž činností tvarem slovesným vyjádřenou aneb a) kouá, — je činný; — anebo ji b) trpí, — je trpný; — anebo ji c) i činí i trpí, — jest i činným i trpným zároveň, nebo ve stavu nějakém se nalézá, tak že ho ani činným ani trpným nazvati nelze. Dle toho je rod sloves trojí:

1. činný (genus activum), když sloveso naznačuje tvarem svým, že podmět jest původcem činnosti, jako: nesu, chválím;

2. trpný (g. passivum), když sloveso naznačuje tvarem svým, že podmět jest cílem (jakoby trpítelem) činnosti mimo podmět vzniklé, jako: jsem nesen, jsem chválen;

3. střední (g. medium), když sloveso naznačuje tvarem svým, že podmět rovnou měrou jest i původcem i cílem činnosti, jako: klouím se, měním se, myjí se, — anebo, že podmět ani činným ani trpným nejsou ve stavu nějakém se nalézá, jako: bojím se, hořím, kvetu, odpočívám a p.

O způsobech a tvarech sloves.

195 Spojení podmětu s výrokem naznačuje buď skutečnost, buď možnost, buď nutnost.

Dle toho máme tři způsoby sloves.

1. Spojení podmětu s výrokem, kterým označujeme skutečnost, zoveme způsobem oznamovacím čili ukazovacím (modus indicativus), jako: pracujeme, ležíte.

2. Spojení podmětu s výrokem, kterým označujeme možnost, zoveme způsobem spojovacím čili podmiňovacím (m. conjunctivus vel conditionalis), jako: pracovali bychom, leželi byste.

3. Spojení podmětu s výrokem, kterým označujeme nutnost, zoveme způsobem rozkazovacím (m. imperativus), jako: pracuj! — ležte!

196 Tyto tři způsoby zoveme určitými, protože jimi určité označujeme osoby, rod a čas, čímž úplný výrok pronášíme. Je-li sloveso v některém z těchto určitých způsobů, zoveme je slovesem určitým (v. finitum).

Vedle těchto způsobů máme ještě tvary sloves a neurčitého (v. infinitivum), t. j. takové tvary slovesa, kterými nelze úplného výroku vyjádřiti, neboť jsou buď pouhým nazvaním činnosti nějaké, čímž rovnají se jménům podstatným, buď vytýkají činnost nějakou jakožto vlastnost osoby, čímž ráz přídavných jmen na se berou. Způsoby takové jsou tedy na rozhraní mezi jmény podstatnými a přídavnými se strany jedné, a mezi slovesy se strany druhé; proto zoveme je jmennými (čili neurčitými) tvary sloves.

Ráz jmen podstatných do sebe mají:

1. Spůsob neurčitý (m. infinitivus), který neurčuje, kdy, jak a kým něco se děje, výbrž činnost (nebo stav) toliko jmenuje, jako: chytati, volati, milovánu býti, blížiti se a p.

2. Spůsob dostižný čili supinum, jímž jmenujeme činnost jakožto cíl, za kterým kdo se bere. Jeho substantivní ráz nejlépe z toho vysvitá, že omezujeme jej z pravidla genitivem, na př.: jdu lovit ryb (ale: chci lovitⁱ ryby).

Infinitiv a supinum jmenujeme též tvaru *substantivními*.

Ráz *jmén přídavných* mají:

1. Přechodník čili *transgressiv*, kterým omezujeme výrok dle času, způsobu, příčiny, podmínky a přípustky. Významem svým přechodník blíží se příslovci. Na př.: *Vida nevíz, slyše neslyš!* — *Kdo máje čas času čeká, trátí čas.* — *Král sebrav vojsko veliké vtrhl do Polsky.* — *Padnouce na kolena modlitby konati budou.*

Přechodník má, jako jméno přídavné, *trojí rod*, jako: *vida, vidouc, vidouc; slyše, slyšíc, slyšíc; padna, padnouc, padouc; sebrav, sebravši, sebravši.*

Pozn. Od tohoto přechodníku, jež *neurčitým* zoveme, tvoříme přechodník *určitý*, který má pro všechny tři rody jedno zakončení, na př.: *vidoucí, slyšící, padnoucí, sebravší.* — Přechodník určitý povahou svou rovná se záplna jmenům přídavným; řadíme jej ku přičestím.

2. *Příčestí* (participium); jím jmenujeme činnost (anebo stav) podmětu, pokud činnost ta (nebo stav) je látkou výroku; aby moci výrokové nabylo, pojíme je s pomocnými slovesy *býti* a *bývati*, jako: chytal jsem; chytil jsem, jsem chytán, jsem chycen.

Jako přechodník, tak i příčestí má *trojí rod*, zároveň pak i *trojí zakončení*, jako: chytil, chytila, chytilo; chytán, chytána, chytáno. Užíváme ho k opisování časů minulých a kondicionálu.

Pozn. Od příčestí tvoříme přídavná jména určitá trojího zakončení, jako: ušlý, ušlá, ušlé od ušel; chycený, -á, -é, od chycen.

Tvary jmenné zoveme též způsoby *nepřavými* čili způsoby slovesa neurčitého proti třem *pravým* způsobům slovesa určitého.

4. O časích.

Časy máme tři:

1. *přítomný* (tempus praesens), kterým označujeme činnost ve přítomnosti trvající, jako: vedu, čtu;

2. *minulý*, který dle jakosti děje jest

a) *neskonalý* (t. imperfectum), kterým označujeme činnost v minulosti trvavší, jako: vodil jsem, čítal jsem;

b) *skonalý* (perfectum), kterým označujeme činnost ve přítomnosti ukončenou, jako: přivedl jsem, přečetl jsem;

3. *budoucí*, který dle jakosti děje jest

a) *neskonalý* (futurum), kterým vyjadřujeme činnost v budoucnosti potrvající, jako: budu voditi, budu čísti;

- b) *skonalý*, kterým vyjadřujeme činnost, která se v budoucnosti ukončí, jako : přivedu, přečtu ; bodnu, hodím.

Budoucí čas skonalý ve větách vedlejších rovná se lat. fut. exact.

Po z n. 1. Na označenou činnost v minulosti skonalé (= lat. plusquam-perfectum) přidáváno ke tvarům minulého času *byl*, tedy: byl jsem vodil, byl jsem přivedl ; ale tvar ten příliš je rozvláčný, a proto zřídka se ho nyní užívá. Mluva obecná ho nezná. — Jako *byl*, vynechává se nyní též ve 3. osobě jedn. a množ. spony *jest, jsou*, jako : vodil (m. vodil jest), vodili (m. vodili jsou). Chceme-li však řeči důrazu a rázu vážnosti dodati, užíváme buď starobylé formy: byl jest vodil, anebo: vodil jest. — V rodě trpném *byl* z pravidla podržujeme: vynecháno-li i tu, vzniká buď čas přítomný: jsem chválen, anebo minulý skonalý: jsem pochválen. — Chceme-li označiti opětování děje, nastupuje m. jsem: *bývám*, na př.: bývám chválen, býval jsem chválen.

Po z n. 2. Budoucí čas má čeština tvarem trojí: a) *prostý*: bodnu, hodím; b) *složený*: přivedu, přečtu; c) *opsaný*: budu voditi, budu čísti.

Po z n. 3. Činný rod má mimo čas přítomný, budoucí skonalý, způsob rozkazovací a tvary jmenné formy opsané; rod trpný vyskytá se jen ve tvarech opsaných.

II. O částech tvarů slovesných.

- 198 Jako skloňování děje se i časování tím způsobem, že ku *kmeni*, t. j. významové části slovesa, připojujeme zvláštní *živly tvarové*, označující toliko vztáznosti slovesa.

Ale živly tvarové nejsou tu toliko jedny, jako při skloňování jmen, nýbrž dělí se

1. ve přípony	}	a) <i>osobní</i> , jimiž značíme osobu, číslo a rod, jako: bdí-š;
		b) <i>jmenné</i> , jimiž tvoříme kmeny tvaru jmených: bdě-l;
2. ve příznaky	}	a) <i>časové</i> , jimiž označujeme časy: by-ch;
		b) <i>spůsobové</i> , jimiž označujeme spůsoby: bdí.

Pozn. Hláška, kterou se kmen slovesa končí, i tu slove *znak kmenový* čili prostě *znak*.

A. O kmenech slovesných vůbec.

- 199 Základní část slovesa, ze které lze utvoriti tvary jeho, zoveme kmenem slovesným čili prostě kmenem. Tak na př.: rozličné tvary slovesa *nésti*, jako: nes-eme, nes-ou, nes-li, nést-i za základ mají *nes-*; *nes-* je tedy kmenem tohoto slovesa.

Ale ne vždy trvá kmen ve své podobě *prosté*; někdy bývá ve přítomném čase sesilněn. Takovýto kmen slove *sesilněný kmen* proti kmeni nesilněnému č. prostému. Na př.: *trhu* odvoditi jest od kmeně *trh* + *n*, *trhl* od kmeně *trh*. Oba kmeny: *trhn* i *trh* jsou kmeny slovesné, ale *trhn* jest kmen sesilněný, *trh* kmen prostý. „Nesu“ má dle toho jen kmen prostý.

Pozn. Kmeny prosté (z pravidla *jednoslabičné*), jichž od jiného kmene odvoditi nelze, jsou kořeny, a slovesa přímo od nich odvozená jsou prvotná. — Ne každý kmen prostý je kořen; na př.: *voz* je kmen prostý slovesa *voziti*, ale není kořenem, poněvadž lze jej odvoditi od kmene *vez*, který je kořenem.

Od kmene (slovesného) plně rozeznávají jest *kmen časový* a *spůsobový* čili *thema*, t. j. tu část slovesa, ze kteréž vytvoříti lze všechny tvary toho neb onoho času nebo způsobu. Tak na př. pocházejí veškeré tvary času přítomného slovesa „vinouti“ od *vina* (*vine-*); tvar jmenný *vinouti* odvozen od *vinu-*. Proto zoveme *vina-* (*vine-*) *thema praesentní*, *vinu-* *infinitivní*. Kmen prostý (a zároveň kořen) jest *vi-*, kmen sesilněný: *vin-*.

3. *Thema* tvoříme od kmene (prostého nebo sesilněného) kromě některých proměn samohláskových (o nichž bude řeč na svém místě) *příznaky časovými* nebo *spůsobovými*.

B. O příznacích.

1. Příznak časový.

Thema přítomné má příznak *-a* (*-e*).

200

Pozn. *Thema* přítomné tvoříme přičiňující příznak *-a* (*e*) ku kmeni tu prostému, tu sesilněnému, jako: *vez + a-* (*vez + e*), *vi-n + a-* (*vi-n + e*). Příznak ten zván bývá též *sponou*. — Slovesa *láti*, *jistí*, *vědětí* a *býti* berou za *thema praesentní* pouhý kmen bez příznaku (čili beze spony), odkudž zoveme je bezpříznakovými (čili bezesponovými).

2. Příznaky způsobové.

a) *Imperativ* má příznak *i*.

201

Pozn. 1. Kmen imperativní tvoříme od kmene přítomného; *nesa-i*; *z ať* vzniká dle §. 4. *Pozn.* 1. *ž*, kteréž, je-li v dosloví (v 2. os. jedn. č.), v *i* se zeslazuje; předchází-li před *-i* skupina souhlásek neseřadno vyslovitelná, podržujeme *i* v čísle jed.; ve množ. čísle zůstává neseřadbené *ž*, jako: *bdi*, *bděte*. Předchází-li před *i* souhláska jediná nebo skupina souhlásek snadno vyslovitelná, zeslazuje se *i* v *ř*, jež na mnoze úplně se ztrácí, jako: *nes!* — *nes!* — *nes*; *miluj!* — *miluj!* — *miluj*. — Vymizelo-li *i* v č. jedn., neklademe ho ani ve plurálu; sesilněli imperativ příklonným *-ž*, objevuje se v č. jedn. *-i*, jako: *nes-i-ž*; ale v č. množ.: *nestež!* — O *krácení* kmenové samohlásky, o *směšlorodní* a *obměšlorodní* kmenové souhlásky viz §§. 21., 38., 42.

Pozn. 2. Kondicionál nemá v češt. tvaru vlastního, skládá se ze přičestí minulého činného a zastaralého minulého času čili aoristu *bych*. Aorist ten zněl pův.: *bych*, *by*, *by*; *bychom*, *byste*, *bychu*.

b) *Infinitiv* má buď *thema* rovné kmeni prostému neseřadbenému, jako: *nes-*, *ved-*, *bi-*, nebo přibírá ku kmeni prostému příznaky, jež jsou a) *samohláskové*: *ě(e)*, *i*, *a(ia)*, nebo *složité*: *nu*,

ova, jako: umě-, hoře-; honi-, vola-, (háďa ==) háze-; vinu-, milova-. Dle *themata infinitivního* dělíme slovesa v šest tříd:

202

1. Do *první* třídy řadíme slovesa, jejichž *thema infinitivní* rovno je kmeni prostému nesesilněnému, jako: věd-(ti), bí-(ti). Kmeny jsou tu (jako kořeny) jednoslabičny a liší se od kořenů jen dlouhou samohláskou.

2. Do *druhé* třídy řadíme slovesa, jejichž *thema infinitivní* vyznačuje se příznakem *-nu*, který před příponou infinitivní se dluží, jako: trh-*nou*-(ti), mí-*nou*-(ti).

3. Do *třetí* třídy řadíme slovesa, jejichž *thema infinitivní* vyznačuje se příznakem *-ě (-e)*, jako: um-*ě*-(ti), hoře-(ti).

4. Do *čtvrté* třídy řadíme slovesa, jejichž *thema infinitivní* vyznačuje se příznakem *-i*, jako: honi-(ti), čini-(ti).

5. Do *páté* třídy řadíme slovesa, jejichž *thema infinitivní* vyznačuje se příznakem *-a (ia)*, nebo jeho přehláskou *-e (ě)* a dlouhou neb aspoň stupňovanou samohláskou kmenovou, jako: vola-(ti), háze-(ti), snáše-(ti).

6. Do *šesté* třídy řadíme slovesa, jejichž *thema infinitivní* vyznačuje se příznakem *-ova*, jako: milova-(ti).

Příznaky infinitivů jednotlivých tříd zoveme jinak též *známkami třídními*; třída první liší se od ostatních nedostatkem příznaku (známky) čili bezpříznakostí.

C. O příponách.

203

Příponami osobními vytýkáme rozdíly osob, čísla a rodu. Rozeznáváme přípony *osobní* a *jmenné*.

1. Přípony osobní.

a) Přípony čísla jednotného.

1. *První osoba* má příponu *m*.

Přípona tato, původně *mi*, zeslabena ve strsl. v *m*, načež i docela se odsulo: *m* s předcházejícím příznakem časovým *a* smontilo se (dle § 5, II.) v nosové *a*, jehož střídnice je v češtině *u*. Nynější spisovná čeština trpí *u* (nebo jeho přehl. *ř*) jen u těch sloves, která mají v 2. os. jedn. v 1. a 2. množ. před příponou osobní příznak *-e*, jako: nes-*e-š*, ne-*se-me*, nes-*e-te*. Všecka ostatní slovesa, t. j. ta, která mají ve jmenovaných osobách *á* neb *í*, navrátila se ku prvotnému *m*: volám, chytím, umím.

2. *Druhá osoba* má příponu *š*.

Přípona tato, původně *si*, změněna nejprve v *-ši*, později v *-š*. — Původní *si* zachovalo se nyní jen ve *j-si*.

3. *Třetí osoba* má příponu *-t*.

Přípona tato, původně *-ti*, zeslabena nejprve v *-tš = t*; pak *-t* ztrdlo v *t*, ale již v dávné době se otřelo.

Přípona *t (-ť)* nalézá se v češt. jen v bezpříznakém *jest, jest*; plně *-ti* žije posud ve tvaru *jesti, jestiř*.

Pozn. Seslabenou příponu *-t* rozeznávají jest od příklonného *-t*, vzniklého z dativu *-ti* (§. 174.)

b) Přípony čísla množného.

1. *První osoba* má příponu *-me*.

2. *Druhá osoba* má příponu *-te*.

3. *Třetí osoba* má příponu *-nti*.

Jako v čísle jedn., tak i zde *-ti* mizí, *-n* s předcházející samohláskou moutí se ve strsl. v *q* nebo *ç*, jež zastoupeny jsou v češt. střídnicemi *-í = ou* neb *ia* (přehl. *ie*) = *i*, jako: *vez-a-n-ti* = *veza* = *vezí* (*vezou*); *prosia-n-ti* = *prosięti* = *prosia* = *prosi*. — *ç* je pouhá přehláska z *q*, a střídnice jeho *-ia* (*ie* = *i*) nalézá se u sloves, jejichž thema praesentní končí se v *-ija*, *-ia*, a u bezpříznakých: *dáti*, *jlsti*, *věděti*.

Přípony osobní oťřely se v *imperativě* v čísle jednotném.

Ve 2. os. jedn. oťřelo se *-s*, vzniklé seslabením pův. přípony *-si*: *nesai-s* = *nesai* = *nesě* = *nesi* = *nes*. Rovněž tak ve 3. os.: *nesai-t* = *nesai* = *nes*.

2. Přípony jmenné jsou tyto:

1. Přípona infinitivu je *-ti* (*-t*), kterouž připínáme ku kmeni (thematu) *infinitivnímu*.

Je-li thema infinitivní *jednoslabičné*, dloužíme před *-ti* krátkou jeho samohlásku, jako: *něsti*, *klásti*, *píti*, *plouti*, *bráti*, *psáti*, *dáti* atd. Jen infinitivy: *jeti*, *pěti*, *spěti*, *moci* a *vrci* podržují vždy krátkou samohlásku kmenovou. — Když pak kmen jednoslabičný skládáme s *předložkou slabiku tvořící* nebo se záporným *ne*, tehdy podržujeme dlouhou samohlásku kmenovou dle §. 21. b. *α*. *β*.

2. Přípona supina je *-t* (*-t*), jež připínáme ku *thematu infinitivnímu*. Kmenová souhláska zůstává v supině krátká, je-li thema infinitivní *jednoslabičné*, jako: *nest*, *past*, *bit*, *dat* a *p*. Přírovn. §. 22. b. *β*.

3. Přípona přechodníku přítomného je *-nt*.

Příponu tuto připínáme ku *thematu přítomnému*, jako: *nesa-nt*, *bija-nt* = *nesaj*, *bijaj*; *-a* zaměněno ve strsl. v *-y*, v češt. na rozlíl od 1. os. jedn. (*nesu*) a 3. množ. (*nesí*) v *-a*: *nesa*. Po souhláskách podnebuých *q* zaměněno hláskou *ç*, ze které vzniklo *-e* (*-ě*): *bije*. V ženském *r*, přistupuje ku příponě *-nt*: *ji*, jehož první živel s příponovým *t* (tedy *t + j*) směřuje se v *-c*: *nesajci*, *bijęci* = *nesáci* (*nesouci*), *bijęci* (*bijęci*). V nové češt. *-i* v zásl. se oťřelo: *nesouc*, *bijęc*. — Střed. *r*. rovná se tvarem rodu ženskému. Množ. *č*. přibírá *-je* ku příponě *-nt* (tedy: *nt + je*), z čehož vzniká: *nesouce*, *bijęce* — pro všechny tři rody.

Přechodník přítomný vyzvukuje *v*: *-a*, *-ouc*, *-ouc*; *-ouce*, nebo *v*: *-e*, *-lc*, *lc*; *lce*.

4. Přípona přechodníku minulého jest *-rs*.

Příponu tuto připínáme ku kmeni infinitivnímu; je-li otevřený, vsouváme k odklizení pruzevn *-r-*; tedy: *nes-rs*, *pad-rs*, *umě-v-rs*, *chválí-v-rs*. V rodě mužském *-s* v dosloví dle §. 45. zaniká, načež *-rs* beze stopy mizí; *nes*, *pad*; *uměv*, *chváliv*. V rodě ženském na označenou rodu připínáme ku příponě *ji*;

první hláska (j) s příponovým s, (tedy s + j), splývá v -š; nes-ši, pad-ši; umě-v-ši, chváli-v-ši. Střední rod roven jest ženskému. Ve množ. č. pro všechny tři rody přičiňujeme -je, tedy: nes-še, pad-še; umě-v-še, chváli-v-še.

Pozn. Přechodníky od kmene zavřeného koncovkou -v, -vši, -vše utvořené (jako: nes-v, pad-v; neb: nesev, pađev) jsou chybné.

5. Přípona minulého přičestí činného jest -l(τ).

Příponu tuto připínáme ku thematu *infinitivnímu*.

6. Přípona minulého přičestí trpného je: -t(τ) nebo -n(τ).

Přípony tyto připínáme ku thematu *infinitivnímu*, a to první (-lτ) z pravidla k těm infinit. thematům, jejichž kmen prostý vyzvukuje v -i, -y, -u, -m, -n, jako: bi-t(τ), ry-ta, ob-u to; du-t(τ) kmen prostý=kořen: d(τ)m, p(τ)at(τ) (p(τ)n). Ostatní themata infinitivní přibírají z pravidla příponu -nτ, a to buď pomocí spony -e- (ve třídě I. (II.) a IV.), anebo přikládáme jí přímo ku thematu infinitivnímu (ve tř. III., V. a VI.), jako: nes-e-n(τ), dosaž-e-n(τ), noš-e-n(τ); — vidě-n(τ), volá-n(τ), kupová-n(τ), při čemž -a- před -n(τ) vždy se dluží, někdy i -ě v -t, jako: viděn, jměn.

7. Ve *stř.* bylo též trpné přičestí přítomného času, jehož přípona byla: m(τ), -ma, -mo. Zbytky tohoto přičestí jsou nynější jména přídavná: *vidom* (viděti), *vědom* (věděti), *svědom*, *lakom* (lak = lačným býti), *pitom* (pitati = krmiti), *znám* (znáti).

III. O způsobech časování.

205

Sloveso podle způsobu, času, osoby, čísla a rodu ohýbati jest sloveso časovati (=conjugare, časování = conjugatio).

Časování sloves je buď *prosté* neb *opsané*. Prosté časování mají jen v rodě činném a středním čas přítomný, budoucí skonaleý, způsob rozkazovací, způsob neurčitý a dostižný, přechodníky a přičestí; ostatní časy a způsoby rodu činného a středního, jakož i celý rod trpný opisujeme skládajíce tvary prosté s pomocným slovesem býti a bývati. Základem časování opsaného je tedy časování prosté.

Tvary slovesné časování prostého vznikají připínáním přípon ku thematům časovým nebo způsobovým.

1. Od <i>themat</i> <i>přítomného</i> tvoříme:	{ a) tvary času přítomného;
b) " způsobu rozkazovacího;
c) " přechodníku přítomného.	
2. Od <i>themat</i> <i>infinitivního</i> tvoříme:		{ a) způsob neurčitý;
b) " dostižný;
c) přičestí minulé činné;
d) " " trpné;
e) přechodník minulý.

Dle themata (kmene) infinitivního rozestupují se všechna slovesa (dle § 202.) v šest tříd. Dle themata přítomného (§ 200.) dělíme slovesa ve *příznaková* a *bezpříznaková*.

Některá slovesa ze třídy do třídy přestupují, tvoříce jednotlivé tvary od rozličných kmenů. Slovesa taková zoveme nepravidelnými (v. *anomala*). Nepravidelné časování mají: *jeti, jlti, státi se (stanu), chtíti, mlti, spáti, viděti a lháti*.

Jiná slovesa zachovala jen některé tvary; mají tedy nedostatek tvarův, a zoveme je proto slovesy kusými čili schodnými (v. *defectiva*), jež jsou: *dlm, prj, vece, vari*.

Hlava XX.

A. Časování příznakové (sponové).

1. K časování příznakovému náležejí všechna slovesa *příznaková* (viz § 200.), a to všemi tvary, kteréž utvořeny jsou pomocí příznaků časových. 206

2. Příznaky časové splývají s příznaky způsobovými a s příponami v *koncovky*, t. j. ty části, jež zbudou z každého tvaru slovesného, odloučíme-li od něho kmen.

Třída I.

Slovesa třídy I. nemají v infinitivním tematě žádného příznaku; *tema infinitivní rovná se kmeni prostému*. 207

Podle znaků kmenových dělíme slovesa této třídy

1. ve slovesa *kmeně zavřeného*, jež rozestupují se

- a) ve kmeny na *sykavky s a z*, jako: nes-, vez-;
- b) " " " *zubnice d a t*, jako: ved-, plet-;
- c) " " " *retnice b, p, v*, jako: hřeb-, tep-, živ-;
- d) " " " *hrdelnice h, k*, jako: žeh-, pek-;
- e) " " " *nosové m, n*, jako: jm-, pn-;
- f) " " " *plynné l, r*, jako: ml-, mr-;

2. ve slovesa *kmeně otevřeného*.

Oddíl 1. Kmeny z *avřeně sykavkami s, z*.

Vzor nésti.

208

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: <i>nesa-, nese-</i>	<i>Jedn. č.</i> 1. nesu, 2. neseš, 3. nese; <i>Množ. č.</i> 1. neseme, 2. nesete, 3. nesou.	— nes, nes;	slovesa určitého.
infinitivní: <i>nes-</i>	<i>Přechodník přítomný:</i> nesa, nesouc, nesouc; nesouce. <i>Infinitiv:</i> nésti. <i>Supinum:</i> nest. <i>Příčestí min. činné:</i> nesl, nesla, neslo, nesli, nesly, nesla. <i>Příčestí minulé trpné:</i> nesen, nesenu, neseno; neseni, -y, -a. <i>Přechodník minulý:</i> nes, nesi, nesi; nesše.		slovesa neurčitého.

209 I. Dle toho vzoru časujeme kmeny: *nes, pas, třas* (tręs); *hryz, lez, vez.*

Kmen *spas* řídí se vzorem „něsti“ jen ve přič. min. trpném: *spasen* (odkudž spasení); ostatně náleží do IV. třídy: *spasiti*.

II. Změny kmenů. Ve dvojslabičném infinitivě *dloužíme* zde, jako veskrze v celém časování, samohlásky kmenové: *něsti, pásti* atd.; viz §§ 18., 21., 204.

Kmeny *pas* a *třas* *dloužíme* též v min. přech. a v min. přič. činném: *pás, pášši, třás, třásši, pásl, třásl.*

III. O jednotlivých tvarech.

1. V obecné mluvě běžné tvary: „nešen, vežen“ jsou neústrojny a chybný. Zvykem ustálilo se š m. s jen ve přič. min. trp. složených: *sněsti, proněsti, vzněsti* a p.: *snešen, pronešen, vznešen*, odkudž pak utvořena jména: *snešení, pronešení, vznešení, vznešenost* a p., ale chybně.

2. Kmen *třas* vyskytá se v inf., supině, přič. min. čin. a přech. min.: *třásti, třást, třásl, třás*. Ostatní tvary tvoříme od *třes*: *třesu, třes, třesa, třesen.*

Pozn. Dvoji kmen: *třas* a *třes* vyložíme spodobou, vezmouce za základ pŕv. kmen *tręs*; časování znělo by: *třasu, třeseš, třese; třasou; třasa*. Odtud ve klassické době inf.: *třiesti*.

Oddíl 2. Kmeny zavřené zubnicemi *d, t*.

210 I. Kmeny sem náležející časujeme dle „něsti.“ Náležejí sem: *bod, břed, čt* (m. čt), *hnět, hud, jed* (=jisti), *jed* (=jetí), *klad, krad, kvet* (m. kv, cvk), *mat* (met), *met, pad, pit* (jen v: pitom), *plet, před* (pręd), *rost, sed, ved, vlad* (šed m. šbd), *vid* (ve vidom).

II. Změny kmenů. Mimo *dloužení* v infinitivě *dloužíme* též kmen *mat* a *vlad* ve přič. min. čin.: *mátl, vládl*. Kmen *jed*-*podružve* v infinitivě krátké *-e*: *jeti*.

O rozlišování skupin *dt* a *tt* v infinitivě viz § 37.

Kmen *šed* má jen tvary minulé a vysouvá ve přič. min. č. *d*: *šel*. Kmen *jed* (=jedu, vehor) vysouvá v infinitivě a tvarech od *themata* infinit. odvozených kmenové *-a*, tedy: *jeti, jet, jel* atd. — a to na rozdíl od *kmene jed* = *jísti, edere*, který náleží sem *thematem* infinitivním a tvary od něho odvozenými: *jísti, jest, jedl* atd.

III. O jednotlivých tvarech.

1. Kmeny *před* (=pręd) a *mat* (=met) podléhaly u časování *spodobě* samohlásek kmenových, jako kmen *tręs* (I. 1.)*

*) Proto druhy časovány:

přadu, předeš, přadl(ř); přaden(ř), přsti;

matu, mieteš; mátl(ř); maten(ř), miestí. Nyní jsou kmeny *před*

a *mat* základem všech tvarův.

2. Ve kmeni *čst* oživuje *ь*: *a*) v infinitivě: *čstí* (= *čet-tí*); *b*) ve přič. min. činném a trpném, pak ve přechod. min.: *četl* (nikoli: *čtl!*), *čten* (nikoli *čtěl!*), *čet*, *četši*. — Imperativ zní: *čti*, *čtete!*

3. Kmen *kvet* (= *cvít*) má v inf. *květi*; čas přit. zní: *květu* atd. (nikoli *květu!*); přič. min. čin.; *květl* (ne: *květl!*). — *Hnět* má v inf. *hněsti*, — *břed* — *břísti*, *bod* — *bůsti*. — Kmen *sed* (= *sěd*) češt. nová přenesla do tř. II.: *sednouti*.

4. Kmen *rost* má v inf. *růstí* z *růsti* = *růstti*.

Oddíl 3. Kmeny zavřené retnicemi *b*, *p*, *v*.

I. Kmeny sem náležející časovány druhdy dle „něsti“. Jsou to: *hřeb*, *dlub*, *zab* (zěb), *skub*; *tep*, *čerp*, *živ*, *šiv* (= *šlv*), *plev* (= *plěv*). 211

Ze všech těchto kmenů nová češt. zachovala jen *zab* (zěb) veskrze, *tep*, *skup* a *dlub* v čase přit. a někdy i v imperativě. Ostatní tvary tvoří se dle tř. V. 3.: *tepati*, *skubati*, *dloubati* atd.

Kmeny *živ*, *šiv* a *plev* přešly do 7. oddílu této třídy ve tvaru: *ži*, *ši*, *ple*; zbytek původního časování máme v: *uživu* (= *užiji*) a *živouci*.

II. Změny kmenů v. 1. Kmen *zab* (zěb) mění kmenové *a* v *e* ve thematě přit. a tvarech od něho odvozených a ve přič. min. trpném, *dloužil* kmenové *a* v inf. a ve přič. min. činném.

2. Mezi kmenovou retnicí a příponu infinitivní *vsouváme* -s v: *záb-s-ti*.

III. O jednotlivých tvarech. *Zábsti* časujeme takto: *zebu*, *zebeš*, *zebe* atd.; *zeb*, *zeba*; *zábsti*, *zábl*, *zeben*. (O „oznoben“ viz § 43. 3.) Přírov. „třásti“, „přísti“, „másti“.

Oddíl 4. Kmeny zavřené hrdelnicemi *h*, *k*.

Vzor: *pečí*.

212

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: <i>peka-</i> <i>pečé-</i>	<i>Jedn. č.</i> 1. <i>peku</i> , 2. <i>pečeš</i> , 3. <i>peče</i> ; <i>Množ. č.</i> 1. <i>pečeme</i> , 2. <i>pečete</i> , 3. <i>pekou</i> .	— <i>pec</i> , <i>pec</i> ; <i>pecme</i> , <i>pecte</i> , <i>pecte</i> .	slovesa určitého.
infinitivní: <i>pek-</i>	<i>Přech. přít.</i> : <i>peka</i> , <i>pekouc</i> , <i>pekouc</i> ; <i>pekouce</i> . <i>Infinitiv</i> : <i>pečí</i> . <i>Supinum</i> : <i>pec</i> . <i>Přič. min. čin.</i> : <i>pekl</i> , <i>pekla</i> atd. " " <i>trp.</i> : <i>pečen</i> , <i>-a</i> , <i>-o</i> atd. <i>Přech. min.</i> : <i>pek</i> , <i>pekši</i> , <i>pekši</i> ; <i>pekše</i> .		slovesa neurčitého.

I. Tak časujeme kmeny: *vlek, pek, řek, tek, tluk; vrh, žeh, leh, moh, přeh; seh, střih, střeh, sah*. — Některé ze kmenů těchto přešly do tř. II., jako: řek-nu, vrh-nu, ž(e)h-nu, lehn-u, za-přah-nu, sek-nu, střih-nu, sah-nu.

II. Změny kmenů v. 1. Infinitivy *moci* a *vrci* nedlouží kmenové samohlásky.

2. Hrdelnice *h, k* mění se dle § 38. s infinitivní příponou *-ti* v *-ci*, před časovým příznakem *-e* dle § 39. b) v *ž* a *č*: *střežeš, pečeš*; v imperativě však v *z* a *c*: *střež, peč*.

3. Kmen *moh* dlouží před časovým příznakem *-e* kmenové *-o-* v *ú* (= *ó*): *můžeš, může*; kmen *tluk* má ve přič. min. čin. *tloukl*, ve přech min.: *tlouk*.

III. O jednotlivých tvarech. 1. Kmeny *žeh* a *řek* zeslabují v čase přít. a ve všech od kmene přít. odvozených tvarech kmenové *e* v *z* (jež mizí), tedy:

žhu, žžeš, žže; žžeme, žžete, žhou; žži (m. *žzi*), *žha*; tak i *žžen*;

řku (říkáš, dí, pravíme*), *řkou; řci, řka*; tak i: *řčen* a *řčen* (m. a v. *řečen*). Přič. min. čin. zní: *řekl, žehl*. Inf.: *řici, žici* (žehnouti).

Pozn. *Žehnu* (ve tř. II.) vypouští v obecné mluvě též kmenové *-e-* ve spojení s *roz-*: *rozžhnu*, odkud vysutím *h* a spodobou sykavek: *rož-žnu* splynutím sykavek: *rožnu*.

2. Kmen *střeh* vytváří ve přech. min. v. *střeh* někdy též *střáh*, ve přič. min. čin. vedle: *střehl* též *střáhl*; *sah* má v inf.: *sici* (= *sieci*) ve složeném do-*sici*. Jinde na odlišení od *sici* = *sek-ti* užíváme tvaru: *sahnouti* dle II. tř., dle níž nyní kmen ten časujeme.

3. Neústrojny a proto *chybny* jsou tvary: *řict, moct, tluču, můžou, tluž, střež* a p.

Oddíl 5. Kmeny zavřené nosovými: *m, n*.

Vzor: *pjati*.

213

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: pna- pne-	Jedn. č. 1. pnu, 2. pneš, 3. pne;	— pni, pni;	slovesa určitého.
	Množ č. 1. pneme, 2. pnete, 3. pnou.	pněme, pněte, pněte.	

*) 2. a 3. os. č. jedn., 1. a 2. č. množ. nevyskytá se; nedostatek ten hradíme příslušnými tvary sloves: *řici, praviti, říkati*.

inf. : pja-	<i>Přech. přít. :</i> pna, pnouc, pnouc; pnouce.	slovesa neurčitého.
	<i>Inf. :</i> pjati. <i>Supinum :</i> pjat.	
	<i>Přič. min. čin. :</i> pjal, pjala, pjalo atd.	
	" " <i>trp. :</i> pjat, pjata atd.	
	<i>Přech. min. :</i> pjav, pjavši, pjavši; pjavše.	

I. Tak časujeme kmeny *čn* (čьn), *kl̄n* (kl̄ьn jen v: proklatý; ostatně: kle-ji I. 7. a klnu dle II. tř.), (mьn, přešlo do II. tř.), *pn* (pьn), *tn* (tьn), *žn* (žьn), *dm* (dьm), *jm* (im), *žm* (žьm, později *ždm*, § 51. 2.). — Všecky tyto kmeny rády přestupují do třídy II., jako: žnouti, mnouti, pnouti, dmouti atd.

II. Změny kmenů. Kmenové nosovky *m*, *n* zaměňovány ve strsl. s předcházející (slabou) samohláskou v nosové samohlásky před příponou, počínající se souhláskou; v češt. jsou za ně střídnice: pьn-ti = pěti = p̄iati čili p̄iati.

Rovněž tak obdržíme z dьm-ti — d̄ati = d̄outi (d̄úti), dul, dut; řeč obecná však raději časuje dle třídy II.: dmouti, dmul, dmut na rozdíl od du-ji, d̄outi.

Kmen *jm* (= im) měníme před příponami -ti, -l, -t, v *ja* (= ia), tedy: jati, jal, jat; složíme-li jej však s předložkou *vz* (= vsz), obdržíme tvary: vzati (vz̄iti = vziati čili v̄zati), vzal, vzat; ve tvarech na thematě přit. osnovaných však v témže složení kmenové *j* (= i) mizí, za to pak *z* předložky *vz*ž ožívá v *e*: vez-mu (m. vsz-jmu). — Po předložce *s* (s̄z) ve tvarech na thematě inf. osnovaných vkládáme -n: s̄zati, s̄zal, s̄zat (= s-n-jati atd.); v čase přit. a příbuzných tvarech předložku *s*(z) vokalisujeme: se-jmu, se-jmi, se-jma. Tak i: od̄zati, odejmu.

Kmen *žm* (= žьm) přibírá zhusta vsuvné -d a tvoří pak inf.: žd̄iti, nebo dle třídy II. žmouti, ždmouti, přech. min. žd̄av, přič. žd̄al (strč. žal), žd̄at nebo: (žmuv), žmul, žmut.

III. O jednotlivých tvarech: 1. Nynější přechodníky minulé: *pjar*, *jav* atd. tvořeny jsou (neústrojně) lichou obdobou dle sloves tř. I. 7.

2. Kmen *čn* vyskytá se jen ve složení s předložkami: po-čnu, za-čnu.

3. Svrchu (§ 212. III. Pozn.) vzminěné *rozžnu* dle sloves tohoto oddělu tvoří inf., přič. min. čin. a trp. a přech. min.: roz-žati (roz-ž̄iti), roz-žal, roz-žat, roz-žav.

Oddíl 6. Kmeny zavřené plynými l, r.

Vzor třítí:

214

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: tra-, tře-.	Č. jedn. 1. tru, 2. třeš, 3. tře; Č. množ. 1. třeme, 2. třete, 3. trou.	— tři, tři; třeme, třete, třete.	slovesa určitého.
inf.: tře-.	<i>Přech. přít.:</i> tra, trouc, trouc; trouce. <i>Inf.:</i> třítí. <i>Sup.:</i> (třet). <i>Příd. min. čin.:</i> třel, -a, -o; <i>" trp.:</i> třen, -a, -o. <i>Přech. min.:</i> třev, třevši, třevši; třevše.		slovesa neurčitého.

I. Tak časujeme kmeny: *dr, mr, pr, str, tr, vr* (= claudere, za-vřítí), *vr* (fervere, vřítí), *žr* (sacrificare, obětovati, inf. žřítí, srovn. žrec), *žr* deglutire, přešlo do tř. V. 4.), *ml*, (*pl* v *pln*). — Kmen *pr* přechází do tř. III. 2. (přím atd.).

II. Změny kmenů. Kmeny sem náležející záhy pozbyly v čase přít. a ve tvarech od themata přít. odvozených kmenové samohlásky; jediný kmen *ml* až posud zní: *mel-u*; *mel*, *mel-a*; ale v imperativě slyšíme již také: *mle*, *mle!* Kmenové *r* *obměkčujeme* před příznakem *e*, v *ř*: *třeš*, *tře*; tak i v imperativě: *tři*, *třete*. Ve thematě infinitivním kmenová samohláska vystupuje jakožto *-ě*, jež přesmykuje se za *r*- a *-l*, tedy *tře* (= *tře* m. *těr*), *mle* (m. *mlě*=*měl*); v inf. *-e* (*-ě*) vzpomeným způsobem vzniklé dloužíme v *-l*, tedy: *třítí*, *mlíti*.

Ve příd. min. trpném (*neurčitém*) zhusta dlouží se oživlé *-e* (*ě*) v *-i*, jako: *třen* — *třín*, *pro-střeno* — *pro-stříno*, *za-vřeno* — *za-vříno*.

III. O jednotlivých tvarech.

Kmeny sem náležející jsou zavřeny, a proto infinitivy podržují dlouhou samohlásku i ve složení trojslabičném, jako: *umístiti*, *zavřítí*, *vymlísti* atd.

Oddíl 7. Kmeny otevřené.

Vzor: *bíti*.

215

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné : bi-j-a- bi-j-e.	Jedn. č. 1. biji, 2. biješ, 3. bije; Množ. č. 1. bijeme, 2. bijete, 3. bijí.	— bij (bí), bij (bí), bijme (bíme), bijte (bíte), bijte (bíte).	slovesa určitého.
infinitivní : bi-	<i>Přech. přít.</i> : bije, bijíc, bijic ; bijíce. <i>Infinitiv</i> : bíti. <i>Supinum</i> : bit. <i>Přel. min. čin.</i> : bil, -a, -o ; -í, -y, -a. <i>" " trp.</i> : bit, -a, -o ; -í, -y, -a. <i>Přech. min.</i> : biv, bivši, bivši ; bivše.		slovesa neurčitého.

Dle tohoto vzoru časujeme kmeny: *ba* (= loqui, mluvit), *zna, zra* (strslv. *zrê*), *sta* (viz § 236. 3.); *dě* (= facere, ponere, -o-dě), *pě, smě, vě* (loqui), *chvě*; *hře, kře, ple* (m. plév), *kle* (= klę, přírovn. § 213.), *se* (siti), *ze* (ziti); *bi, bli* (strslv. *blju*), *bři* (= tondere, ve: břit-v-a), *či* (quiescere), *hni, kli* (= glutinare *kli se* = germinare), *li, pi, ri* (= trudere), *vi, vřpi, ši a ži* (viz § 211. I.); *ču* (přehl. *či*), *du* (vedle *dřm*), *ku, plju* (přehl. *pli*), *plu* (= navigare), *ru, řu* (= rju = rugire), *slu, snu, su, tru* (= nutrire), *u* (v ob-u, z-u), *žu*; *by* (= esse), *kry, my, ny, ry, ty, vy*.

Kmeny: *ple, ši a ži* dostaly se sem ze třídy I. 3., *kle a du* ze tř. I. 5. — Kmen *ply* přenesen do tř. II., *ru, řu a žu* do tř. V. 4. (*rva, řva, žva*); *tru* nalézáme jen ve *rtu-t* (m. *tru-t*), *bri* jen ve: *břit-t-va*. — Kmeny *dě, hře, chrě, o-kře, li, si a vě* přestupují též do tř. V. 5. — Kmeny na *-a* přestupují někdy i do tř. V. 1., jako: *znám* (m. *znají*), *hrám, zřám v. zrají*, imperat. *zraj* (na odlišenou od: *zři, zřítí*). — Kmen *chvě* přenášíme též do tř. III. 1. časujice jej pak dle „uměti“ rovněž tak, jako slovesa stkvíti se a tkvíti: *chvím se*. Kmen *smě* přestoupil do tř. III. 1.: *smím* (m. *směji*) na odlišenou od *směji se* — *smáti se*.

II. Změny kmenů v. 1. O *kráce ní* kmenové samohlásky v infinitivě trojslabičném viz § 204. 2. V imperativě kmenů v *-í a -y* vyzvukujících stahuje se u výslovnosti *-íj a yj* v *-í a ý*: *bij, myj* — *bí, mý*. V písmě užíváme v. *bij i: bí, ale jen: kryj*.

3. V obecné mluvě i ve spisovné řeči užívá se též *ploul* a *sloul* m. a v. *plul* a *slul*.

III. O jednotlivých tvarech. 1. U spisovatelů doby střední nalézáme v čase přít. tvary: živu, šivu dle tř. I. 3., kteréž nyní znějí jen: žiji, šiji. — Kmeny *plu* a *slu* mají v čase přít. buď: pluji, sluji, nebo: plovu (plavu), slovu; -*ov*, které za -*u* nastupuje, vyložiti lze rozvedením *u* v *ov* k odklizení průzevu; vedle „plovu“ máme i „plovám“ dle tř. V. 1; podobně jest vyložiti kovu (kovám) v. a m. kuji.

2. Kmen *dě* má v čase přít.: dim, diš, di; 3. množ. ději (v. dí).

3. „Znáti“ má přič. přít. trpné (§ 204. 7.) znám.

4. Kmeny na -*a* a -*ě* tvoří přič. min. trpné z pravidla příponou *nz*: znán (odkudž: znání), pěn (pění), spěn (spění): výjimkou nalézáme -*t* ve: plet (v. plen), klet (nebo klat v. méně správného klen) a odět (v. oděn), ohřet (v. ohřen a dle tř. V. 1. ohřán i ohřát).

Třída II.

216

Slovesa do tř. II. náležející vyznačují se příznakem -*nu*, kterým tvoříme thema infinitivní od kmene prostého. Tento je buď otevřený, jako: *vi-*, nebo zavřený, jako: *leh-*. — Thema přítomné tvoříme od sesilněného kmene *vi-n-*, *leh-n-* přičiňující k němu příznak časový -*a* (-*e*). — Kmeny otevřené podržují příznak -*nu* ve všech tvarech na tematě infinitivním osnovaných; slovesa kmene zavřeného (namoze z I. třídy sem přešla) buď příznak -*nu* podržují, neb odsouvajíce jej tvoří tvary dotčené dle třídy I. Ve třídě II. máme dva oddíly a dle toho dva vzory

Oddíl 1. Kmeny otevřené.

Vzor: *vi-nou-ti*.

217

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: <i>vina-</i> , <i>vine-</i>	Jedn. č. 1. <i>vinu</i> , 2. <i>vineš</i> , 3. <i>vine</i> ; Množ. č. 1. <i>vineme</i> , 2. <i>vinete</i> , 3. <i>vinou</i> .	— <i>viš</i> , <i>viň</i> ; <i>viňme</i> , <i>viňte</i> , <i>viňte</i> .	slovesa určitého.

infinitivní: vi-nu-	<i>Přech. přít.:</i> vina, vinouc, vinouc; vinouce.	slovesa neurčitého
	<i>Infinitiv:</i> vinouti. <i>Supinum:</i> vinout.	
	<i>Přel. min. čin.:</i> vinul, -a o; -i -y, -a.	
	" " <i>trp.:</i> vinut, -a, -o; -i, -y, -a.	
	<i>Přech. min.:</i> vinuv, vinuvši, vinuvši; vinuvše.	

I. Dle tohoto vzoru časujeme: 1. slovesa, jež jsou *druhotvary třídy I.*, jako: odpočinu (či), klinu (klju), linu (li), plinu (plju), plynu (plu), řinu (ři), vanu (vě), vinu (vi), dunu (dum, du), slynu (slu), sunu (su), minu (mi), tanu (ta v: táti), kluu, mnu, vzpomenu, rozpomenu se, zapomenu atd.;

2. slovesa, jejichž kmen prostý přišel o poslední svůj žive l (viz § 48. 1. c.), jako: hynu (hyb), hnu (hъb, přírov. hýbati), hrnu (hrb, hrabati), kanu (kap), klenu (klep), kynu (kyp, kyv), lnu (lъp, lep), planu (plam), usnu (sъp), slnu (slep), šinu (šib), tonu (top), tnu (trp) a j.

II. Změny kmenů. V infinitivě a supině dlužíme příznak *-nu-* v *-nou-*: vinouti.

III. O jednotlivých tvarech. 1. Slovesa: lnu, hnu, mají v imper. lni, lněte, hni, hněte. 2. Slovesa: vzpomenouti, zapomenouti mají kmenové e z ѣ (-nu): po-mě-nati m. po-mъ-nati od mēnēti — mniti; zapomněl, vzpomněl.

3. Neústrojny jsou tvary sloves: pnouti, pnul, počnouti, tnouti, tnul, žnouti a p.; viz § 213. II.

Oddíl 2. Slovesa kmene zavřeného.

Vzor: lehnouti.

218

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: lehna-, lehne-	<p>Č. jedn. 1. lehnu, 2. lehneš, 3. lehne;</p> <p>Č. množ. 1. lehne^{me}, 2. lehne^{te}, 3. lehno^u.</p>	<p>—</p> <p>lehni, lehni;</p> <p>lehně^{me}, lehně^{te}, lehně^{te}.</p>	slovesa určitého.

infinitivní: lehn- (leh-)	<p><i>Přech. přít.</i> : lehna, -ouc, -ouc ; ouce. <i>Infinitiv</i> : lehnouti. <i>Supin.</i> : lehnout. <i>Přítč. min. čin.</i> : lehl, -a, o ; nebo : lehnul, -a, o. <i>Přítč. min. trp.</i> : ležen, a, o ; nebo : lehnut, -a, -o. <i>Přech. min.</i> : leh, lehší, -ší, -še ; nebo : lehnuv atd.</p>	slovesa neurčitého
------------------------------	---	--------------------

I. Dle tohoto vzoru časujeme: 1. Slovesa, která sem přešla ze tř. I., jako: bodnu, padnu, řeknu, sahnu, vládnou a p.;

2. slovesa *zvukodobná* (onomatopoetická), jako: bacnu, bouchnu, bleknu, bříknou, drknou, heknu, hafnu, chechnu, kýchnu, písknu, šeptnu, šplouchnu, šustnu, třísknu, žbluňknou a p.;

3. mnohá jiná, obzvláště *počínací*, jako: bohatnu, blednu, hasnu, hluchnu, chladnu, měknu, stárnu, stydnou, tuhnu, vlhnu, žlutnu a j.

II. Změny kmenů v. 1. V infinitivě dlužíme příznak *-nu* v *-nou*.

2. Ve přech. min. a v muž. rodě přičestí min. činného ožívá kmenové *τ*, kdekoli vyskytají se skupeniny souhlásek nesnadno vyslovitelné, jako: us(τ)chnu — usech, usechl; nad(τ)chnu — nadech, nadechl; dot(τ)knu — dotek, dotekl.

3. Sloveso *přáhnou* má ve přič. min. činném: zapřáhl, ve přech. min.; zapřáh; přič. min. trp.: zapřážen nebo žapřežen (spřežení), viz § 212. I. „přeh“.

III. O jednotlivých tvarech. 1. Slovesa sem náležející tvoří tvary na tematě infinitivním osnované též, jako v I. tř., od kmene prostého (vyjmové infin. a supinum), při čemž pamatovati jest, že kmenové *h, k, ch, sk* ve přič. min. trpném před sponou *-e* směřují se v *ž, č, š, šč* (strě. šč), jako: táhnou — táhnul i táhl, táhnuv i táh, táhnut, i tažen; lehnou — lehl leh, ležen (v: ležení), mhnou — mžen (v: oka-mžení), dosáhnou — dosažen, postihnou -- postižen, zapřáhnou — zapřážen (zapřežen), zamknou — zamčen, dotknou — dotčen, nadehnou — nadšen, tisknou -- tištěn, prasknou — praštěn; tak utvořeno i o-mšeno (= mechem obrostlý) od neužívaného již o-mch-nouti.

2. Některá slovesa tvoří od přič. min. činného, utvořeného dle I. tř., přídavná jména trpného významu, jako: váznou — vázl — uvázl, klesnou — klesl — kleslý, páchnou — páchl — na-páchlý. lehnou — lehl — ulehlý, trhnou — trhly, schnou — uschly, zvrhnou — zvrhly, puknou — pukly, žasnou -- užaslý a p. Též o původu

jsou též: oblý (m. o-hb-lý), náhlý (ná-hb-lý), mokrý, kyslý a kyselý (kysnouti), truchlý (truchnouti).

3. Přechodník přítomný sloves tohoto oddílu má význam budoucí, vyjmonic přechodníky sloves neskonalých.

T ř í d a III.

! Slovesa třídy této vyznačují se příznakem -ě, jímž ze kmene prostého tvoříme thema infinitivní. Příznak -ě držíme jen v infinitivě více než dvojslabičném, předcházejí-li před ním retnice (b, p, v, m), anebo zubnice (d, t, n), jako: oslaběti, otupěti, rezavěti, pitoměti, hleděti, letěti, malátněti. Jinde měníme v infinitivě více než dvojslabičném příznak -ě v -e, jako: želeť, hořeť, vešeteť, vězeť; — v infinitivě dvojslabičném -ě dloužením měníme v -i, jako: bděti (m. bděti), směti (m. směti). — Slovesa třídy III. časujeme dle dvou vzorův. >

Oddíl 1. Vzor: uměti.

220

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: uměja- uměje-	Jedn. č. 1. umím, 2. umíš, 3. umí;	— uměj, uměj;	slovesa určitého.
	Množ. č. 1. umíme, 2. umíte, 3. umějí.	umějme, umějte, umějte.	
infinitivní: umě-	<i>Přech. přít.:</i> uměje, umějíc, umějíc; umějice. <i>Infinitiv:</i> uměti. <i>Supinum:</i> umět. <i>Přít. min. čin.:</i> uměl, -a, -o. <i>" " trp.:</i> uměn (v umění). <i>Přech. min.:</i> uměv, uměvši, uměvši; uměvše.		slovesa neurčitého.

1. Tak časujeme slovesa od jiných částí řeči utvořená, jako: běleti, bohatěti, bujněti, červivěti, domácněti, hubeněti, o-chroměti, churavěti, kameněti, lačněti, lakoměti, mdlíti, mrtvěti, něměti, obecněti, pitoměti, průchivěti, vy-střízlivěti, šedivěti, zeleněti, ozdravěti, zezravěti, žilnatěti a p.

Pozn. Slovesa oddílu tohoto odvozena jsou většinou ode jmen podstatných a přídavných (v. *denominativa*), mají z pravidla *krátkou kmenovou smohlásku* a jsou nejvíce *významu počínacího*, čímž rozeznávají se od sloves tř. V. 2. >

II. Změny kmenů v. 1. Thema přítomné: uměja-, uměje- stažením změněno v umí-, vyjmouc 3. os. č. množ., kdež nestažené tvary se naskýtají.

2. V imperativě známka imperat. -i- splývá s časovým příznakem -a- (dle § 201.) v i, které ve předcházejícím -j-, jež do kmene přítomného vsuto na odklizení průzevu, úplně zaniká; uměja-i = uměji — uměj.

3. Infinitivy dvojslabičné dlouží příznak -ě- v -í-: smíti (m. směti), tlíti (m. tleti). >

Oddíl 2. Vzor: hleděti.

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: hledia-, hledie-	Jedn. č. 1. hledím, 2. hledíš, 3. hledí; Množ. č. 1. hledíme, 2. hledíte, 3. hledí.	— hled, hled';	slovesa určitého.
infinitivní: hledě-,	<i>Přech. přít.:</i> hledě, hled-íc; -íc, -íce. <i>Infinitiv:</i> hleděti. <i>Supinum:</i> hledět. <i>Přít. min. čin.:</i> hleděl, -a, -o. " " <i>trp.:</i> hleděn, -a, -o. <i>Přech. min.:</i> hleděv, hleděvši, -vši; -vše.		slovesa neurčitého.

1. Dle tohoto vzoru časujeme: 1. slovesa prvotná: bdíti, čníti, ěpíti, dlíti, hřmíti, kypěti, pníti, viseti, řdíti se, svrběti, strměti, skřípěti, tlíti, veleti, vříti (scaturire), u-zříti, zníti (zvln-ěti) a j.;

2. slovesa: hleděti, letěti, lpíti, mrzeti, seděti, styděti se, trpěti, vězeti, vrtěti a p.; pak neosobná: boleti, dníti se;

3. slovesa od jiných odvozená, končící se ve kmeni prostém *hrdelníci* nebo skupinami *sk, st, zd*, jako: klečeti, (klek-nouti), mlčeti (mlk-nouti), běžeti (běh-nouti), ležeti (leh-nouti), přšeti (přch-nouti), slyšeti (po-slech-nouti), vřestěti (vřisk-nouti), šustěti (šust-nouti), hvížděti (hvížd-nouti) a p. K nim druží se: báti se, státi,

Pozn. Slovesa pod 3. uvedená liší se od sloves tř. V. 2. *nestupňovanou samohláskou kmenovou.*

II. Změny kmenů v. 1. Thema přítomné hledia-, hledie- stahuje se ve „hledí“ ve všech osobách přít. času; 3. os. množ. č. vznikla takto: hlediant = hledie = hledia = hledie = hledí; vznikáť zde pro i (hledí-) z -ant nosové ě.

2. V imperativě zanikl příznak *i* s příznakem časovým v *i* themata přítomného (hlediai = hiediě = hledi = hledi); potom i poslední *-i* se slabeno v *i*; hledě čili hled (= hledi); před příklonným *-ž* objevuje se plné *i*: hlediz, a zůstává vůbec všude tam, kde by jinak vznikly skupiny souhlásek neoblíbené, jako: bdi — bděte.

III. O jednotlivých tvarech. 1. Některá pod I. 1., 2. uvedená slovesa ve mluvě obecné *dlouží* ve přičestí min. trpném *-ě* v *-i*, jako: hledin (m. hleděn).

2. Některá ze sloves pod I. 2. uvedených mění ve přič. min. trpném *ě* v *á*, obzvláště ta, která mají před *ě* sykavku, jako: slyšán, držán.

3. Slovesa *báti se* a *státi* vznikla z *bojěti se* a *stojěti* tím, že za původní *ě* nastoupilo *a*: bojati se, stojati, odkudž dle § 26. 2. a. *báti se*, *státi*. Tak vyložíme též tvary: *stál*, *stán* (ve: *stáni*), *bál*. Vedle směšených tvarů máme i nesměšené: *stojatý*, zbytek přič. min. trpného. Tak vyložíme též: *ležatý*.

4. Imperativ slovesa *viděti* jest: viz, vizme (směžděním z *vidi*); *státi* (= *stojati*) *dlouží* nepravidelně v imperativě kmenové o v *ě*: *stáť*, *stáťte*, ač i *stoj!*

Některá slovesa tohoto oddílu přestupují ve 3. os. č. množ. a ve přech. přít. i pod vzor: uměti, jako: *zněti* — *zněji*, *zněje*; *rděti se* — *rději se*, *rděje se*. Tak i slovesa: *náležeti*, *záležeti*, *přiležeti*, *náviděti*, *záviděti*, *přislužeti* mají *-ěji*, *-ěje*, tedy: *náležejí*, *náležeje* atd.

T ř í d a IV.

Slovesa třídy čtvrté mají v infinitivě příznak *-i*. Časujeme je dle jediného vzoru.

222

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: činia, činié.	Č. jedn. 1. činím, 2. činíš, 3. činí; C. množ. 1. činíme, 2. činíte, 3. činí.	— čiň, čiň; čiňme, čiňte, čiňte.	slovesa určitého.
infinitivní: čini.	Přech. přít.: čině, činíc, činíc; činíce. Infinitiv: činiti. Supinum: činit. Přič. min. čin.: činil, -a, -o. " trp: činěn, -a, -o. Přech. min.: činiv, -ši, -ši; -še.		slovesa neurčitého.

I. Dle tohoto vzoru časujeme: barvím, bílím, bloudím, brodím, cloním, černím, děsím, dojím, hájím, hnojím, hodím, chopím, chválím, chvátím, chodím, chybím, kojím, koupím, krotím, kvapím, kloním, lapím, lovím, mařím, mluvím, mořím, modlím se, mrštím, nosím, nutím, plavím, praštím, prosím, pustím, razím, skočím, slibím, strážím, střelím, stoupím, točím, učím, vařím, vláčím, vrátím a j.

Pozn. Slovesa sem náležející jsou větším dílem přechodná.

II. Změny kmenů v. 1. Thema přítomné *činia-*, *činie-*, mění se dle § 16. (jako ve tř. III. 2.) v *čini-*. Ve 3. os. č. množ. vzniká: *čini-* z: *činiant* = *činię* = *činia* = *činie* = *čini*. Podobným činem vyložíme přech. přítomný: *čině* = *čiřa* = *činię* = *činiant*.

3. Thema infinitivní *čini* splývá ve přič. min. trpném se sponou *-e* v: *čině-* (ku kterémuž přičiňujeme příponu *-n*: *činěn*). Kde před *-i* nalézá se zubnice, nastupuje dle § 41. směřování: *di* = *z*, *ti* = *c*, jako: *světiti* — *svěcen*, *hoditi* — *hozen*; nesměžďují: *kaditi* — *kaděn*, *děditi* — *děděn*, *cíditi* — *cíděn*, *pečetiti* — *pečetěn*; *voditi* má *voděn*. Před sponou *e* měníme ve přič. min. trpném *s* a *z* v hustší sykavky *š* a *ž*, skupiny *st* a *sl* v *šť*, *šl*, jako: *voziti* — *vožen* (neústrojno je: *vozen*), *nošen*, *puštěn*, *myšlen*; neústrojné tvary jsou: *hražen* m. *hrazen* (od *hraditi*), *plazen* m. *plažen* od *plaziti*. Ale *retnice* se nemění; *přirovn.*: *huben*, *tupen*, *staven*, *živen*, *mámen*. — *Zameziti*, *odciziti* mají správně: *zamezen*, *odcizen* (poněvadž tu *z* = *dj*); *spasiti* má dle tř. I.: *spasen*, *kresliti* — *kreslen*; *hyzditi* — *hyzděn*, *drážditi* — *drážděn*, *baciti* — *bacen*.

3. V imperativě sloves této třídy dějí se tytéž změny, jako u sloves tř. III. 2. — Dlouhou samohlásku kmenovou dlužnou krátiti v imperativěch jednoslabičných; tedy: *sloužiti* — *služ*, *souditi* — *sud*, *troubiti* — *trub*, *ráčiti* — *rač*, *brániti* — *braň*; krátkou samohlásku podržujeme i tenkrát, sesilíme-li imperativ příklonným *ž*, tedy: *služiž* (nikoli: *sloužiž*!) *sudiž* (ne: *soudiž*!), *trubiž* (ne: *troubiž*!), *kupiž* (ne: *koupiž*!), *račiž* (ne: *ráčiž*!), *braniž* (ne: *brániž*!) atd.

III. O jednotlivých tvarech. 1. Imperativ drží *i* jen tam, kde by jinak v dosloví byly neoblíbené skupiny souhlásek, jako: *bydli*, *mysli*, *vyjadři*, *vysvětli*, *uskrovni*; *blázniti*, *drážditi* a *spřízniti* se podržující dlouhou samohlásku kmenovou mají: *blázni*, *dráždi*, *spřízni* se. Imperativy sloves: *řiditi*, *svítiti*, *vymíniti* znějí ústrojně: *řeď*, *svěť*, *vyměň*! *Návštíviti* má: *navštěv*!

2. Slovesa: *musiti*, *dychtiti*, *bydliti*, *těžiti*, *třpytiti*, *žizniti*, *mysliti* a *haniti* vyskytají se tytéž ve tvaru sloves tř. III., jako: *bydleti* — *bydlet*; *museti* — *musel*, *musejt*, *těžiti*, *třpytětí* — *třpytěl*, *dychtětí*, *žizněti*, *mysletí*, *hanětí*. ¶

Třída V.

Príznakem třídy páté jest *-a*, které po souhláskách měk- **223**
kých přehlasilo se v *-e*, jako: volati, vraceti. Slovesa sem ná-
ležející časujeme dle patera vzorův.

Slovesa třídy páté jsou, vyjmouc *dám* a *nechám*, neskonálá,
a to buď trvací (prvotná), neb opětovací a opakovací (deverba-
tiva); přechodných sloves je tu mnohem více, než nepřechodných.

Oddíl I. Vzor: volati.

224

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: volaja, volaje.	Č. jedn. 1. volám, 2. voláš, 3. volá;	— volej, volej;	slovesa určitého.
	Č. množ. 1. voláme, 2. voláte, 3. volají.	volejme, volejte, volejte.	
infinitivní: vola.	Přech. přít.: volaje, volajíc, volajíc; volajíce. Infinitiv: volati. Supinum: volat. Přič. min. čin.: volal, -a, -o. " " trp: volán, -a, -o. Přech. min.: volav, -ši, -ši; -še.		slovesa neurčitého.

I. Tak časujeme: běhati, bodati, bráviati, čekati, dělati,
chovati, hledati, konati, klekávati, léhávati a j.

II. Změny kmenův. 1. Thema přítomné volaja, volaje-
změněno ve volá-, k němuž přípony osobní přičiňujeme, vyjmouc
3. os. č. množ. a přechod. přít., kde máme posud tvary nestažené.

2. V imperativě zaniká v *j* kmenovém příznak způsobový
(-i) i časový (-a); -aj přehlasuje se zpětně v -ej dle § 14.

3. Thema infinitivní dlouží před příponou přič. min. trpného
kmenové -a v -á: volán; ale volaný!

III. O jednotlivých tvarech. 1. Slovesa *nechati*,
ponechati mají v imperativě vedle pravidelných tvarů: *nechej*,
ponechej též: *nech*, *ponech*.

2. Některá slovesa této třídy jsou druhotvary sloves jiných
tříd, jako: *kovám* v. kuju a kovu, *plovám* v. pluju a plovu, *plavám*
v. plavu; *hrám* v. hraji, *zrám* v. zraji, *znám* v. znaji.

3. Sloveso *hráti* má ve přič. min. činném a ve přech. min.:
hral, *hrav* i *hrál*, *hráv*.

Oddíl 1. *Vzor: krájeti.*

225

Slovesa tohoto oddílu časována původně jako „volati“. Ze však před příznakem *-a* mají veskrze měkkou souhlásku, přehlaseno průběhem času *a v e*; tím pozměněno i časování jejich a rovná se úplně časování sloves tř. III. 1.: „uměti.“ Od sloves tř. III. 1. liší se slovesa sem náležející a) stupňovanou kmenovou samohláskou, b) tím, že odvozena jsou od sloves (deverbativa) tříd předcházejících, a konečně c) tím, že jsou větším dílem opětovací; mají obyčejně druhotvary ve třídě VI., kdež jsou pak namnoze opakovací.

Samohláska kmenová je tu veskrze dlouhá, vyjmouc slovesa: *stavěti, věšeti, mizeti; klaněti se, vraceti, zhrzeti.*

226

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: krájeja-, krájeje-	Č. jedn. 1. <i>krájím,</i> 2. <i>krájíš,</i> 3. <i>krájí;</i>	— <i>krájej,</i> <i>krájej;</i>	slovesa určitého.
	Č. množ. 1. <i>krájíme,</i> 2. <i>krájíte,</i> 3. <i>krájejí.</i>	<i>krájejme,</i> <i>krájejte,</i> <i>krájejte.</i>	
inf.: <i>kráje-</i>	<i>Přech. přít.:</i> <i>krájeje, krájejíc, krájejíc; krájejíte.</i> <i>Infinitiv:</i> <i>krájeti.</i> <i>Supinum:</i> <i>krájet.</i> <i>Příd. min. čin.:</i> <i>krájel, -a, -o.</i> <i>„ „ trp.:</i> <i>krájen, -a, -o.</i> <i>Přech. min.:</i> <i>krájev, -ši, -ši; -še.</i>		slovesa neurčitého.

1. Tak časujeme: *bájeti, po-bíjeti, po-bízeti, o-bouzeti, začláněti, u-díletí, na-háněti, u-hášeti, házeti, do-hlízeti* (m. *dohlížeti*) *od hleděti, z-hrzeti, do-cházeti, vy-jížděti, káceti, u-kájeti, pokáletí, pře-kázeti, s-klaněti, vy-klízeti, kráčetí, s-krápěti, krváceti, léceti* (osidla *klásti*), *máčeti, míjeti, míšeti, vy-mláceti, s-nášeti, po-nouceti, na-pájeti, za-pášeti, po-píjeti, s-pláceti, pouštěti, popouzeti, roz-právěti, u-rážeti, sázeti, o-stouzeti, stříletí, po-tácti, s-tácti, po-tápěti, u-trácti, vy-tvářeti, s-váděti, váletí, za-váněti, pro-vázeti, pře-vázeti, s-vářeti, s-víjeti, se-zváněti* a j.

II. Změny kmenův. 1. Thema přítomné *krájeja-, krájeje* vysutím *-e* (z *a* přehlaseného) změněno ve *krajie-* = *krájí-*, vyjmouc 3. os. č. množ. a přechodník přít. Srovn. § 224. II. 1.

2. Thema infinitivní zní přehláskou: *kráje-* (m. *krája-*).

3. O imperativě platí totéž, co o „volej“ pověděno v § 224. II. 2.

III. O jednotlivých tvarech. Ve přič. min. trpném dlouží některá slovesa kmenové *-e* (z *a* přehlasené) v *-l*, jako: pouštěti — pouštl, smáčet — smácl, naházeti — naházl, nakrájeti — nakrájl a j.

Oddíl 3. Vzor: *mazati*.

227

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: maža- maže-	<p>Jedn. č. 1. maži, 2. mažeš, 3. maže;</p> <p>Množ. č. 1. mažeme, 2. mažete, 3. maží.</p>	<p>— maž, maž;</p> <p>mažme, mažte, mažte.</p>	slovesa určitého.
infinitivní: maza-	<p>Přech. přít.: maže, mažici, mažte; mažlce. Infinitiv: mazati. Supinum: mazat. Přič. min. čin.: mazal, -a, -o. " " trp.: mazán, -a, -o. Přech. min.: mazav, ši, -ši; -še.</p>		slovesa neurčitého.

I. Dle tohoto vzoru časujeme slovesa, jež dle koncové souhlásky kmene prostého rozestupují se v šest pododdílů; jsou to kmeny prosté

- na plynné *l, r, n*, jako: bublati, kláti (koli — kůleš atd.), mumlati, orati, žebrati, stonati a p.;
- na retnice *b, p, m, v*, jako: dlabati a dlubati, hrabati, hýbatí, zobati; drápati, chápati, sypati, štipati, tepati; dřímati, klamatí, lámati, kývati;
- na hrdelnice *h, ch, k*, jako: strouhati; dýchati, páchatí, plakati a j.;
- na sykavky *s, z*, jako: česati, kysati, psáti, tesati; kázati, řezati, tázati se a p.;
- na zubnice *d, t*, jako: hlodati, klokotati, křehotati, řehtati, reptati a p.;
- na skupeniny *sk, zd*, jako: pískati, stýskati, tleskati, získati, hvízdati a p.

Všecka téměř slovesa tohoto oddílu časujeme též dle „volati“, hlavně ta, u nichž by sic nebylo rozeznati 1. os. sing. indik. od 2. os. sing. imperat., jako: *tresci* = *trestám* i *trestej* a p. Jenom dle „mazati“ časujeme: *kázati, tázati se* (táží a tíží se), *vázati, psáti*.

II. Změny kmenů v. 1. Hláška *-i*, kterou kmen prostý sesílen jest ve thematě přítomném, vniká do koncové souhlásky kmene prostého, čímž a) *směžďujeme* a) hrdelnice; *h, ch, k* v *ž*,

strouhie — strouže, dýchie — dýše, skákíe — skáče; β) zubnice *d* a *t* v *z* a *c*, jako: hlodíe — hloze, řehíe — řehce; γ) skupiny: *st* v *sc*, *sk* v *šl*, *zd* v *žd*, jako: trestíe — tresce, stýskíe — stýstě, hvízdíe — hvíždě; b) *obmělčujeme* sykavky *s* a *z* v *š* a *ž*, souhlásky *n* a *r* v *ň* a *ř*, jako: tesíe — teše, kázíe — káže; stonie — stůně, oríe — oře.

Ve příč. min. trpném dloužime kmenové *-a* v *-á*: tesán.

V imperativě splývá příznak způsobový (*i*) s příznakem časovým (*a*) dle § 220. II. 2. v *i*, kteréž ve předcházející měkké souhláске zaniká: mazíe-i = mazíi = maži = maž.

III. O jednotlivých tvarech. 1. Slovesa *vázati* a *tázati se* mají ve tvarech přítomných buď: *váží*, *táží se*, nebo *spodobou* (viz § 17.) *víží*, *tíží se*; v imper. vedle *važ*, *taž se*, *těž*: *věž*, *otěž se*.

2. Slovesa *plakati* a *stonati* dlouží v čase přítomném (vyjmouc 1. os. č. jedn. a 3. č. množ.) kmenové *a* a *o* v *á* a *ů*, tedy: *pláčeš*, *stůněš* atd.

3. Mnohá slovesa tvoří imperativ dle „volati“, ne dle „mazati“, jako: *stonej*, *hýbej*, *lámej* (v. *lam*), *získej*, *skákej*, *stýskej*, *kousej*, *orej*, (v. *oř*), *trestej* (v. *tresci*), *sypej* (v. *syp*). — Tvoříme-li imperativ dle *mazati*, krátíme z pravidla kmenovou samohlásku, tedy: *važ*, *kaž*, *opaš* (v. *opásej*), *taž*, *liž* (v. *lízej*), *otěž* (*otaž*) *se* a *p*. Přechodník přítomný těchto sloves tvoříme (s nepatrnými výnimkami) jen dle „volati“.

4. Sloveso *psáti* dlouží ve přítomném čase *ь*, které tu ožívá (přs) v *í*: *piší*, *pišeš* atd., ale imper.: *piš*.

5. Kmen *rza* hradí tvary infinitivní od *rža*: *ržáti*, *ržal*; tvary přítomné jsou pravidelné: *rží*, *ržeš*, *rže* atd.

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: <i>bera-</i> <i>bere-</i>	Č. jedn. 1. <i>beru</i> , 2. <i>bereš</i> , 3. <i>bere</i> ; Č. množ. 1. <i>bereme</i> , 2. <i>berete</i> , 3. <i>berou</i> .	— <i>ber</i> , <i>ber</i> ; <i>berme</i> , <i>berte</i> , <i>berte</i> .	slovesa určitého.
infinitivní: <i>bra-</i>	<i>Přech. přít.</i> : <i>bera</i> , <i>berouc</i> , <i>berouc</i> ; <i>berouce</i> . <i>Infín.</i> : <i>bráti</i> . <i>Příč. min. čin.</i> : <i>bral</i> , <i>-a</i> , <i>-o</i> . " " <i>trp.</i> : <i>brán</i> , <i>-a</i> , <i>-o</i> . <i>Přech. min.</i> : <i>brav</i> , <i>-ši</i> , <i>-ši</i> ; <i>-še</i> .	<i>Supinum</i> : <i>brat</i> .	slovesa neurčitého.

I. Tak časujeme slovesa: cpáti, dráti, hnáti, přáti, rváti, řváti, po-sláti, stláti, štváti, tkáti, zváti, žráti, žvátí, jejichž přit. themata jsou: cpa-, -e-; dera-, -e-; žena-, -e-; pera-, -e-; rva-, -e-; řva-, -e- (řeva-, -e-); po-šla-, -e- (= po-šl-j-a); žera-, -e-; žva-, -e-.

Slovesa: ssáti, tkáti, ždáti časujeme nyní rádi dle V. 1.: ssám (neb i ssaju), tkám, ždám.

II. Změny kmenů. 1. Infinitivy sloves sem náležejících *kráti* dlouhou samohlásku kmenovou ve složení trojslabičném, jako: nacpati, vydrati, pohnati atd.

2. Sloveso: *zváti* dlouží jako *kláti* (odd. III.) v čase přit. před příznakem *e* kmenovou samohlásku: zovu, *zžveš* (zoveš, zveš), kůleš atd. Dle těchto a dle mohu — můžeš druhdy i *bráti* mívalo: *běreš, běřeš*; v imperativě *beř, jež v beřiž* posud žije. O *lháti* viz § 236. 8.

III. O jednotlivých tvarech. V imperativě podržují *-i*: cpi, lži, rvi, řvi, po-šli, štvi, ždi, zvi, žvi; tkáti má dle V. 1. *tkaj*, přehl. *tkej*; ssáti — *ssaj* (od *ssaju*).

Oddíl V. Vzor: *hřáti*.

229

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: hřeja-, hřeje-	Č. jedn. 1. hřeji, 2. hřeješ, 3. hřeje; Č. množ. 1. hřejeme, 2. hřejete, 3. hřejt.	— hřeji, hřeji; hřejme, hřejte, hřejte.	slovesa určitého.
infinitivní: hřá-	Přech. přit.: hřeje, hřejte, hřejte; hřejte. Infinitiv: hřáti. Supinum: hřát. Přít. min. čin.: hřál, -a, -o. " " trp.: hřát, -a, -o Přech. min.: hřáv, -ši, -ši; -še.		slovesa neurčitého.

I. Tak časujeme slovesa: káti se, pláti, táti, vláti: nadáti (nadíti) se, hřáti, o-křáti, váti; líti, přáti, síti, smáti se, zítí.

Slovesa tato mají *thema infinitivní*: kaja, plaja, taja, vlaja; na-děja, hřeja, o-křeja, věja: lija, přija, sija, smija, zija. *Themata přítomná* jsou u prvních tytéž; kmeny v *-ija* stupňují se pro *thema přítomné* v *-ěja*, odkudž je: leja, přeja, seja, směja, zeja.

Časování jejich rovná se ve tvarech na *thematě přítomném* osnovaných časování sloves tř. I. 7.

II. Změny kmenů. Themata infinitivní stahují (anebo směšují) se ve: ká-, plá-, tá-, vlá-; na-dá—nadi (anebo na-dá), hřá- (hří-), o-křá- (o-kří), vá; li-, přá- (při-), sí-, smá-, zí-.

III. O jednotlivých tvarech. 1. V infinitivě mají některá slovesa v. -*ati* též -*tti*, jako: nadáti se — nadíti se, hřáti a hříti, okřáti a okříti, přáti — příti; jiná jen -*tti*, jako: zíti, síti; tak i ve tvarech od themata infinitivního utvořených: o-hřil v. lepšího ohřál; okřil atd. Na-dáti se má nadál, nadán (v. ne-nadání) na rozdíl od *nadtti*, naděl, nadět.

2. V imperativě nepřehlasuje se samohláska kmenová sloves: kaj se, laj, taj. *Pláti* hradí imperativ od „planouti“ nebo „plápolati“.

3. Ve přič. min. činném slyšíme v. správného: *ohřál* i přehlasené *ohřil*; přič. min. trpné zní též: *ohřán*. *O-siti* má ve přič. min. trp.: *oseť* v. *osen* (v. *osení*).

4. Slovesa *káti se* a *pláti* v čase přítomném vykazují též tvary dle tř. V. I.: kám se, plá. Tak i kmen: z-děja: zdám, zdáš, zdají se.

Třída VI.

230 Slovesa této třídy vyznačují se příznakem -*ova* a utvořena jsou buď ode jmen, neb od sloves tříd předešlých neb i od jiných částí řeči. O krácení kmenové samohlásky sloves sem náležejících viz § 22. c. x. — Časujeme je všechna dle jednoho vzoru.

Vzor: milovati.

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: miluja-, miluje-	C. jedn. 1. milují, 2. miluješ, 3. miluje; Č. množ. 1. milujeme, 2. milujete, 3. milují.	— miluj, miluj; milujme, milujte, milujte.	slovesa určitého.
infinitivní: milova-	<i>Přech. přít.:</i> miluje, - <i>te</i> , - <i>te</i> ; - <i>te</i> . <i>Infinitiv:</i> milovati. <i>Supinum:</i> milovat. <i>Přič. min. čin.:</i> miloval, - <i>a</i> , - <i>o</i> . " " <i>trp.:</i> milován, - <i>a</i> , - <i>o</i> . <i>Přech. min.:</i> milovav, - <i>ši</i> , - <i>ši</i> ; še.		slovesa neurčitého.

I. Tak časujeme: vyluzovati, odsuzovati, zarmucovati, narycovati, vyhazovati, uvazovati, vylamovati, vykračovati, kralovati, panovati, opětovati, potahovati a j.

II. Změny kmenů v. 1. Thema přiložené *miluje* — *miluje* podrobena týmž změnám, jako kmeny sloves tř. I. 7.; časování na tematě přítomném osnované řídí se zcela vzorem „*blíti*“.

2. Ve přič. min. trpném dloužíme kmenové *-a* v *-á*: *milován*.

B. Slovesa bezpříznaková (besesponová).

Slovesa, jejichž přítomné thema příznaku (spony) nepřipíná, 231
jsou: *dám, vím, jím, jsem*.

I. Dáti.

232

Sloveso *dáti* a složená: *vydati* a *vyndati*, *zadati* a *zandati*, *nadati* a *nandati*, *předati* a *přendati*, *sundati* a p. tvoří některé tvary času přítomného spūs. oznam. ode kmene *dad*; ve 3. os. množ. a ve přech. přít. neobejdeme se bez rozšíření kmene *dad*; i bereme pro 3. os. množ. za základ *dadi* nebo *dadě*, pro přechodník *dada*, odkudž obdržíme tvary: *dadint* = *dadě* = *dadia* = *dadi*, *dadant* = *dadā* = *dada*.

Ostatní tvary tvoříme ode kmene *da*, a to 3. os. jedn. a 2. množ. indik. imperativ a tvary jmenné, na tematě infinit. osnované.

Časujeme tedy:

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
<i>dad-</i> (<i>dadi-</i> , <i>dada-</i>), <i>da-</i>	Jedn. č. 1. <i>dám</i> (m. <i>dad-m</i>), 2. <i>dáš</i> (m. <i>dad-si</i>), 3. <i>dá</i> ; Množ. č. 1. <i>dáme</i> (m. <i>dad-me</i>), 2. <i>dáte</i> , 3. <i>dadí</i> (m. <i>da-dint</i>) a <i>dají</i> .	— <i>dej</i> (m. <i>da-i</i>), <i>dej</i> ; <i>dejme</i> , <i>dejte</i> , <i>dejte</i> .	slovesa určitého.
infinitivní: <i>da-</i>	<i>Přech. přít.</i> : <i>dada</i> , <i>dadouc</i> , <i>dadouc</i> ; <i>dadouce</i> . <i>Infinitiv</i> : <i>dáti</i> . <i>Přič. min. čin.</i> : <i>dal</i> , <i>-a</i> , <i>-o</i> . " " <i>trp.</i> : <i>dán</i> , <i>-a</i> , <i>-o</i> . <i>Přech. min.</i> : <i>dav</i> , <i>-ši</i> , <i>-ši</i> ; <i>-še</i> . <i>Supinum</i> : <i>dat</i> .		slovesa neurčitého.

II. Věděti.

233

Sloveso toto a složená: *dověděti se*, *pověděti*, *předvěděti*, *pověděti*, *odpověděti*, *vypověděti*, *zvěděti*, *přezvěděti*, *vyzvěděti* a j. tvoří tvary: indikativ mimo 3. jedn. a 2. množ., imperativ a přech. přít. ode kmene *věd*; 3. os. množ. čísla a přechodník

číslo a přechodník přítomný vyložiti jest jako při „dání“. Tvary ostatní tvoříme ode kmene *vědē* dle tř. III. Časujeme tedy takto:

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
infinítivní i přítomné: věd- (vědi-, věda-).	Č. jedn. 1. vím (m. vědm), 2. víš (m. věd-si), 3. vi (m. věd-ti);	— věz (m. věd-i), věz;	slovesa určitého.
	Č. množ. 1. víme (m. věd-me), 2. víte (m. věd-te), 3. vědí (m. vědi-nt).	vězme, vězte, vězte.	
infinítivní: vědě-.	<i>Přech. přít.:</i> věda, vědouc, vědouc; vědouce. <i>Infinitiv:</i> věděti. <i>Supinum:</i> věděť. <i>Přič. min. čin.:</i> věděl, -a, -o. <i>„ „ trp.:</i> věděn, -a, -o. <i>Přech. min.:</i> věděv, -ši, -ši; -še.		slovesa neurčitého

III. Jísti.

Sloveso toto a složená: dojísti, najísti se, pojísti, rozejísti, snísti (= s-n-jísti), vyjísti, zajísti tvoří všechny tvary ode kmene *jed* (vzniklého z *ja* a téhož *-d*, kterým i kmen *bud* a *id* (jdu) je utvořen. Tvary přítomné jsou bezpříznaké, vyjmouc 3. os. množ. a přech. přít., jež vyložiti jest jako u „dání“ a „věděti“. Ostatní tvary řídí se vzorem: „věsti“.

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
infinítivní i přítomné: jed- (pro 3. os. množ. jedi-, pro přech. přít. jeda-).	Č. jedn. 1. jím (m. jedm), 2. jíš (m. jed-si), 3. jí (m. jed-ti);	— jez (m. jed-i), jez;	slovesa určitého.
	Č. množ. 1. jíme (jed-me), 2. jíte (jed-te), 3. jedl (jedi-nt).	jezme, jezte, jezte.	
infinítivní i přítomné: jed- (pro 3. os. množ. jedi-, pro přech. přít. jeda-).	<i>Přech. přít.:</i> jeda, jedouc, jedouc; jedouce. <i>Infinitiv:</i> jísti. <i>Supinum:</i> jest. <i>Přič. min. čin.:</i> jedl, -a, -o. <i>„ „ trp.:</i> jeden, -a, -o. <i>Přech. min.:</i> jed, jedši, jedši; jedše.		slovesa neurčitého.

IV. *Býti.*

Časování slovesa *býti* a složených: *dobyti*, *nabyti*, *odbyti*, *pobyti*, *ubyti*, *zbýti* a p. zakládá se nyní na třech kmenech: přítomném *jes* (přehlas. z *jas*, kdež *j* předsuto), minulém *by* a budoucím *bud*. Od kmene *jes* tvoříme indikativ přít. času a přechodník přítomný: od *bud* imperativ, čas budoucí a přechodník budoucí; ostatní tvary od *by*.

Ve 3. os. č. množ. přít. času a ve přech. přít. přibírá *jes*-příznak *-a*: *jesa*-.

Časujeme je takto:

Thema	Indikativ	Imperativ	Tvary
přítomné: (jes-) <i>jesa</i> - budoucí: <i>buda</i> -, <i>bude</i> -.	<p>Č. jedn. 1. <i>jsem</i> (m. <i>jes-m</i>), 2. <i>jsi</i> (m. <i>jes-si</i>), 3. <i>jest</i> (v. <i>jesti</i>), <i>je</i>;</p> <p>Č. množ. 1. <i>jsme</i> (m. <i>jesme</i>), 2. <i>jste</i> (m. <i>ieste</i>), 3. <i>jsou</i> (m. <i>jesant</i>).</p>	<p>—</p> <p><i>buď</i> (m. <i>bud-i</i>), <i>buď</i>;</p> <p><i>buďme</i>, <i>buďte</i>, <i>buďte</i>.</p>	slovesa určitého.
minulé: <i>by</i> -.	<p><i>Přech. přít.</i>: <i>jsa</i>, <i>jsouc</i>, <i>jsouc</i>; <i>jsouce</i>. <i>Infinitiv</i>: <i>býti</i>. <i>Supinum</i>: <i>byt</i>. <i>Přít. min. činné</i>: <i>byl</i>, <i>-a</i>, <i>-o</i>. " <i>trpné</i>: <i>byt</i>, <i>-a</i>, <i>-o</i>. <i>Přech. min</i>: <i>byv</i>, <i>-ši</i>, <i>-ši</i>; <i>-še</i>.</p>		slovesa neurčitého.
budoucí: <i>buda</i> -, <i>bude</i> -.	<p>Čas budoucí. Č. jedn. 1. <i>budu</i>, 2. <i>budeš</i>, 3. <i>bude</i> Č. množ. 1. <i>budeme</i>, 2. <i>budete</i>, 3. <i>budou</i>. <i>Přech. budoucí</i>: <i>buda</i>, <i>budouc</i>, <i>budouc</i>; <i>budouce</i>.</p>		

Tvary bez *-j* (*sem*, *si* atd) trvají ve strč. až do XIV. stol.; od té doby zavedeny jsou tvary s *-j* do písma. V době klassické užíváno tvarů bez *-j* k opisování časů minulých: *vodil sem atd*. Po záporném *ne* zní *j* náslovné: *nejsm*, *nejsi* atd.; v 3. os. jedn. č. vkládáme mezi *ne* a kratší tvar *je*: *n*, tedy: *ne-n-je*, z čehož: *nenie* = *není*.

Starého minulého času čili aoristu: *bych**) užíváme k opisování kondicionálu, avšak ve tvarech poněkud pozměněných, totiž: Č. jedn.: 1. *bych*, 2. *bys*, 3. *by*. Č. množ. 1. *bychom*, 2. *byste*, 3. *by*; za *byste* chyběně bývá psáno: *by jste*.

*) Aorist ten zněl: Sing. 1. *bych*, 2. a 3. *by*; Plur. 1. *bychom*, 2. *byste*, 3. *bychu*.

C. Slovesa nepravidelná.

Slovesa nepravidelná jsou: *jeti, jíti, státi; chtítí, mítí, spáti; viděti a lháti.*

1. **Jeti** a složená, jako: dojeti, nadjeti, odjeti, podjeti, projeti, přejeti, rozjeti se, sjeti se, vjeti, vyjeti, zajeti — tvoří tvary od themata přítomného odvozené na základě přít. themata: *jeda, -c* úplně dle „věsti“; základem tvarů na infinitivním thematě osnovaných jest: *je* (ztenčené z *jed* na rozdíl od *jed* — *jísti*). Časujeme je takto:

Thema: *jeda, -e*: *Indikativ*: *jedu, jedeš* atd. *Imperativ*: *jed, jedte*. *Přech. přít.*: *jeda, -ouc* atd.

Thema: *je-* (m. *jed.*): *Infinitiv*: *jeti*. *Supinum*: *jet*.

Přič. min. činné: *jel, -a, -o*. *Přič. min. trp.*: *jet, -a, -o*.

Přech. min.: *je-v, -ši* atd.

2. **Jíti** a složená: dojíti, najíti, pojíti, přijíti, projíti, rozejíti se, vejíti, zajíti atd. — tvoří infinitiv a supinum od kořene *i* (jemuž předsouváme *j*); tvary na thematě přítomném osnované od sesíleného kmene *id* (jehož náslovně *i* v *j* seslabujeme); ostatní tvary odvozeny jsou od kmene *šed* (přírovn. *chod-iti*); v přič. min. činném se kmenové *d* před *-l* vysouvá. Časujeme tedy:

Thema: *přít. jda, -e*: *Indikativ*: *jdu, jdeš* atd. *Imperativ*: *jdi, jděte* atd. *Přech. přít.*: *jda, -ouc, -ouce*.

Thema: *ji*. *Infinitiv*: *jíti*. *Supinum*: *jít*.

Thema: *šed*: *Přič. min. činné*: *šel, šla, -o*. *Přech. min.*: *šed, šedši, atd.*

3. **Státi** a složená: státi se, dostati, nastati, ostati, odestati, vstáti, povstati, přistati a p. — mají za základ kmen *sta* (proti státi tř. III., kmen: *stoja*); tvary na thematě přít. osnované tvoříme dle tř. II. ode kmene *stana, -e*; někdy dle tř. II. tvoříme též infinitiv na rozdíl od stojím — státi — Ve přič. min. činném m. „stal“ říkáme i „stanul“ (proti: stal se). — Ostatní tvary tvoříme pravidelně dle tř. I. 7. Časujeme tedy takto:

Thema: *stana, -e*: *Indik.*: *stann, staneš* atd. *Imper.*: *staň, staňte*. *Přech. přít.*: *stana, -ouc* atd.

Thema: *sta*: *Infinitiv*: *státi* (v. stanouti). *Supinum*: *stat*. *Přič. min. čin.*: *stal, -a, -o*. *Přech. min.*: *stav, -ši* atd.

4. **Chítí** a složená: odechtěti, zachtěti, vzechtěti a p. — tvoří indikativ a přechodník času přít. od themata *chti-a, -e* (m. *choti-a, -e*) dle tř. V. 3., při čemž *ti* v *c* směřďujeme vyjmouc 3. os. č. množ. a přech. přít. času, kteréž oba tvary tvoříme též od themata *chtě*, od něhož všechny ostatní tvary pravidelně dle tř. III. odvozujeme. Časujeme tedy:

Thema přít.: *chtia -e*: *Indik.*: chci, chceš, chce; chceme, chcete, chtí (n. chtějí). *Přech. přít.*: chtě, chtic (n. chtěje, ic) atd.

Thema infin.: *chtě*: *Imperativ*: chtěj, chtějte. *Infinitiv*: chtítí. *Přlč. min. čin.*: chtěl, -a, -o; *přlč. min. trp.*: chtěn, -a, -o. *Přech. min.*: chtěv, -ši, še.

Tvary: *chtí*, *chtě* jsou starší, *chtějí*, *chtěje* vedle nich stejnou měrou běžné.

4. **Mítí** časujeme na základě kmene *ima-ja* dle volati v indikativě a přech. času přít.; ostatní tvary tvoříme dle tř. III. 1. od themata *imě*. Náslovné *i* ztenčeno nejprve v *j*, pak sesuto vyjmouc *přlč. min. trpné*. Časujeme tedy:

Thema: *ima-ja (má)*: *Indik.*: mám, máš, má; máme, máte, mají. *Přech. přít.*: maje, -ic, -ic; -íce.

Thema: *imě- (mě-)*: *Imperat.*: měj, mějte. *Infin.*: mítí. *Přlč. min. čin.*: měl, -a, -o. *Přlč. min. trp.*: jměn (ve jmění).

Přech. min.: měv, -ši, -ši; -še.

Pozn. Složené *pojměti* časujeme pravidelně dle tř. I. 7. tedy: *pojměji*, *pojmeješ* atd.

6. **Spáti** a složená: *zaspáti*, *vyspáti se*, *rozespáti*, *pospáti*, *dospáti* — časujeme ve tvarech přítomných dle tř. III. 2. nebo IV., ve tvarech neurčitých dle „bráti“. Časujeme tedy:

Indik.: spím, spíš, spí; spíme, spíte, spí. *Imperativ*: spi, spěte. *Přech. přít.*: spě, spíc atd.

Infinitiv: spáti. *Supinum*: spat. *Přlč. min.*: spal; spán. *Přech. min.*: spav.

7. **Viděti** náleží do tř. III. 2., dle níž je pravidelně časujeme vyjmouc: *imperativ*: viz, vizte; *přech. přít.*: vída, -ouc; *přlč. přít. trp.*: vidom.

Složená: *náviděti*, *nenáviděti* a *záviděti* řídí se ve všech tvarech vzorem „*uměti*“.

8. **Lháti** časuje se ve přít. čase dle „*žhu*“ (§. 212. III.), tedy: *indik.*: lhu, lžeš, lže; lžeme, lžete, lhou; *imperat.*: lži, lžete; *přechodník*: lha, lhouc atd. Tvary na thematě *infin.* osnované řídí se třídou V.: *lháti*, *lhat*, *lhal*, *lhán*, *lhav*.

D. Slovesa kusá.

Slovesa kusá jsou ta, jichž jen některé tvary jsou v obyčeji. **237**
Jsou to:

1. *Dím*, *díš*, *dí*; *díme*, *díte*, *dí* a *dějí*. Kmen slovesa tohoto jest *dě*. Složeno-li s předložkou, časujeme je úplně: vzdím — vzdíti, převzdím — převzdíti a převzděti.

2. *Prý* nebo *prej* (= *praj*) pochází od zastaralého slovesa *praju*, jež náleželo do tř. V. 1., a je to 3. os. množ. čísla: *praji* (= *dicunt*) = *praj* = *prej* (a dle *silnej* = *silný*) = *prý*. *Prý* vyskytá se teprve v XV. stol.

3. *Vece* je 3. os. jedn. č. bývalého aoristu od *vecati* (n. *veceti*, kmen *vět*; přírovn. věta, od-větiti) = *pravil*.

4. *Vari*, *varite* (= *varuj se*, *jdi stranou*) jest imperativ zastaralého slovesa *varu*.

E. Slovesa neosobná.

238 Slovesa neosobná (v. impersonalia, § 193. Pozn.) vyskytají se toliko ve 3. os. jedn. č.; dělíme je

1. v taková, jichž *vždy* neosobně užíváme, jako: *prší*, *mží*, *svítá*, *rozednívá se*, *šerí se*, *hřmí*, *blýská se* a *p.*; *lito mi*, *zželelo se mi* a *p.*;

2. taková, jichž jen v *jistém smyslu* neosobně užíváme, jako: *stává se*, *děje se*, *přihází se*, *prospěšno jest*, *záleží (na čem)*, *těší mne*, *zřejmě jest*, *zbývá*, *líbí se*, *lépe jest*, *dostačuje* atd.

F. Časování opsané.

239 Rod činný opisuje dle § 205. tyto časy a způsoby:

1. Minulý čas skonalý i neskonalý

- a) *příčestím min. čin. + přít. čas. slovesa býti*, jako: *chytil jsem*, *chytil jsem*. Ve 3. os. č. jedn. a množ. příslušný tvar slovesa „býti“ obyčejně se pomíjí; tak též v obecné mluvě po osobních náměstkách v 1. os. č. jedn. a množ., jako: *Já hned se lekla*. *My tebe neznali*;
- b) *příčestím min. čin. + min. čas. slovesa býti*; *byl jsem chytal*, *byl jsem chytil*.

2. Budoucí čas neskonalý projadřujeme *budoucím časem slovesa „býti“ a infinitivem slovesa neskonalého*: *budu chytati*.

Pozn. 1. Kterak budoucí čas *skonalý* pronášíme, pověděno v § 197. Pozn. 2. a. b. — Některá slovesa neskonalá tvoří z pravidla jen budoucí čas skonalý pomocí předpon předložkových: *po*, *o*, *u*, *z*, *za* a *p.*, jako: *půjdu*, *dovezu*, *pokvetu* atd., *nikoliv*: *budu jíti*, *budu véztí* atd.

3. Kondicionál

- a) *času přítomného* pronášíme *příčestím min. činným + bych*: *chytil (chytil) bych*, *-bys*, *-by*: *chytali (chytíli) bychom*, *byste*, *by*.
- b) *Kondicionál času minulého* vyjadřujeme *kondicionálem přít. slovesa „býti“ + přič. min. čin. téhož „býti“*, jako: *byl bych chytal*, *byl bych chytil*.

Pozn. „*Bych, bys, by*“ atd. z pravidla spojujeme se zájmeny tázacími a vztažnými, pak se spojkami ve slovo jedno: *káoby, kterjby, kdybych* atd.

4. Přechodník následný (= lat. particip. fut. act.) opisujeme infinitivem a přechodníkem přít. sloves: *chtítí, hodlati, mítí, chystati se, mysliti, strojiti se* atd., jako: *chtěje (hodlaje, maje* atd.) *chytati (chytiti).*

Rod trpný vyjadřujeme

240

1. zvratným se a slovesem ve tvaru činného rodu, obzvláště když řeč jest o 3. os., jako: *mluví se, mluvilo se, bude se mluvíti* atd., nebo

2. *přičestím min. trpným + býti, bývati* ve příslušných tvarech. Tím způsobem obdržíme:

- a) čas přítomný ze *přičestí min. trp. slovesa neskonaleho + jsem, bývám*, jako: *chytán jsem, chválen jsem; bývám chycen (chválen);*
- b) čas minulý skonalý ze *přič. min. trp. slovesa skonalého + jsem*, jako: *chycen jsem, pochválen jsem; byl jsem chycen (pochválen);*
- c) čas minulý neskonalý ze *přič. min. trp. slovesa neskonaleho + byl jsem*, jako: *byl jsem chytán (býval jsem chycen);*
- d) čas budoucí neskonalý ze *přič. min. trp. slovesa neskonaleho + budu*, jako: *budu chytán (chválen);*
- e) čas budoucí skonalý ze *přič. min. trp. slovesa skonalého + budu*, jako: *budu chycen (pochválen).*

Tvary jmenné: *Infinitiv*: *chytánu (chycenu) býti.*

Přech. přít.: *chytán jsa (bývaje).*

„ *min. neskon.*: *chytán bývav.*

„ „ *skon.*: *chycen jsa (by).*

„ *bud. neskon.*: *chytán buda.*

„ „ *skon.*: *chycen buda.*

Spůsoby: *Imperativ*: *chytán bývej (buď); chycen buď.*

Kondicionál: *byl bych chytán; byl bych chycen.*

„ *býval* „ *býval* „ „

Jinak opisujeme též rod trpný:

1. slovesy *přijítí a přicházeti* s příslušným jménem slovesným a předložkami *na, v, k*, jako: *v zapomenutí přijítí, přicházeti* = *zapomenutu, zapominánu býti*; *k obnovení přijítí* = *obnovenu býti*; *přirovn. na jevo přijítí* = *zjevenu (zjevnu) býti*;

2. slovesy *přijímati, vzítí, brátí, mítí* s příslušnými jmény podstatnými, jako: *umenšení brátí (vzítí)* = *umenšenu býti*; *odplatu vzítí* = *odplacenu býti*; *vyslyšení mítí* = *vyslyšenu býti*;

3. slovesem *býti* a jménem podstatným s předložkou *v*, jako: *v nenávisti (pocřivosti, pohrdání) býti* = *nenáviděnu (cťěnu, pohrdánu) býti*;

4. slovesem *dáti se* s infinitivem (= něm. *sich lassen*), jako: *dáti se naraditi* = *narazenu býti*; *dáti se přinutiti* = *přinucenu býti.*

C. O částicích.

Hlava XXI.

I. O příslovcích.

241

Vše, co slovesem pronášíme, děje se (jest) na jistém místě, v jisté době, jistým způsobem a měrou a za jistou příčinou. Slovese, kterými tyto okolnosti *místa, času, způsobu, míry a příčiny* vyjadřujeme určitěji, než se to buď pády prostými nebo předložkovými nebo časováním sloves státi může, můžeme, zoveme *príslovci* (adverbia).

Dělíme je a) dle významu, b) dle původu.

Dle významu máme příslovce:

1. místa, a to:

- a) *tázací* (a vztažná): kde? odkud? kudy? kam? pokud?
- b) *ukazovací* (a neurčitá), jimiž omezujeme výrok hledíce:
 - α) k *východišti*, *odkud* činnost se počíná; taková jsou: odtud, od-onud, odjinud, odněkud, odnikud;
 - β) k *místu* činnosti, *kde* se děj koná, jako: zde, tu, tam, onde, jinde, někde, nikde, kdesi, ledaskde; vnitř, vně, doma, venku, nahoře, dole napřed atd.;
 - γ) ke *směru*, *kudy* se směr koná, jako: tudy, onudy, jinudy; někudy; nikudy; dolem, horem atd.;
 - δ) k *clí*, *kam* činnost směřuje, jako: sem, tam (semo, tamo), onam, jinam, někam, nikam, kamkoli; posud, potud, poněkud; domů, dolů, nahoru atd.;

2. času, a to:

- a) *tázací* (a vztažná): kdy? odkud? dokud? dokavad?
- b) *ukazovací* (a neurčitá), jimiž omezujeme výrok hledíce k tomu, od které doby, jak dlouho nebo dokud činnost trvá, jako: odtud, odsud; teď, tehdy, tehdaž, ondy, onehdy, ondyno, jindy, potom, po té (době), někdy, ledaskdy, mnohdy, dávno, brzy, dnes, zejtra, včera, druhdy, tytýž (= někdy), hned, již, nyní, pořád, právě, příště, teprve, vždy; dosud, dosavad, dotud, dotavad atd.;

3. způsobu (*míry a čísla*), a to:

- a) *tázací*: jak? kterak? čím? jak velice? kolikráte? koliknásob?
 b) *ukazovací*: tak, onak, jinak, některak, nějak, jaksi, ledasjak, nijak; naznak, opak; mnoho, málo, skoro, sotva, velmi, ovšem, aspoň, snad; vysoko, hluboko, nízko; dobře, ošklivě, pěkně; ba, ano, ne, ni, nikoliv atd.; tím, tak, velice; jednou, dvakrát atd.; dvojnásob atd.;

4. příčiny, a to:

- a) *tázací*: proč? pročez?

- b) *ukazovací*: proto, protož.

Dle původu jsou příslovce

242

1. *prvotná*, a to: ba, ni, ně, ne, a, i, či, -li a málo jiných původu temného;

2. *odvozená*, a to:

- a) *ode jmen podstatných*, která ve platnosti příslovci vyskytají se buď v pádech prostých nebo předložkami řízených. Vyskytají se pak:

α) *akkusativy*: ven, kraj, prostřed, napřed, na zad, drobet, trochu, věru, nahlas, okolo, vřkol (= v okol), vůbec, (= v obec), vzhůru (= vz horu), naspěch, na kvap, za vděk, vhod, nevhod, včas, vespolek, letos, dnes, podnes, nazmš, na vzdory, nad míru, vzděli, zvyší, napořad, nezbyt, na ruby, naopak, opravdu, vstřic, zároveň a m. j.;

β) *dativy*: domů, dolů, k vůli, ku podivu;

γ) *genitivy*: včera, shřry, bezděky, bez meškání, bez pochyby, do pola, dopolou, odpolou, odedávna, svrchu, z paměti, s večera, dosti (= do syti), dokonce, dodnes, zítra, z zadu, do kořán, z kořen;

δ) *lokály*: doma, vně, dole, venku, loni (v loni), vnitř, nahoře, popředu, naschvál(e), potmě, pozejtří, pozadu, povrchu, po pořádku, pohromadě, po hlavě;

ε) *instrumentály*: celkem, honem, pádem, dolem, kolem, místem (mistry), skokem, středem, zpodem, dílem, venkonce, předevěirem, stranou, úprkem, útokem, kvapem, mimochodem, pěškami (pěšky), mlčkami (mlčky), s chutí a j.

- b) *Ode jmen přídavných*, o nichž z části pojednáno již v §§ 151., 5. a 164. Za příslovce užíváme neurčitých přídavných jmen rodu středního, a to:

α) *akkusativů*: blízko, daleko, nízko, hluboko, vysoko, dávno, jasno, pusto, snadno, lehko, sucho, mokro atd.; na pravo, na levo, na černo, v levo, v pravo atd.;

β) *lokálů*: dobře, pěkně, mile, příjemně, sladce, vesele atd., na krátce, na hotově, pohotově, nadlonze, v nově, na mále, po dobrém, po zlém;

- γ) *genitivů*: zdaleka, zblízka, zhruba, docela, bez mála, z čista jasna, z čista dobra, zrovna, zhojna, zkrátka, do naha, do čista, za starodávna, docela, odedávna, zhluboka, znenáhla (= po nenáhlu), znova, zkríva, ztěžka;
- δ) *dativů*: po panskou, po česku, po starodávnu, po tichu, po tajmu, porůznu;
- ε) *instrumentálů*: honem, málem, mnohem. Dále na *-sky*: panský, lidský, český, německý, vojenský atd.
- c) Od *číslovek*: teprv*), jenom a jen (= jednom), jednak, jednou (m. jedinou), po první, po druhé, po třetí a t. d.; jednoduše, dvojnásob (-ně) atd.; po jednom, po dvou, po třech atd.;
- d) od *náměstek*, a to ode kmenů: *тъ, ѣ, он, къ, съ, веъ, че, jinъ* atd.:
- α) příponou *-de, -dy, -mo*, příslovce *místa* v § 241. I. 1. vytčená;
- β) příponou *-dy (-da)* příslovce *času*, viz § 241. I. 2.;
- γ) příponou *-ko (-k)* příslovce *spůsobu*, § 241. I. 3.;
- δ) složením *náměstek* *če* a *to* s předložkou *pro-*: proč, proto. *Čím, tím* jsou instrumentaly *náměstek*: *co, to*. Mimo tyto máme s předložkou sloučené: *na to, nad to, přes to, potom, po-té* (t. době), *mezitím, před tím, zatím, zato*; *přece* (před se), *zase, pozdě* a p.;
- e) od sloves: *kromě* — *krom* (= přič. trp., § 204. 7.), *po-šeptmo, sečmo, stojmo, tajmo, závěsno, darmo* (dariti), *letmo, hodmo, bodmo, po-kradmo, kolmo, padmo, vozmo, okročmo, mimo*; imperativy: *chtěj nechtěj* (přírovn. *volky nevolky*), *těž přechod.*: *chtěnechtě, samochtě, samochtíce* (= dobrovolně, *takřka, takřikajíc*: *arci* (= a + *rci* [imperat.]), přírovn. *ano* (= a *ono*, *scil. jest*). Podobně jsou utvořena: *koňmo, čtvermo, mermo-mocí*.

II. O předložkách.

243

Předložky jsou částice, které z pravidla se jmény podstatnými spojujeme chtějí místněji vytknouti poměr, ve kterém činnost (nebo stav) podmínětu je ku předmětům jiným.

Předložky dělíme ve *pravé* a *nepravé*. Předložek *nepravých* užíváme *těž* ve platnosti příslovci; jsou to: *kromě, vně, mimo, vedle, dříve, blíž, místo, prostřed, naproti, okolo, uprostřed, se strany* a p.

Předložek *pravých* užíváme jenom ve platnosti jejich vlastní. Dělíme je v *odlučitelné* (separabiles) a *neodlučitelné* (inseparabiles).

Předložky *odlučitelné* vyskytají se nejen ve složení se slovesy a jmény, ale i s pády jmen; předložky *neodlučitelné* sbíhají se jen ve složených slovech a jsou tyto:

*) = *тъ + прѣвъ, прѣвъ*.

pa: paměť, pamatovati, pátisk, padělati, patoky, pačesy a p.;
pra: praděd, pramáti, prastarý a p.;
roz: rozkaz, rozkrájeti, rozbití, rozmanit a p.;
sou: soused, soudruh, soustrast, souhlas, soustava a p.;
vy (*výj*): vyberu, vyloučím, výbor, výklad a p.;
vz (*vze*): vzhledám, vzejdu, vzdělí. Někdy náslovně *v* bývá
 sesouváno, jako: zvýší (m. vzvýší); před následující sykavkou
 vysouváme *z*: vstanu (m. vz-stanu); o vez (= vřz) = vz
 viz § 213. II.;
u v ubohý.

Předložky odlučitelné pojíme s pády nepřímými a dělíme je ve tři oddíly: 244

1. Předložky, které řídí toliko *jeden pád*, a to:

genitiv: bez (beze), dle (podle, vedle), do, krom (kromě),
 od, u, z (ze); předložková příslovce: kol (kolem, okolo, vůkol
 = v okol), kraj, prostřed, strany (se strany); daleko (nedaleko),
 blízko, vně, vnitř, níže, výše, drahně a p.;

dativ: k (ke, ku), proti (protiv); předložková příslovce:
 k vůli, vstříc;

akkusativ: mimo, ob (obe), pro, přes (přese), skrze;

lokál: při.

2. Předložky, jež řídí dva pády, a to:

akkusativ a *lokál*: na, o, v (ve);

akkusativ a *instrumentál*: mezi, nad (nade), pod (pode),
 před (přede).

Pozn. Předložky tyto řídí *akkusativ* na otázku *kam?*
lokál neb *instrumentál* na otázku *kde?*

3. Předložky, které pojíme se třemi pády, a to:

s *akkusativem*, *dativem* a *lokálem*: po;

s *akkusativem*, *genitivem* a *instrumentálem*: s (se), za.

Pozn. Kdy předložky zavřené vokalisujeme, viz v § 5.
 I. a. Pozn.

III. O spojkách.

Spojky zoveme ty částice, kterými jednotlivá slova nebo věty v jedno slučujeme omezující místněji poměr, ve kterém k sobě se mají. Podle tohoto poměru rozestupují se spojky v *souřadné* a *podřadné*. Souřadnými zoveme ty spojky, které spojují věty samostatné tak, že jedna na druhé nezávisí; spojují-li však věty tím činem, že jedna z nich jeví se samostatnou, druhá pak jí podřizena jest jsouc její vedlejší částí, — pak zoveme je spojkami podřadnými. 245

Spojky souřadné dělíme:

1. ve *slučovací* (conj. copulativae): a, i, též, také, tolikéž, i — i, ba i, ano, ni — ni, ani — ani, jak — tak(i), jednak — jednak, nejen — než (i), netoliko — ale (i), nýbrž; dílem — dílem, již — již (už — už), tu — tu, brzy — brzy; (*pokračovací*:) předně, nejprve, po prvé, po druhé, dále, pak, potom, na to, konečně, posléze; (*vykládací*:) jako, totiž, a sice, a to a p.;

2. v *odporovací* (c. adversativae): a, ale, avšak, však, než, sic(e), přec, přec(e) však, anebo (aneb, neb, nebo), neb — neb, buď — buď, buď — anebo, čili (či) a p.;

3. ve *příčinné* (c. causales) a *výsledné* (c. conclusivae): nebo, neb, neboť, proto, protože; tedy, tudy, tudýž (strč. tudiez = tudíž), podle toho, z toho a p.

246 Spojky podřadné jsou:

1. *místné* (c. locales): kde, kam, kudy (kady), odkud, pokud, kdekoli, kamkoli atd.;

2. *časové* (c. temporales): když, odkud, dokavad, pokud, co, až, dříve — než, prve — než, spíše — než, jak jen, jakmile, ledva (jedva), sotva(že) a p.;

3. *spůsobové* (c. modales): jak, jako, čím — tím, kolik — tolik, kolikrát — tolikrát, pokud, podle toho — jak, tak — že, až a p.;

4. *příčinné* (c. causales): (proto-)že, (tím-)že, poněvadž, ježto;

5. *účelné* (c. finales): ať, aby, by;

6. *připouštěcí* (c. concessivae): ač, ačkoliv, jakkoli; by, byť (i), třebaš (i), nechtě;

7. *podmiňovací* (c. conditionales): -li, jestliže, kdyby, pakli;

8. *přirovnávací* (c. comparativae): jak(o), jakoby, než.

Pozn. Spojky příčinné, účelné, připouštěcí a podmiňovací zoveme jinak též příčinnými (ve smyslu širším).

Dle *původu* svého spojky jsou buď prvotné: a, i, či -li, -bo, neb odvozené. Tyto pocházejí a) od náměstek, jako: že (= je-že. akk. stř. r. od „jenž“), ač (= a če), co, ježto, jelikož, však (od veš), ano (= a ono); b) od příslovcí, jako: kam, kudy, kolikráte atd.; c) zhusta složený jsou s předložkami, jako: pro-to, poněvadž, po-kud, do-kud; d) anebo složený jsou s příklonnými -ž nebo -koliv: kdy-ž, ne-ž, jako-ž; jak-koli, ač-koliv atd.; některé vznikly ze sloves anebo jsou zvláštními obraty řeči, jako: buďto, jest-li-že, nechtě, jest, takže a p.

IV. O mezislovcích.

247 Mezislovce jsou částice, kterými buď hnutí myslí na jevo dáváme nebo zvuky ve přírodě slyšitelné napodobujeme. Dělíme je v mezislovce *pravá* a *nepravá*.

A) *Pravá* jsou tato, označující

- a) radost: hej! hejsa! hopsasa!
- b) bolest: ach! ouvé!
- c) strach: hu! huhu! uh!
- d) zdívení: ó! ach! aj! ej!
- e) opovrhování: fuj!
- f) pochybování: ajaj! oho!
- g) posměch a smích: hahá! haha! hyhy!
- h) povzbuzování: ajta! hop! pst!
- i) zvuky a hlaholy: bác! pif paf puf! plesk třesk! trará! frnk!

B) *Nepřavá* jsou tvary slovesné nebo jiná slova, jež označují jen rychlý obrat řeči nebo vůbec řeč oživují, jako: nuže! zdařbůh! bohdejž! ticho! běda! hle! (= hled'!), bohpomozí! nastojte! přisámboh! přisámbohu! nevidáno! vzhůru! probůh! na zdar!

Rozdíl III. Nauka o tvoření slov.

Hlava XXII.

Průprava.

1. Kmen, t. j. významová část každého slova, jest obsahem svým **248** buď *jednoduchý* nebo *složený*, a dle toho rozeznáváme slova *jednoduchá*, jako: mluvím, mluva, a *složená*, jako: roz-mluva, mnoho-mluvný.

Pozn. Ode kmenů složených rozeznávají jest kmeny *zdvojené*, t. j. kmeny se zdvojkou (reduplikací), kterou takřka smyslně označuje se *vzmocnění pojmu*, jako: plápol, chochol, hlahol, prapor, mlamol, chláchol, blábol, krákor, vrávor, mramor.

2. *Původem* svým je každý kmen buď *prvotný* čili *kořen*, nelze-li ho odvoditi od jiného, neb *odvozený*, lze-li jej odvoditi od jiného; dle toho rozeznáváme slova *kořenová* a *odvozená*.

Pozn. Kořeny jsou vždy jednoslabičné; dělíme je ve *slovesné* (verbalní), z nichž vznikla slovesa a jména, a *zájmenné* (pronominální), z nichž vznikly prvotné předložky, spojky a příslovce.

3. *Odvozování* děje se kromě proměn vnitřních způsobem vnějším přičiňováním zvláštních přípon slovo tvorných (suffixů), jimiž význam kořenův a kmenů všelijak omezuje, obměňuje a tak rozhojňuje u veliké bohatství. Na př. od kořene *slu* odvodíme příponou slovo tvornou *ch* kmen *sluch*; od tohoto kmene odvedeme: poslouchati, poslušný, poslušnost atd.

- Proměny, kterým při odvozování slov kmeny podléhají, jsou
- a) *vnitřní*, záležející ve stupňování kmenové samohlásky (§ 27., 2. 8.), jako: boj (bi), bavím (by);
 - b) *vnější*, zastihující *znak* kořene a kmene; tento
 - α) je-li *souhláskový*, mění se, kde třeba, dle pravidel hláskoslovných, jako: jcsle (jed), číslo (čst);
 - β) je-li *samohláskový*, zhusta se ztenčuje, jako: boj (= boi, z: bi), nebo se odsouvá, jako syn (m. synu čili synu).

Všecka slova, jejichž kmeny pocházejí přímo nebo nepřímo z *jednoho* kořene a tedy vespolek jsou příbuzny, nazýváme rodinou (čeleď); každé pak slovo, z něhož pošlo druhé, je tomuto slovu slovem kmenovým. Tak činí jednu čeleď slova od kořene *ps* odvozená, jako: píší, písmo, spis, písnadlo, písař, písemní, psátí, psací, písařují, psaní.

Pozn. Mnohá slova odvozená nemají svých kmenových, t. j. utvořena jsou od kmenů jinde se nevyskytajících, jako: dvír (dvr), tvor (tvr).

Hlava XXIII.

A. O odvozování slov.

- 249** Kterak ze kmenů příponami tvarovými skutečné tvary slovní vznikají, pověděno v rozdíle II. Zde jest ukázati, kterak z kořenův a kmenů příponami slovo tvornými nové *kmeny slovní* vznikají, čili *kterak slova se odvozují*.

a) O odvozování slov vůbec.

- 250** Slova odvozená č. odvozeniny jsou dle toho, pocházejí-li od *kořene* neb od *kmene odvozeného*
- a) odvozeniny *prvotné*, vesměs slovesné (verbalia), na př. píšu (= písiu, od koř. *ps*), písmo, písmě; boj (bi), lůj (li);
 - b) odvozeniny *druhotné*, které zase jsou buď
 - α) *jmenné* (denominativa), t. j. ode kmenů jmenných, jako: písařský, bolestný;
 - β) *slovesné* (deverbativa), t. j. od kmenů slovesných neb aspoň slovesům i jménům společných, jako: složení, bodnutí.

b) O odvozování slov zvláště.

I. J m é n a.

- 251** Kmeny jmenné jsou nesložené nebo složené. Nauka o tvoření kmenů jmenných rozestupuje se tedy v nauku o tvoření kmenů nesložených a v nauku o tvoření kmenů složených.

O tvoření nesložených kmenů jmenných.

- 252** Kmenů jmenných v pouhých kořenech záležejících čeština nemá. Tvoření kmenů jmenných záleží tedy ve přičiňování přípon

kmenotvorných ku kořenům, jejichž samohláska buď se stupňuje nebo beze změny zůstává.

Přípony, kterými kmeny jmenné tvoříme, záleží buď v pouhých samohláskách anebo v samohláskách i souhláskách.

Nejdůležitější přípony jmenné jsou tyto:

253

1. *-áč*. Ji tvoříme podstatná, kterýmiž označujeme, čím kdo u vyšší míře se vyznačuje, jako: bradáč, břicháč, hubáč, roháč, ucháč, vousáč. (Viz §. 22. b. ž.)

2. *-ák, -ák*, tvoří jména podstatná, jako: junák, novák, ležák, zuvák, levák, voják, bidák, bodlák, kozák, chudák, honák, žebřák, modrák, opičák, sedlák, Vídeňák, pták; příponu *-ják* vidíme ve: ročňák, dvořák, měšťák a p.

3. Příponou *-an (-án), -ana (-ána)* tvoříme podstatná, jako: havran, pijan, zoban, tchán, velikán; smetana (= co se smetá, snímá), morana, vrána a p., a přídavná, jako: slaný, prostranný a p.

4. Příponou *-jan* tvoříme z podstatných jmen pomístných jména obyvatelů jako: měšťan, krajan, vesničan, dvořan, Říman, Rakušan, Prušan, Athéňan a p. K *-jan* mnohdy přistupuje *-in* (tedy: janín = ěnin), jako: měšťeuin, dvořenin a p.

5. *-ař (-ář)* tvoří podstatná jména, která značí osobu, jež to dělá, co kmenem slovesným jest označeno, neb tím se zabývá, co značí kmen jmenný: písař, pekař, vladař, tesař, žhář; cihlář, dřevař, rybář, kolář, mydlář, sedlár a j. (§ 22. b. ž.)

6. Příponou *-as (-jas)* utvořeno: klas (kl), vlas (vl), chudás, lotras, ďas; bělasý.

7. Příponou *-at* tvoříme přídavná, označující, čím kdo nebo co u větší míře vyniká, jako: bohat, bradat, křídlat, rohat, vlasat, pernat, hlinovatý, jedovatý, zubatý, skalnatý a j.

8. Příponou *-av* tvoříme přídavná: krvavý, tmavý, slzavý a p.; *-ava* je v: doubrava (ďabr = strom, dub), kolčava, pěnkava.

K *-av* druží se *-lav* ve přídavných: bodlav, kříklav, pichlavý, stydlavý a p.

9. Příponou *-ba* tvoříme podstatná jména: služba, střelba, dlažba, hanba, honba, hražba, hudba, chodba, kolba, orba, čižba (čihatí), pištba (pisk), prosba, sazba, útropa, zloba, choroba, chudoba, mlloba, siroba, svatba, věštba, kletba, krytba a p.

10. Příponou *-ce* (pův. *-ce*) tvoříme podstatná jména zdobnělá: dřevce, vejce, slovice, slunce, srdce, stádec, věderce a p. Touž příponou (pův. *-ca*) tvoříme podstatná ode kmenů slovesných a zdobnělá ženská, jako: dárice, zhoubce, ochránce, krádec, strážce, strůjce, vůdce a p.; kádce, sínce, ovce, kletce. Obzvláštní spůsoby této přípony jsou: *-enec* (= *-ěnc*): mládenec, prvenec, ptenec; *-inec*: kozinec, ovčinec, kravinec, žabinec.

11. Příponou *-cí* tvoříme přídavná jména, jako: drahoucí, žádoucí; účelná: bicí, picí, křesací, rycí, sypací, basicí, honící a j. (viz §§ 22. c. i.).

12. Příponou *-č* tvoříme podstatná jména ode kmenů slovesných a jmenných: bič, hráč, topič, zaklínač; oráč, hadač, hlídač, chtič, kopáč, mleč, pomáhač, posměvač, rýč, žvác, sazeč, trubač.

13. Příponou *da* (= *ьda*) tvoříme podstatná: křivda, pravda, vražda a p.

14. Příponou *-ec* (přv. *ьс*) tvoříme podstatná ode kmenů slovesných, přídavných, od přičestí a podst. jmen, jako: kupec, bodec, hudec, chodec, pěvec, plavec, žnec, žrec, švec; kameneč, chytřec, laskavec, slepec, lakomec; nedbalec, umělec, poběhleč, opilec, pokrytec, oděneč, převráceneč a p. Touž příponou tvoříme též podstatná zdobnělá, jako: otec, chlapec, zvonec, stolec, mlýneč, popeleč, pupeneč a p.

15. Příponou *-ena, -eno*, tvoříme podstatná: slezena (m. splezena), kačena (kač = kachna), pradelna, stařena; vřeteno, koleno, poleno.

16. Příponou *-ěn* (en), tvoříme od podstatných jména přídavná, jimiž označujeme látku, jako: dřevěný, kostěný, olověný, hliněný, kožený, slaměný, sklený.

17. Příponou *-et, -ot* tvoříme podstatná, jež většinou značí zvuk, jako: štěbet, třepot, klokot, klepot, sopot, tepot, šepot, bekot, blekot, třeskot, hřmot, chrapot, dupot, skřehot, šumot a p.

18. Příponou *-et* (= jet, je) tvoříme jména mládat, jako: vnouče, dítě (kmen dět od koř. di), kůzle, jehně, kotě, kuře, mládě, osle, prase, tele, zvíře, hříbě, holoubě, děvče, dvůjče, hádě, kníže, ptáče, robě, ssele, štihle (m. štikle, štika).

19. Příponou *-ic* tvoříme jména zdobnělá; *ov, ev* před *-ic* = kmenové *ь*: božic, kralevic, panic, vývodic, dědic, šlechtic.

20. Příponou *-ík* tvoříme zdobnělá: nožik, červík, mužik, tatík a p., pak podstatná ze jmen přídavných a ze přičestí: dlužník, hříšník, náčelník, nájemník, odběhlík, prehlík.

21. Příponou *-ina* tvoříme podstatná, jimiž označujeme: a) místo, jako: dědina, dolina, končina, cizina, vršina, dálina, šířina; b) věc tím páchnoucí, co kmen značí, jako: rybina, stuchlina, kozlovina, čertovina, konina, člověčina, židovina, mrlina; c) maso a kůži zvířat, jako: zvěřina, skopovina, hovězina, teletina, cápovina, vlčina; d) čísla zlomečná, jako: třetina, čtvrtina atd.; e) slámu nebo dřevo některých rostlin, jako: prosina (proso), hrachovina, ovsina, sosnovina; f) jména řecí, jako: slovanština (viz §. 40. Pozn.), frančina, němčina; g) jiná, jako: družina, bylina, medovina, skupenina, olšina, smučina, mydlina, slatina, chudina, rostlina, většina, menšina atd.

22. Příponou *-isko*, *-iště* tvoříme podstatná jména míst a náčini, jako: ohniško — ohniště, pastviško — pastviště, hrachoviško — hrachoviště, útočiště, trhovíště, ječniště; ratiště, bičiště, topořiště a j., a jména zhrubnělá: hubiško (= velká huba), kraviško, očisko, chlapisko, ženisko a p.

23. Příponou *-it* tvoříme přídavná jakostná: bahnitý, vejčitý, vejcovitý, kamenitý, křemenitý, letitý, očitý, ušitý (svědek), pracovitý, pramenitý, pospolitý, svědomitý, znamenitý. Křemenité srdce = tvrdé jako křemen, křemeni podobné; křemenaté pole (= plné křemenů); běžitý, skladitý, náležitý, složitý, srostitý, zapaditý (zap. mříže = Fallgitter), hbitý.

24. Příponou *-iv*, *-iva*, *-ivo* tvoříme podstatná a přídavná, jako: lživý, myslivý, bořivý, vadivý, lstivý, plesnivý, ohnivý, zdrželivý, trpělivý; tětiva, kopřiva, mleziva; kladivo, předivo; vařivo, pletivo, učivo, palivo, stelivo.

Ku příponě *-iv* druží se *-liv*: bedliv (= kdo bdí), hanliv, nakažliv, svárliv, bázliv, pamětliv, snášeliv, pečliv, učeliv.

25. Příponou *-ek*, *-ek*, tvoříme jména podstatná a přídavná (i zdrodnělá): paběrek, cvrček, smutek, svědek, úterek, čtvrtěk, pátek, zbytek, počátek, dobytek, skutek, předeek, potomek; bůžek, oříšek, doubek, hrnek, pacholek, souček; — blízký, břitký (= hlušný), břitký (= ostrý), plytký, plzký, stydký, trpký, vlhký, vrátký a p.; malitký, maličký, sladičký, malounký, sladounký a p.

26. Příponou *-ka*, *-ko* tvoříme podstatná (též zdrodnělá): hádka, tyčka, družka, sbírka, vďavky, procházka, přezka (m. přežka), sádka; cívka, dušička, knížka, svička; dušinka, maminka, dceruška, Liduška, dědička, kolářka, Češka, pohanka; lyska, dvojka, trojka a p.; — jablko, klubko, očko, stádečko, městečko, místečko, slůvko, psaníčko, děťátko, kuřátko, lůžko a p.

27. Příponou *-llo* (pův. *-lo*) značíme nástroj nebo prostředek, kterým děj kmenem slovesným označený vykonáváme, někdy i místo, na kterém děj kmenem označený se uskutečňuje, jako: bidlo, křídlo, osídlo (si = vázati), mydlo, rádllo (m. oradllo), črtadlo, držadlo, kovadlo, křesadlo, mazadlo, vjadlo, kadidllo; bydllo, večeřadlo.

28. Příponou *-m* tvořeno přičestí přít. trpné: vědom, lakom, pitom, svědom, znám; zřejmý; přídavná: přímý, strmý, střídmý a j.; číslovky: sedmý, osmý.

Příponou *-ma*, *mo* tvoříme podstatná: sláma (stl, stelu), jáma, kréma, písmo, pásmo, bělmo.

29. Příponou *-n*, *-na*, *-no* tvoříme odekmenů slovesných jména podstatná, jako: stan, sen (m. sepn), pán (pa = mocným býti, chrániti); kachna (kach, káchati), luna (m. lukna, luk = svititi), skvrna, strana, struna, (stru = slu = zníti), slina (spolju-), vesna (ves, vlastně = jasná doba), vlna (vl = kryti), vlna (vl = vlniti

se), žluna (= žl^{na}, žl, od žluté barvy), rána (ra = poraniti), srna (sr. rychle běžeti), brána; zrna, okno, sukno (suk, soukati), dno (= bd^{no}), lúno (lokno, koř. lak = ohnouti), vlákno (vlek), rouno, seno (m. s^{ekno}), stehno (steh = kráčeti).

30. Příponou -ň tvoříme podstatná: daň, dlaň (strč. deň z koř. d^{lv.}). Za -ň nastupuje -seň nebo -zeň: píseň (pě-ti), plíseň, bázeň, kázeň, přízeň a p.

31. Příponou -ně tvoříme: berně, pochodně, studně. — Za -ně (= ňa) mají -na: kovárna, pekárna, písárna, sušárna, sladovna, kořalna, pazderna, cihelna, ovčárna, mučárna a p.

Příponou -na, -no (= -na, -no) tvoříme podstatná: hřivna, vojna, dílna, barvírna, kněžna, šlechtična; břevno, plátno.

32. Příponou -ný, -ná, -né (= -ný atd.) tvoříme přídavná jména; před ní nastupuje za kmenové *z, u, a* zhusta *v* nebo *ov*. čímž -ný mění se v -ovný (-evný): bojácný, stelný, skotný, shřebný, sprasný, železný, líbezný, bolný; duševný, umovný, bojovný, zertovný a p.

Příponou -ní (= -ní) tvoříme jména příd. ode kmenův označujících místo, čas, a od příslovcí: spodní, horní, dolní, vrchní, přední, zadní, poslední, vnitřní, zvláštní, letošní, dnešní, noční, denní, jarní, letní, nedělní a p.

33. Příponou -och tvoříme: vrtoch, lenoch, jinoch, černochoch, běloch a p.

Podobného spůsobu jsou podstatná, utvořená příponou -oš a ouš, jako: běloš, hnědoš, strakoš; bělouš, dobrouš, hrdouš.

34. Přípona -ouch (= uch), -ucha je v podstatných: kolouch, (= mládě laní), padouch, sopouch (sop-tati); bělucha, černucha a p.

35. Příponou -oun tvoříme podstatná jména (hlavně nadávky): běhoun, chrapoun, tahoun, hltoun, křikloun a p.

36. Příponou -ous utvořeno: kalous (= ušatá sova), divous, morous.

37. Příponou -ov tvoříme přídavná jména přisvojovací; jindy ji označujeme látku, podobnost, příslušnost a p., jako: synův, (m. synov); slonový, trnový, syrový, takový, borový, lípový, dubový, bukový, hladový, lvový, oslový a p.

38. Příponou -sk (skъ) tvoříme ze jmen podstatných přídavná: český (m. češ-ský), kněžský, královský, loňský, nebeský, pohanský, synovský, venkovský. — Příponou -sko (sko) tvoříme jména zemí: Polsko, Slezsko, Prusko a p.

39. Příponou -st tvoříme podstatná odtazitá, jako: bolest, žádost, milost, radost, bodrost, celost, moudrost a p., a srostitá: kopist, ratist (= ratíště) a p.

40. Příponou -stvo (stvo) tvoříme jména hromadná, příponou -ství (= -ství) odtazitá: měšťanstvo — měšťanství, rytířstvo — rytířství, ptactvo (m. ptač-stvo), sousedstvo — sousedství, poselství, prorocství, dobrodružství, dědictví a p.

41. Příponou *-ta, -to* tvoříme podstatná: lakota, kleveta, msta (met, = odměřiti), dřímota, hnusota, mrákota, dobrota, robota, zlota, psota, lhota; dláto, žito (živ), zlato, léto (= léta = pluvia, tempus pluviae, annus; koř. li), město, pouto (pou-), těsto (tisk), ústa (ud-), vrata (vr-), sito (sí = oddělití).

42. Příponou *-tel* (= *-telj*) tvoříme ode kmenův infinitivních jména osob mužských, které činí, co kmenem označeno: zakazatel, přítel, znatel, držitel, činitel, spasitel, trpítel atd.

43. Příponu *-tucha* utvořeno: pastucha (pásti); *-týr* (= *tyrj*) nalézáme ve: pastýř, bohatýr.

44. Příponu *-tva* máme ve: břitva, pastva, pitva, žatva (žn), žertva (žr), modlitba (m. modlitva), setba.

45. Příponou *-ut* (= *-out*) tvoříme podstatná: kohout (m. kohut), žrout; přídavná: tekutý, mohutý, zdvihutý, visutý, mrzutý, běhutý.

46. Příponou *-v* tvoříme přídavná, jimiž označujeme náklonost k činnosti kmenem slovesným naznačené: kapav, kousav, laskav, bělav, modrav; hravý, nařikavý, stonavý, zívavý, sedavý, žravý a p.

Jména zdrobnělá

tvoříme

1. příponami *-ek, -ka, -ko; -ec, -ce; -ěček, -ečka, -ečko*: doubek, 254
doubec, doubeček; chlapec, chlapeček; dědek — dědeček; brázda —
brázdečka; kobyla — kobyłka; kádě — kadečka; zrna — zrnko —
zrnečko; péro — pérko — pérece a p

2. příponami: *-ík, -íček; -ka; -ice, -ička; -ko, -ičko, -ičko*, jako:
chlap-ík, chlap-íček; muž-ík, muž-íček; bič-ík, bič-íček; nož-ík,
nož-íček; duš-íce, duš-ička; hru-ška, hrušt-íce; trav-ka, trav-ička;
oko — očko, prkno — prkénko, srdce — srdíčko, vejce — vajíčko.

3. Příponami: *-ena, -enka; -ina, inka*: Mařa — Mařena —
Mařenka, švadlí — švadlena — švadlenka, duše — dušinka,
máti — matinka.

Jména přídavná zdrobňujeme příponami: *-ičký, -ičičký -itký;
-inký, -ounký, -oučký*: tenký — teničký — tenounký — tenoučký;
bílý — běličký — bělinký — bělounký — běloučký; starý —
staříčký — stařinký; malý — maličký — maličičký — malitký —
malinký — malounký — maloučký.

II. Slovesa.

Slovesa utvořená odejmen podstatných a přídavných zoveme 255
odvozenými, a to odejmennými (denominativa). Slovesa ze třídy
do třídy převádíme, měnice samohlásku kmenovou (viz § 27.)
a připínající známky třídní. K odejmenným slovesům, o nichž na
svém místě již promluveno, náležejí na př.:

1. slovesa II. tř.: bohat-nu, krot-nu, hust-nu, chud-nu a p.
2. slovesa III. tř.: bujn-ím, churav-ím, dřevěn-ím, rozum-ím a p.;

3. slovesa IV. tř.: bíl-ím, čin-ím, ostř-ím, tvrd-ím, suš-ím a p. ;
 4. slovesa V. tř.: zelen-ám se, čern-ám se, rovn-ám se, děl-ám,
 sept-ám, štěbet-ám a p. ;
 5. slovesa VI. tř.: pan-uji, kral-uji, rad-uji se, bič-uji a p.

III. Částice.

- 256** O tvoření částí řeči sem spadajících pojednáno již v §§ 242. a 246.

B. O skládání slov.

- 257** Spojením rozličných slov nebo kmenů slov v jeden celek vznikají slova složená.

Složení to jest:

1. *sloučení*, spojujeme-li v celek slova, jež mohou ve větě býti členy samostatnými, jako: kolo-běh; nebo
2. *spojení* takových kmenů (slov), z nichž jeden nemůže samostatným slovem býti, jako: roz-bože!

Spojíme-li jméno se jménem, nastupuje z pravidla za první jméno jeho kmen; jeho kmenové τ ožívá v *o*, *ě* v *e*. Jednotliví členové složeného jména tak k sobě se řadí, že člen omezovací předchází před omezeným; výjimkou u slučování imperativu se jménem imperativ má místo první.

I. Slučování.

Slova sloučením vzniklá různá se ve čtyři oddíly; slučujemeť a) jméno se jménem, b) částice se jménem, c) imperativ se jménem, d) číslovky, náměstky a částice.

1. *Jméno a jméno*, jako: nezna-boh, poberto; (jaký) pánbůh-dej, (taký) bohdejzdráv; darmodej, (umřel), kupsobě (nastal).

2. *Částice a jméno*. Jména sem náležející rozestupují se ve dvě skupeniny; do první příslušeji sloučeniny záporné částice *ne* se jménem; do druhé sloučení předložkové částice se jménem.

α) Záporné *ne* se jménem.

Ve sloučení tomto mění *ne* význam jména mírnou protivu; někdy též značí sloučení to něco opačného, zlého. Na př. nebázlivý, nebezpečný, nebývalý, nečistý, nedbalý, nedobytý, nelibý, nestálý, neosetý, nasmělý a p. ; — nebůh, necesta, nečas, nečest, nečlověk, nedopita, nesyta, neduh, nehoda, nechut, neláska, nemoc, nemrav, nepravda, netvor, nevole a p.

β) Předložková částice a jméno.

1. *bez* ve sloučení zastupuje *ne*; bezrozumý, bezejmenný, bezcestí, bezrozum, bezduchý a p.

2. Částice *ná* značí menší stupeň toho, co jménem označeno; náčerný, náhluchlý, nákyslý, názelenalý a p.

3. Částice *ob* (*o*), zdrobňuje: obdál (= opodál), občerný, obkrouhlý, obdlouhý, obstárný a p.

4. Částice *po, pa*, sloučena-li s podstatnými jmény, značí to, co pozdější, zdánlivě pravé, horší jest. Přídavná jména *po* stupňuje nebo zdrobňuje: pastorek (= přivignus, strslv. padřští fem., masc. by znělo padřštěrъ, pasterъ), paběrek, paznehet (*paz-* souvisí s *pa-*), pačesy, pahorek, pahrb, pahýl, palouh (palouk, strslv. -lagъ = špatná louka); pařez, patoky a p.; počernalý, podál, pošmourný (= pochmurný; chmur, šmur = temný).

5. *Pod* značí zdrobnění: podpilý, podžilý (= přistárlý), podsvinče.

6. *Pra- pro-*; *pra-* značí minulost, stupně příbuznosti; *pro-* táhne se k budoucnosti: prabába, praděd, pravnuk, pratchán, pramáti, praotec; prastarý, pradávny; prorok. *Pro-* značí též zdrobnění: probělavý.

7. *Pře-* stupňuje: přebohatý, přemilý, předobry a p.

8. *Při-* zdrobňuje: přičerný, přídlouhý, přihořký, příslabší a p.

9. *Roz-* značí oddělování, někdy i stupňování (= šíření na vše strany): rozdaleký, rozlitý, rozmilý, roz-bože!

10. *Sou-* (= *sz-*) značí smíšení, společnost: soudruh, soused a p.

11. *Zá-* značí zdrobnění: záhnědlý, záhořklý, zákyslý a p.

3. *Imperativ a jméno*. Sloučeniny tohoto způsobu méně přibázejí se ve mluvě spisovné; srovn.: češpivo (= piják), kalivoda, kazichlěb, kazimluv, kazimrav, kazimír, mříhlad; pasobřich, strašpytel, tlučhuba, tratiloj a p.

4. *Číslovky, náměstky a částice*. Číslovky: jedenáct (m. jeden na deset), dvanáct (m. dva na deset) atd.; náměstky: někdo (= ně-*)kto).

II. Skládání.

Skládání jest dvojí, dle toho, je-li prvním členem jméno nebo částice. V obou příčinách člen omezující předchází. 258

Jméno se jménem. 1. Složení *souřadné*: blaholepý, blahosvatý, běločerný, bělošedý, širopustý, libomilý; — svatosvatý, široširý, sladkosladký, hustohustý a p. 259

2. Složení *omezující*: bělohrad, blahocit, černobýl, dobročin, holomráz, kratochvíle, prvopočátek, starosvat, velkonoc, velryb, zločin, samovláde, svatvečer; bohočlověk, jihovýchod a p.

3. Složení *předmětné*; první část zastupuje pády nepřímé, a to: podstatné s podstatným: červotoč, drvoštěp, hrdlořez, masojed, jitrocel, kozodoj, koželuh, lidojed, medvěd, rukopis, zlatotepec, okamžení, peciválek, ranhojič, darmotlach: — podstatné s přídavným: bohomilý (bohumilý), pravdomluvný, polomrtvý, masožravý, bohabojný; — přídavné s podstatným: živobyť; — přídavné s přídavným: blahodějny, starosedlý, všedobry. Srovn. též: mrakočerný, sladkosladký, svatosvatý, široširý.

*) snad = nevím kdo.

4. Složení *přisvojovací*; jím označujeme, jakou kdo vlastnost do sebe má; skládáme pak: přídavné s podstatným: tvrdočel, tvrdohlavec, starověrec, zlopověstník, křivonoska; běloruký, bosonohý, holohlavý, libozvučný, dobromyslný a p.; — jméno číselné nebo náměstku s podstatným: jednorozec, tříhlav, čtveronoh, jednooký, dvojřadý, trénohý, čtverúhelný, svěhlavý, svémyslník a p.; — podstatné s podstatným: býkohlavec, hadovlasý, býkohlavý, větronohý, krásnolící a p.

260 Složení předložky se jménem. Jména složená s:

1. *Bez* značí nepřítomnost čili nedostatek toho, co jméno znamená: bezbradee, bezesmyslný, bezboký, bezduchý, bezhlavý, beznohý, bezzubý, bezrohý a p.

2. *Do* značí dosažení toho, co část druhá znamená: dočasný, dosmrtní, doživotný a p.

3. *Ná* značí, co nalézá se na tom nebo na místě toho, co druhou částí jmenujeme: náramek, nákolesník, nákolenek, náušnice, náměstí, náměstek, náprstek a p.

4. *Ob, o* značí to, co nalézá se kolem toho, co značí část druhá: obydlí, ohlav, okolí, obočí, ozim a p.

5. *Po* má význam místní nebo časový; dále značí příhodnost, zdrobnění a p.; pobok, pobočí, pobočný, pobřeží, pobřežný, pocestný, podolek, pohlavek, pohoří, pohraničan, pokoutný, pomorí, poříčí, površek, polesí, povrch; počasný, pondělek, pondělí, pokolení, pořádek, povětří a p.

6. *Pod* má význam místní nebo časový; značí též zdrobnění: podbradí, podhradí, podhoří, podzemí, podčepí, podsvínče, podletí, podnož, podsíní, podběl a p.

7. *Před* má význam místní: předboří, předdomí, předhoří, předměstí, předhradí a p.

8. *Při* značí, co se nalézá vedle toho, co druhá část označuje: přímoří, přídomí, přídvoří, příhoří, příkroví, přístřeší přístění, a p.

9. *Roz* značí oddělování: rozcestí, rozhraní.

10. *S-* značí společnost s tím, co druhou částí označeno; sprasný, shřebný, skotný atd.

11. *U:* uboh.

12. *Zá* má místní význam; zábřeží, zábřeh, záhoří, zámoří, zálesí, zámostí; zámořský a p.

13. Ostatní předložky: *mezi*: meziríčí, mezimoří, mezivalí a p.; *nad*: naddveří, nadzemský; *vý*: výsluní.

Dodatek. Slovesa bývají též *druhosložená* (decomposita), jako: na-po-čísti, od-při-sahati, po-na-praviti, po-ode-jiti, po-roz-právěti, při-na-učiti, při-po-čísti, při-v-tělití, vy-z-dvihnoutí, pro-ne-věřiti se, za-ne-věřiti, za-ne-dbati a p.

O B S A H.

Strana

Rozdíl I. Hláskosloví.

A. O hláskách.

Hl. I.	O hláskách vůbec	1.
Hl. II.	O samohláskách	2.
Hl. III.	O souhláskách	4.
Hl. IV.	O proměnách samohlásek:	
I.	O spodobě	6.
1.	O přehlásece	6.
2.	O spodobě ve (smyslu užším)	7.
II.	O dloužení	8.
III.	O krácení	9.
IV.	O úžení a ztenčování	13.
V.	O rozkládání	14.
VI.	O stahování a směšování	14.
VII.	O stupňování	16.
VIII.	O odsouvání	18.
IX.	O přísouvání	19.
X.	O střídání	19.
Hl. V.	O proměnách souhlásek:	
I.	O spodobě	20.
II.	O rozliše	21.
III.	O obměkčování	23.
IV.	O přesmykování	24.
V.	O odsouvání	25.
VI.	O vsouvání	27.
VII.	O střídání souhlásek	28.
VIII.	O přestrojování	29.
IX.	O průzevu	30.

B. O slabikách.

Hl. VI. A.	O skladbě a dělení slabik	30.
	B. O míře slabik	31.
	C. O přízvuku slabik	32.

Rozdíl II. Tvarosloví.

Hl. VII.	O třídách slov	33.
----------	--------------------------	-----

A. Ohýbání jmen čili skloňování.

Hl. VIII.	Průprava ke skloňování	34.
Hl. IX.	O jmenné podstatném:	
I.	O významě jmen podst.	37.
II.	O čísle	39.

Strana

III.	O rodě jmen podstat.	40.
IV.	O skloňování jmen podstatných	42.
Hl. X.	Skloňování jmen mužských:	
I.	Skloňování	44.
II.	"	49.
	O nepravidelných jménech mužských	52.
Hl. XI.	Skloňování jmen ženských:	
I.	Skloňování	56.
II.	"	58.
III.	"	60.
	O jménech žcn. nepravid.	62.
Hl. XII.	Skloňování jmen středních:	
I.	Skloňování	63.
II.	"	65.
III.	"	66.
IV.	"	67.
	O jménech středních nepravidelných	68.
Hl. XIII.	Skloňování jmen cizích:	
A.	latinských a řeckých	69.
B.	německých	74.
C.	francouzských	77.
D.	z ostatních jazykův	77.
Hl. XIV.	Jméno přídavné	78.
Hl. XV.	Skloňování jmen příd.:	
A.	neurčitých	79.
B.	určitých	81.
	O přičestích	84.
Hl. XVI.	O stupňování:	
A.	přídavných jmen	84.
B.	příslovicí	87.
Hl. XVII.	O číslovkách:	
I.	určitých	88.
I.	základních	89.
II.	řadových	91.
III.	o příslov. číselných	92.
IV.	o čísl. podílných	92.
V.	" násobných a druhových	93.
VI.	o čísl. úměrných	93.
VII.	" substantivních	93.
	II. Číslovky neurčité	93.
Hl. XVIII.	O náměstkách	94.
I.	osobních	95.

	Strana
II. přisvojovacích	97.
III. ukazovacích	98.
IV. tázacích	99.
V. vztažných	99.
VI. neurčitých	100.
VII. adjectivních	101.
VIII. souvztažných	101.
B. Ohýbání sloves č. časování.	
HI. XIX. Příprava k časování.	
I. O slovese vůbec	102
A. O významě sloves	102.
B. O jakosti děje	104.
1. Slovesa neskonalá	105.
2. " skonalá	106.
C. O vztažnostech sloves	107.
1. O osobách a číslech	107.
2. O rodě	108.
3. O způsobech a tvarech sloves	108.
4. O časích	109.
II. O částech tvarů sloves- ných	110.
A. O kmenech	110.
B. O příznacích	
1. časových	111.
2. způsobových	111.
C. O příponách	
1. osobních	112.
2. jmenných	113.
III. O způsobech časování	114.
HI. XX. A. Časování příznakové:	
Třída I.	
Oddíl 1.	115.
" 2.	116.
" 3.	117.
" 4.	117.
" 5.	118.
" 6.	120.
" 7.	121.

	Strana
Třída II.	
Oddíl 1.	122.
" 2.	123.
Třída III.	
Oddíl 1.	125.
" 2.	126.
Třída IV.	127.
Třída V.	
Oddíl 1.	129.
" 2.	130.
" 3.	131.
" 4.	132.
" 5.	133.
Třída VI.	134.
B. Časování bezpříznakové.	
I. Dáti	135.
II. Věděti	135.
III. Jísti	136.
IV. Býti	137.
C. Časování nepravidelné	138.
D. Slovesa kusá	139.
E. " neosobná	140.
F. Časování opsané	140.
C. O částicích.	
HI. XXI.	
I. O příslovcích	142.
II. O předložkách	144.
III. O spojkách	145.
IV. O mezislovcích	146.
Rozdíl III. Nauka o tvoření slov.	
HI. XXII. Příprava	147.
HI. XXIII. A. Odvozování slov	148.
I. Odvozování jmen	148.
II. " sloves	153.
III. " částic	154.
B. O skládání slov	154.
I. slučováním	154.
II. skládáním	155.

Nákladem

knihkupectví Karla Winklera v Brně

vyšly:

Vlastivěda markrabství moravského.

Sestavil K. Filipovský, profesor při c. k. čes. ústavu učitelském v Brně.

Schválena pro ústavy učitelské výnosem vys. c. k. ministeria kultu a vyučování ze dne 25. září 1883, č. 8888.

Cena zl. 1.20, váz. zl. 1.40.

Geometrie

pro ústavy učitelské.

Sepsal Jos. Janoušek, profesor při c. k. ústavu ku vzdělání učitelů v Příboře.

Díl I. Planimetrie pro I. a II. ročník. Díl II. Stereometrie a návod ku praktickému vyměřování pozemků pro III. ročník. Trigonometrie a příklady k opakování pro IV. ročník.

Schválena vyneseními vys. c. k. ministeria kultu a vyučování ze dne 24. října 1882, čís. 17725 a ze dne 7. května 1883, č. 8086.

Cena každého dílu 80 kr., váz. 1 zl.

Praxe ve škole obecné.

Návod k vedení spořádané školní kázně a k vyučování methodickému pro učitele školy obecné a kdož jimi chtí býti Na základě díla seminárního ředitele dra. C. Kehra vzdělal František Krček.

Odporučena sl. zemskou školní radou markrabství moravského, království českého a vévodství slezského k zakoupení do knihoven učitelských.

Cena váz. 2 zl. 20 kr.

Názorné vyučování

na nižších vyučovacích stupních škol národních.

Za theoreticko-praktickou příruční knihu učitelům a učít. úřadu kandidátům sepsal František Krčok.

Odporučeno sl. zemskou školní radou vévodství slezského k zakoupení do knihoven učitelských.

Cena váz. 2 zl. 60 kr.

Soustava a metoda

tělocviku školského.

Pro učitele a kandidáty učitelství sepsal Albín Kučera, učitel tělocviku při c. k. ústavu ku vzdělání učitelů v Brně. S 220 vyobrazeními.

Výnosem sl. zemské školní rady pro království České ze dne 22. ledna 1886 č. 406 uznána vhodnou příručnou knihou pro učitele při vyučování tělocviku na školách obecných a měšťanských a za vhodnou pro knihovny učitelské těch škol.

Cena zl. 1. váz. zl. 1.20.

Böhmische Grammatik

für deutsche Mittelschulen und Lehrerbildungs-Anstalten von Fr. Vymazal.
1 fl. 20 kr., gbd. in Leinwand 1 fl. 40 kr.

Der Gebrauch dieser Grammatik wurde mit Erlass des h. k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht vom 6. September 1881, Z. 12752, allen jenen Anstalten, die darum eingeschritten sind, gestattet. Ein Erlass des h. k. k. Reichs-Kriegs-Ministeriums (Abthlg. 6. Z. 886) vom 17. August 1881 sagt: Die eingereichte böhm. Grammatik von Fr. Vymazal wurde durch einen Fachmann der Beurtheilung unterzogen und sehr günstig beurtheilt. Das Reichs-Kriegs-Ministerium wird daher die vorliegende Grammatik für die Bibliotheken zum Gebrauche der Lehrer anschaffen.

Tržkem Grodka a Eklera v Brně.